

T.C

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİYESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKONOMİK BÜYÜME VE GÖÇMEN DÖVİZLERİ:
ORTA ASYA ÜLKELERİ ANALİZLERİ

GULSHİRİN DAVYDOVA

181127008

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MELİH ÖZÇALIK

MANİSA-2022

ÖZ

EKONOMİK BÜYÜME VE GÖÇMEN DÖVİZLERİ: ORTA ASYA ÜLKELERİ ANALİZLERİ

GULSHİRİN DAVYDOVA

Bu çalışmada temel amacı, yabancı yardım ve doğrudan yabancı yatırım gibi diğer dış sermaye kaynaklarıyla karşılaştırıldığında, Sovyet sonrası devletler arasında işçi dövizlerinin ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Bu yazıda, seçilmiş beş eski Sovyet sonrası cumhuriyette ekonomik büyüme ve yoksulluk tahminleri üzerine bir panel veri seti kullanılmıştır. Çalışma beş Orta Asya ülkesini kapsamaktadır: Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan. Orta Aya ülkelerinin 2000 ve 2018 dönemindeki panel verileri kullanılarak, işçi dövizlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz edilmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler kullanılarak sabit ve tesadüfi etkilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: işçi dövizleri, ekonomi büyüme, yoksulluk, panel veri analizi

ABSTRACT

ECONOMIC GROWTH AND IMMIGRANT EXCHANGE: ANALYSIS OF CENTRAL ASIAN COUNTRIES

GULSHIRIN DAVYDOVA

The main purpose of this article is to evaluate the impact of remittances on economic growth and poverty reduction among post-Soviet states when compared to other sources of foreign capital such as foreign aid and foreign direct investment. This paper uses a panel dataset on forecasts of economic growth and poverty in five selected post-Soviet republics. The study covers five Central Asian countries: Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. The effects of remittances on economic growth are analyzed by using panel data of Central Aya countries for the period 2000 and 2018. Fixed and random effects are included by using dependent and independent variables.

Keywords: remittances, economic growth, poverty, panel data analysis

ÖNSÖZ

Bu araştırmamızda toplam ekonomik büyümenin teorik ve ampirik çalışmalar üzerinde durulmakta, büyümenin bireylerin refahının artmasında en önemli faktördür. Ayrıca büyüme yoksulluk oranının azalmasında da yardımcı olmaktadır. Bazı çalışmalara göre işçi dövizlerin ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki olduğunu veriler elde edilmekte fakat bu karşı bazı araştırmalarda ise negatif ilişki olduğunu gözlemlenmektedir. Bu nedenle ekonomik büyüme ve işçi dövizleri araştırması gereken en önemli konuların biridir. Bu alışmamızda sadece işçi dövizlerinin girişlerinin büyüme üzerindeki etkisi değil, aynı zamanda işçi dövizlerini miktarını ve ne kadarının nelere harcama yapıldığı üzerinde araştırma yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	2
ABSTRACT	3
ÖNSÖZ	4
TABLolar LİSTESİ	8
ŞEKKİLER LİSTESİ	9
KISALTMALAR LİSTESİ	11
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜMENİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1 EKONOMİK BÜYÜME TANIMI VE YÖNTEMLERİ	15
1.1.1 Ekonomik Büyümenin Yöntemi	18
1.1.2 Üretim Faktörleri	18
1.1.2.1 Birinci yöntem: Sermaye	19
1.1.2.2 İkinci yöntem: Doğal kaynak	19
1.1.2.3 Üçüncü yöntem: Emek	20
1.1.2.4 Dördüncü yöntem: Teknoloji ve Girişimci	20
1.2 EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER	21
1.2.1 Coğrafya	21
1.2.2 Ekonomik Entegrasyon	22
1.2.3 Kurumlar	22

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

2.1 EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ VE TÜRLERİ	23
2.1.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli	23
2.1.2. Neo klasik Büyüme Modeli	26
2.1.3. İçsel Büyüme Modelleri ve Robert E. Lucas	36

2.1.4. Klasik Büyüme Modeli	37
2.1.5. Marxist Büyüme modeli	39
2.1.5.1. Diyalektik Felsefe	40
2.1.5.2. Tarihi Materyalizm	40
2.1.5.3. Emek- Değer ve Artık- Değer	41
2.2. JOSEPH A. SCHUMPETER: YENİLİK VE BÜYÜME KURAMI	43
2.2.1. Dairesel Akış	44
2.2.2. Bir Yenilikçi Olarak Girişimcinin Rolü	45
2.2.3. Döngüsel Süreç veya İş Döngüsü	47
2.2.4. KAPİTALİZMİN SONU	48
2.3. İŞGÜCÜ PİYASASI ETKİLERİ	48
2.3.1. Verimlilik ve büyüme üzerindeki etkiler	49
2.3.2. Mali ve kamu hizmeti etkileri	49
2.3.3. İşçi Dövizlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi	50
2.3.4. Mikro ekonomik etkisi	53
2.3.4.1. Alturizm	56
2.3.4.2. Aile Düzenlemeleri	57
2.3.4.3. Değişim Motifi	57
2.3.4.4. Sigorta	58
2.3.4.5. Yatırım	60
2.4. MAKRO EKONOMİK ETKENLER	60
2.4.1 Havale Girişleri ve Sermaye Birikimi	62
2.4.2. Havale Girişleri ve İş Gücü Artışı	65
2.4.3. Havale Girişleri ve TFV Büyümesi	67
ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM	
3.1. İŞÇİ DÖVİZLERİ, VERİMLİLİK VE KIRSAL KALKINMA	72
3.2. İŞÇİ DÖVİZLERİ VE YOKSULLUK	74

3.3. İŞÇİ DÖVİZLERİNİN EĞİTİM ÜZERİNDE ETKİSİ	76
3.4. PANEL VERİ ANALİZİ	78
3.5. PANEL VERİLERİNİN AVANTAJLARI	82
3.6. SABİT EFEKT VE RASTGELE EFEKTLER	84
3.6.1. Dinamik Panel Veri Modelleri	86
3.6.2. OLS	89
3.6.3. Tahmini Panel Veri Modeli	91
3.6.4. Hausman testi	92
3.6.5. Sabit Etki Modeli (FE)	93
3.7 DÜNYANIN EN İYİ HAVALA ALICILARI	95
3.8 BİRİM KÖK TESTİ	99
SONUÇLAR	109
KAYNAKÇA	110

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kazakistan birim kök testi sonuçları	90
Tablo 2: Kazakistan Nedensellik Testi	91
Tablo 3: Kırgızistan Birim Kök Testi Sonuçları	93
Tablo 4:Kırgız ülkesinin nedensellik oranı sonuçları	94
Tablo 5: Korelasyon Sonuçları	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dünya Ülkelerinin Kişi Başına Düşen Milli Gelir	8
Şekil 2: Dünyada Amerikan Dolar Cinsinden Kişi Başına Düşen Reel Gsyih	9
Şekil 3: Solow modelinde üretim fonksiyonu	20
Şekil 4: Yatırım, Çıktı ve Tasarruf	22
Şekil 5: Aşınma	23
Şekil 6: Yatırım, Aşınma ve Durağan Durum	24
Şekil 7: Yatırım ve Amortisman	25
Şekil 8: Çıktının Durağan Durumu ve Aşınma Düzeyleri	27
Şekil 9: Solow Modelinde Nüfus Artışı	29
Şekil 10: Orta Asya Ülkelerinin Yıllık GSYH Oranı	46
Şekil 11: Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllık Oranı	65
Şekil 12: Heterojen	72
Şekil 13: Heterojen Durumu ve Dağılımı	73
Şekil 14: Örneklem Seçimi	75

KISALTMALAR LİSTESİ

GSYH	Gayri Safi Milli Hasıla
Ga	Gerçekleşen Büyüme Oranı
Gw	Gerekli Büyüme Hızı
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
FE	Sabit Etki
RE	Rastgele etki

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler yoksulluk içinde yaşayan bireylere sahiptir. 2018 yılında dünya genelinde yaşayan veya çalışan 266 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır. Yoksul bireyler kendileri ve aileleri için temel mal ve hizmetlerini, çocuklarının eğitimi karşılamakta zorlanmaktadır (Roser, 2021). Bu nedenle yoksul bireyler ailelerini geri bırakıp yurt dışında çalışmak mecburiyetinde kalmaktalar. Aktarılan kazançlara havale denir ve çoğu durumda bu gelirler hane gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. 2018 yılında dünyadaki toplam havale transferleri 689 milyar dolara ulaştı ve bunun 529 milyar doları düşük ve orta gelirli ülkelere havale edilmiştir. Bu araştırmamızda toplam ekonomik büyümenin teorik ve ampirik çalışmalar üzerinde durulmakta, büyümenin bireylerin refahının artmasında en önemli faktördür. Ayrıca büyüme yoksulluk oranının azalmasında da yardımcı olmaktadır. Bazı çalışmalara göre işçi dövizlerin ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki olduğunu veriler elde edilmekte fakat bu karşı bazı araştırmalarda ise negatif ilişki olduğunu gözlemlenmektedir. Bu nedenle ekonomik büyüme ve işçi dövizleri araştırması gereken en önemli konuların biridir. Bu çalışmamızda sadece işçi dövizlerinin girişlerinin büyüme üzerindeki etkisi değil, aynı zamanda işçi dövizlerini miktarını ve ne kadarının nelere harcama yapıldığı üzerinde araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada orta Asya ülkelerinin 2000'den 2018 yılına kadar olan panel verileri kullanarak geleneksel büyüme modeller yardımıyla işçi dövizlerinin ekonomik büyüme üzerindeki toplam etkisi araştırılmaktadır. İşçi dövizleri dünya çapında para transfer etmenin daha hızlı, daha kolay ve daha ucuz bir yolu olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde ekonomik büyümenin önemi ve kavramından bahsedilmekte, büyümeyi açıklayan modeller ele alınmıştır.

İkinci bölümde; işçi dövizlerinin ülke ekonomisi üzerinde ne tür etki yarattığı incelenmiştir. Daha sonra Orta Asya bölgesinde yerleşen Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi ülkelerin göçmen dövizlerinin artması için ne tür ekonomik politikalar uygulandığı araştırma yapılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, Orta Aya ülkelerinin 2000 ve 2018 dönemindeki panel verileri kullanılarak, işçi dövizlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz

edilmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler kullanılarak sabit ve tesadüfi etkilere yer verilmiştir. Daha sonra göçmen dövizlerinin büyüme arasında anlamlı ilişki olup olmadığı ampirik çalışma ele alınmaktadır. Son olarak ekonometrik analiz yapılarak erişilen sonuçlar yorumlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜMENİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

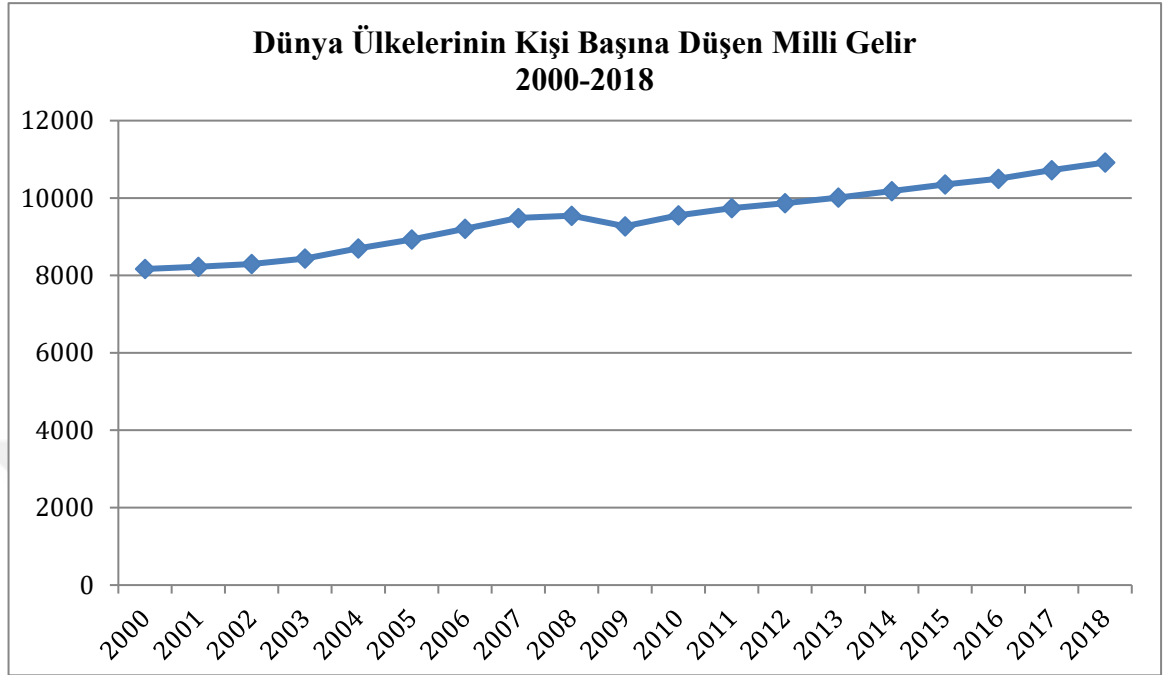
1. EKONOMİK BÜYÜME TANIMI

Büyüme: bir ülkenin üretim kapasitesinde ya da potansiyelinde meydana gelen artışlardır ve bu artışların ülke ekonomisi üzerinde yarattığı sonuçların analiz edilmesidir. Ekonomik büyüme reel GSYH, nominal GSYH ve kişi başına düşen reel GSYİH ile ölçülmektedir.

Reel Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) belirli bir dönemde nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. Kısaca biz reel GSYH nominal büyüme oranının enflasyondan arındırılmış hali diyebiliriz. Nominal GSYH ise belirli bir dönemde nihai mal ve hizmetlerin cari yıl fiyatları üzerinden hesaplanan parasal değerdir. Üstelik nominal büyüme anlık büyüme olduğundan dolayı bir ülke ekonomisinin gerçek büyüme oranını göstermemektedir. Ekonomik büyümede hesaplamak için izlenen en iyi yol kişi başına düşen reel GSYH oranıdır (NASIROVA, 2019).

Kişi başına düşen reel gayrı safi yurtiçi hasıla (GSYH) ise bir ülkede ortalama nüfusun refah düzeyini gösterir. Reel gayrı safi yurtiçi hasılayı (GSYİH) nüfusa böldüğümüzde kişi başına düşen reel GSYH bulmuş oluruz. Yani Kişi başına düşen reel gayrı safi yurtiçi hasılanın (GSYH) artması demek ülke ekonomisinin yükselmesi anlamına gelir. Günümüzde ekonomik büyüme üzerinde birçok çalışmalar bulunmakta ve büyümenin uzun dönem nasıl sağlanacağı ve nasıl sürdürüleceği konusunda çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmada ise ekonomik büyümenin teorik ve ampirik çalışmalar üzerinde durulmaktadır. Ekonomik büyüme geliştirmekte olan ülkeler açısından bakıldığında hızlı ve sürekli büyüme, yoksulluğu azaltmanın en önemli yolu olduğunu söylenebilir. Örneğin geliştirmekte olan bir ülkenin ortalama gelirinin yüzde 10'luk bir artış, o ülkenin yoksulluk oranının yüzde 20 ile 30 arasında bir azamla gerçekleşmektedir (Rodrik, 2007).

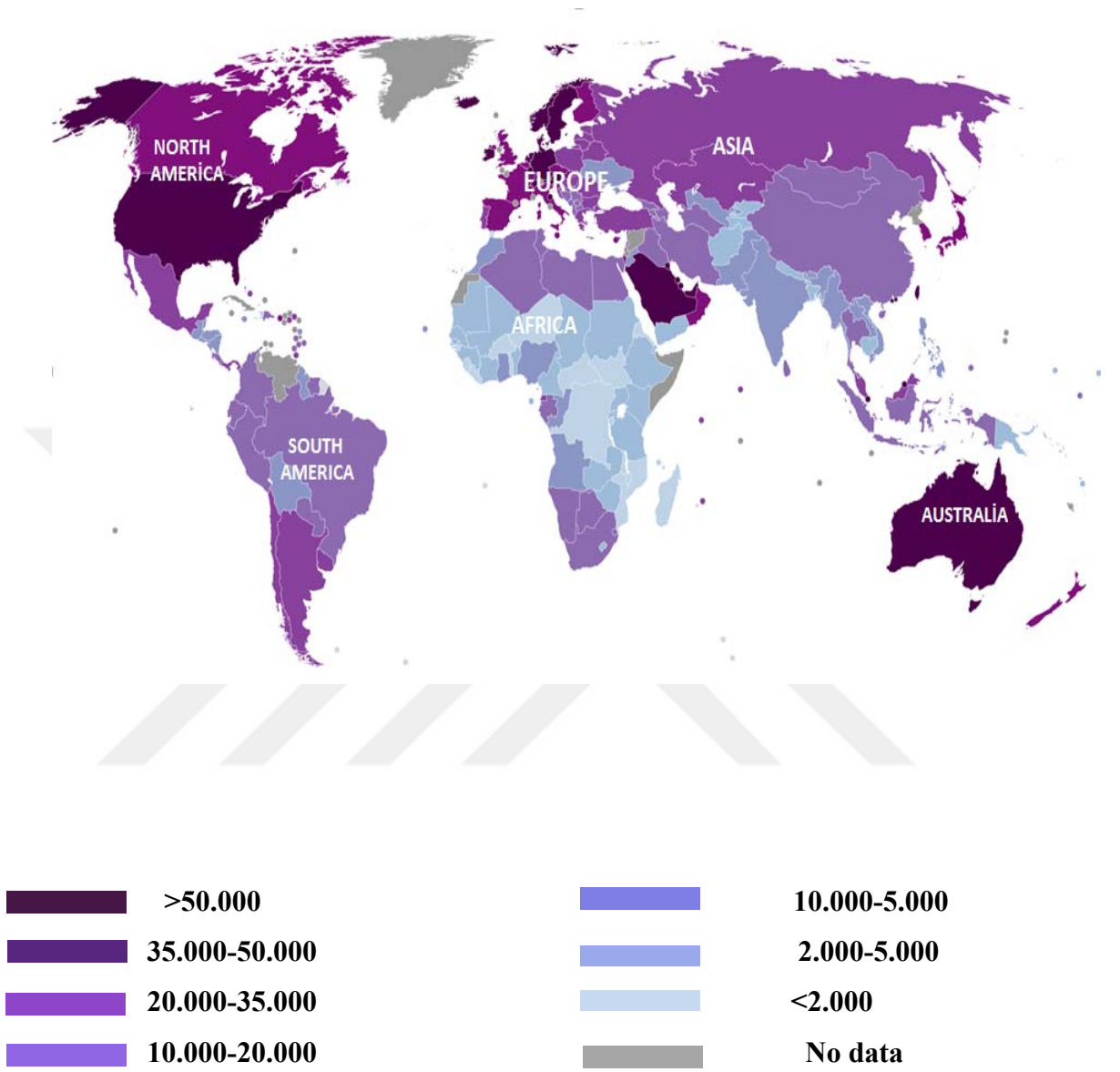
Şekil 1: Dünya Ülkelerinin Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Kaynak: Dünya bankası 2018 <https://data.worldbank.org/region/world>

Şekil 1'deki grafiğe baktığımızda 2000-2018 yılları arasında baktığımızda istikrarlı bir şekilde dünya ülkelerinin gelirinin arttığı görülmektedir. Üstelik ekonomik büyüme, az gelişmiş ülkelerde yoksulluğu azaltarak yaşam kalitesini güçlendirmektedir (NASIROVA, 2019). 2008 yılından sonra bir kırılma görülmekte bunun nedeni ise küresel finansal krizden kaynaklanmaktadır. 2000 ve 2018 yılları arasındaki kişi başına düşen milli gelir eşitsizlikler esas olarak orta derecede yüksek gelirli ülkeler arasında azalmıştır. Ekonomik büyüme, az gelişmiş ülkelerde yoksulluğu azaltarak yaşam kalitesini güçlendirmektedir (Rodrik, 2007). Büyümedeki küçük bir değişim uzun süre boyunca devam etmesi halinde ülkeler arasında yaşam kalitesini artırarak büyük değişikliğe yol açmaktadır. Kaynak bağımlılığı ve büyüme arasındaki ilişkinin geçmiş ampirik çalışmaları karışık sonuçlar vermiştir.

Şekil 2: DÜNYADA AMERİKAN DOLAR CİNSİNDEN KİŞİ BAŞINA DÜŞEN REEL GSYİH

Kaynak: Dünya bankası 2018 <https://data.worldbank.org/region/world>

Şekil 2' ye baktığımızda 2018 yılındaki verilerine göre bazı bölgelerde kişi başına düşen milli gelir daha yüksek iken bazı ülkelerde ise kişi başına düşen milli gelir daha düşüktür (NASIROVA, 2019). Kişi başına düşen milli gelirin dengesiz olmasının nedeni ise gelişmekte olan ülkelerin bazı emtia ürünlerinde dışa bağlı olması, ülke içi kurumların zayıf olması, yoksulluğun yaygın olması ve bunun gibi birçok nedene bağlıdır. 2018 yılında çoğu gelişmiş özellikle güney ve kuzey Amerika

lkelerinde kişi başına düşen milli gelir 50.000 ABD doların üzerine seyretmektedir. Buna karşı Afrika ve Orta Asya lkelerinde ise kişi başına düşen milli gelir 2.000 ile 5.000 ABD dolar arasında değişmekte ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için gereken seviyenin çok altındadır. Ayrıca gelişmekte ola ülkeler ekonomilerindeki sürdürülebilir kalkınma programını engelleyen kalıcı içsel yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmaya devam ediyor. Gelişmekte ülkelerin ekonomisinin büyümesi için kırsal alt yapının geliştirmesi, iyi yönetilen kamu kaynakların, istihdam artırıcı politikaların geliştirmesi ve en önemlisi iyi hedeflenmiş yatırım artırılması gerekmektedir.

1.1.1 Ekonomik Büyümenin Yöntemi

Ekonomik büyüme kavramının farklı açıklamaları hem nicel hem de nitel özelliğe sahiptir. Nicel zellik, üretilen mal ve hizmet miktarındaki değişiklikleri gösterir, bu değişikliklerin dinamiklerini yansıtmaktadır. Nitel özelliği ise toplumun yeni artan ihtiyaçlarını karşılamada ekonomik sistemin olanaklarına işaret etmektedir. Günümüzde sürdürülebilir ekonomik büyüme başarısı sorunları tüm dünya ülkeleri için önemlidir. Ekonomik büyümenin iki ana kaynağı vardır. İşgücünün byklğindeki büyüme ve işgcn üretkenliğindeki büyümedir. Her ikisi de ekonominin genel boyutunu artırabilir, ancak çalışan saat başına çıktıyı artırmakta diğeri ise verimli artıştır. Verimli artış, insanların daha fazla saat çalışmak zorunda kalmadan az saat çalışarak daha fazla çıktı elde etmesidir.

1.1.2. Üretim Faktörleri

Üretim faktörleri: bir ürünü elde edebilmesi için gereken girdiler veya kaynaklar olarak tanımlanır. Klasik endüstri döneminde 3 tane üretim faktör kullanılırken, bugün ise girişimci ve teknoloji de üretim faktörleri içerisinde yer almaktadır (Karakaya & Dilber, 2013).

1.1.2.1. Birinci yöntem: Sermaye

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın artmasını sağlayan üretim faktörlerinin biri sermayedir. Bu birçok ekonomistler tarafından kanıtlanmıştır. İktisat dilinde sermaye “doğada serbest biçimde bulunmayan fakat insanlar tarafından üretilmiş üretim araçlar” olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, üretimde kullanılan tüm araçlar, makineler ve binalar gibi fiziki üretim araçlarıdır. Sermaye faktörünün karşılında elde edilen gelire “faiz” adı verilir. Ekonomik büyümeyi hızlı bir şekilde artması için milli gelirin yüksek bir kısmını tasarrufa ayrılması ve bu tasarrufunda yatırımda kullanılması ile gerçekleşir. Fakat sermaye birikiminin artmak gelişmekte olan ülkeler için oldukça güçtür. Dolayısıyla faiz sermayenin fiyatı desek de olur (Karakayaı & Dilber, 2013).

Eğer sermayeyi artırırsak, daha fazla işçi verimliliğini elde etmiş oluruz. Yeni ve daha fazla araç ekonomiyeye sağlanması, çalışanların zaman dilimi başına daha fazla çıktı üretebilecektir. Bu fiziksel sermayeyi sağlamak için ilk önce tasarrufun sağlanması daha sonra çalışanlar bunu sermayeyi verimli bir şekilde kullanması için doğru zamanda, doğru yerde olması gerekir (Potters, 2021). Diğer yandan sermayenin karşılığı olan faiz, fonların kullanımı için yapılan bir ödemedir. Sermaye olarak sayılmayan tek şey paradır. Ancak firmalar parayı, sermaye elde etmek için kullanırlar.

1.1.2.2. İkinci yöntem: Doğal kaynak

Doğal kaynak denilince toprakla beraber, bütün yerüstü ve yeraltı kaynaklar olarak tanımlayabiliriz. Doğal kaynaklar ikiye ayrılır. Birincisi, doğada bulunması yani hiçbir şekilde insan çabası kullanılmamış olmasıdır. İkincisi, mal ve hizmet üretimi için kullanılabilir olmasıdır. İkinci özellik için insan bilgisi gerektirir. Şöyle ki, doğada bulduğumuz şeyleri kaynak haline gelmede önce nasıl kullanacağımızı bilmemiz gereklidir. Örneğin; daha önce petrol kullanılmayan doğal bir kaynaktı olarak bilinmekteydi ta ki benzinin enerji üreten gücünün keşfedilmesine kadar. Zamanla insanlar petrolü kullanmanın bir yolunu keşfettiler ve kullanılabilir bir kaynak haline getirdiler. Petrolü, günümüzde enerji üretmek, benzin, giyim ve plastik gibi ürünlerde kullanılmaktadır (Karakayaı & Dilber, 2013). Doğal kaynak karşılığınca elde edilen gelire “rant” denir. Ayrıca teknolojinin gelişmesi de bazı kıt kaynakların (giyim, bakır vb) artmasında yardımcı olmuştur. Sahip olduğumuz doğal kaynakları üç şekilde genişletilebilir. İlk olarak titanyum içeren cevher yatağının keşfi gibi yeni

doğal kaynakların keşfedilmesidir. İkinci olarak ise yeni tekniklerin icat edilmesi yani petrolün üretimde kullanılmasıdır. Üçüncüsü, doğal kaynak çıkarmanın yeni yöntemlerinin keşfidir. Bu üç genişletme dünyadaki doğal kaynakların arzının atmasına yardımcı olacaktır.

1.1.2.3. Üçüncü yöntem: Emek

Birçok bilim insanları ve ekonomistler emeğin ekonomik büyümede en önemli yöntem olduğunu söylemektedirler. Emek, insanların üretimde ortaya koyduğu bedensel ve zihinsel çabalarıdır. Çocuklara eğitim vermek, uçakları pilot kullanmak ve araba lastiklerini onarmak gibi birçok kişinin ekonomiye bedensel ve zihinsel katkıda bulunarak emeğin bir parçası olurlar. Bu faktörü iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi, eğitimsiz bir işçinin mal ve hizmet üretimi sürecinde katkıda bulunduğu doğal yetenektir. İkincisi ise bir işçinin eğitimleri, öğretimleri veya deneyimleri sonucunda getirdiği beşeri sermayedir. Bu faktörden elde edilen gelire ise “ücret” adı verilir. A. Smith, insan zeka ve becerilerini “sabit sermaye” kavramı içine dahil ederken, A. Marshal ise eğitimi “Milli yatırım” şeklinde tanımlar ve “bütün sermayenin en değerlisi insana yapılan yatırımdır” der. Nüfusun artmasıyla beraber emek faktörü de otomatikman artar. Fakat buradaki emek faktörünün niteliksel artışı önemlidir. Daha iyi eğitilmiş bir emek gücü üretimde kullanılması üretiminde verimli bir şekilde armasında yardımcı olur. Diğer yandan beşerî sermaye miktarı da artmış olacaktır. Emek faktörü olmadan diğer üretim faktörlerinin tek başına üretimde kullanılamaz. Üretim faktörlerini bir arada tutan ve üretim sürecine sokan insanın kendisidir yani insanın kendisidir (Karakaya & Dilber, 2013).

1.1.2.4. Dördüncü Yöntem: Teknoloji ve Girişimci

Günümüzde ekonomik büyümeyi artıran üretim faktörlerin dördüncü ve en önemlisi teknolojik gelişmedir. Teknolojideki gelişme, üretimde kullanılan aynı girdi miktarı ile daha fazla çıktı elde etme ya da daha kaliteli mallar elde etme imkanı sağlar. Buharlı makinelerin, elektrik jeneratörlerin, içten patlamalı araçların gibi makinelerin keşfedilmesi üretim aşamasında ürünlerin daha kaliteli üretmesinde ve ekonomik büyümenin gelişimde büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca teknolojik

gelişme kıt olan kaynakların daha verimli ve daha iyi şekilde kullanımını sağlar. Teknolojik değişme içinde sermayenin bol olması gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde bol sermayeye sahip olduğundan dolayı yeni teknolojiler ve inovasyonlar sık sık gelişmektedirler. Az gelişmiş ülkelerde ise sermayenin yetersiz olmasından dolayı ekonomide ilkel teknoloji kullanılmaktadır (Karakaya & Dilber, 2013). O zaman biz sermaye birikimin ve teknolojik gelişmenin karşılıklı olarak birbirilerini güçlendirdiğini söyleyebiliriz. Girişimci, piyasa ekonomide faaliyet gösteren, üretim faktörlerinin organize etmemin yeni yollarını keşfederek kar elde eden kişidir. Üstelik bu kişiler, üretim faktörlerinin kullanım şeklini değiştirerek her gün yeni teknolojileri geliştiriyorlar (Potters, 2021).

1.2. EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER

1.2.1. Coğrafya

Coğrafya, bir ülkenin fiziksel konumunu gösterir. Bu faktör ekonomik büyümeyi iklim yönünden etkilemektedir. Genellikle tropikal iklime sahip ülkelerde kişi başına düşen gelir daha düşüktür. Çünkü bu bölgelerde insanlar daha çok tarımla uğraşırlar ve ılıman bölgede üretilen mal miktarından %30 daha az mal üretilmektedir. Tropikal bölgede, düzensiz iklime sahip olma nedeniyle insanları sıtma ve sarıhumma gibi hastalıklar yaygındır. İnsanların sağlıksız olmaları işgücü verimliliğinin de düşmesine neden olur. İnsan davranışı ekonomik büyümeyi etkilediği ileri sürülmektedir. Şöyle ki tropikal bölgenin iklimi insanların tembel, ılıman bölgenin iklimi ise insanların enerjik olduğu gözlemlenmektedir.

Coğrafyanın ekonomik büyümeyi etkileyen ikinci yolu ise dış ticarettir. Denizden ve ana ticaret merkezinden uzak olan ülkelerin kişi başına düşen milli gelirin düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yüksek ulaşım maliyeti sebebiyle dış ticaretten yararlanmakta güçlük çekmektedir. Tam tersi olan ülkelerin ise yeni teknolojiler konusunda daha fazla bilgi sahip olmakta ve dünyayı yakından takip etmekte. Böylece gelişmiş teknolojiyi kolaylıkla transfer edebilmekte. Yüksek ulaşım maliyetli ülkeler bu tür fırsattan yararlanamamaktadır (Karakaya & Dilber, 2013).

1.2.2. Ekonomik Entegrasyon

Ekonomik entegrasyon, bütünleşmeye giden ülkelerde mal ve hizmetlerin serbestliğinin sağlanarak, ticari engelin ortadan kaldırılmasıyla ortak bir Pazar yeri yaratmak olarak tanımlayabiliriz. Sach, Wagner, Fischer iktisatçıların 1965-1990 yılları kapsayan çalışmasına göre, dışa açık ülkelerin gayri safi milli hasılasının yüksek olduğu sonucuna varırlar.

Uluslararası ekonomik entegrasyon, farklı ülkelerin ekonomik bir grup biçiminde bütünleşmedir. Aynı zamanda bu bütünleşmeye bölgeselleşme olarak da adlandırılır. Entegre olan ülkelerin asıl amacı ticaretini serbestleştirerek refah düzeyini artırmak, bunun yanı sıra aralarındaki dengesizliği gidermek ve sosyal- siyasal sorunlara ortak bir çözüm üretmektir (Karakaya & Dilber, 2013).

1.2.3. Kurumlar

Kurum veya kurumsal yapı kavramı üzerine birçok iktisatçı tarafından çalışma yapılmasına rağmen kesin bir tanım konulamamıştır. Bunun nedenini ise kurum kavramı çeşitli belirsizlik içermekte ve net bir tanım söylemek oldukça zordur. North'a göre kurumlar, “gündelik bir yapıya kavuşturarak, belirsizliği azaltmakta ve bireysel etkileşme rehberlik etmektedir”. Commons ise “bireysel davranışları denetim altında tutarak, gelişmelerini ve yayılmalarını kısıtlayan bir toplu eylemlilik” olarak tanımlar. Son olarak kurumları Veblen, “belirli bir dönemde yaygın olarak kabul gören düşünce ve davranış alışkanlıkları” diye ele almaktadır. (Karakaya & Dilber, 2013).

Kısaca kurumlar kavramına şu şekilde tanımlayabiliriz; insanlar birbirileri ile etkileşim, insanlar tarafından oluşturulan kurallar ve kısıtlamalardır. Kurumların formel ve enformel olarak ikiye ayrılır. Formel kurumlar hem yazılı hem de resmi kuralları içermektedir.

Bu kurallar, genellikle bir toplumun resmi olmayan kurallarını tamamlayıcı ve etkinliğini artırıcı özelliğe sahiptir. Ayrıca kendi içinde ekonomik kurallar ve iki taraf arasındaki yapılan sözleşmeleri şeklinde ayrılmaktadır. Formel kurallarda meşruiyeti sorgulanmaz ve güçlü bir yaptırım gücüne sahiptir. Üstelik bu kuralları tüm toplum tarafından genel olarak kabul

edilmektedir. Yaptırım gücü kurallarını bizzat devlet tarafından yürütülmektedir. Bunun dışında özel kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinde yaptırım gücüne sahiptir. Enformel kurumlar yazılı değildir ancak eylemleri formel kurumlardan daha yaygındır. Genellikle sözü veya davranış biçiminde olurlar. Bu kurumlar bir toplumun kültüründen gelmektedir.

Kurumsal faktör, ülkelerin ekonomik kalkınması ve büyümesinde büyük etkiler yaratarak hem kamu sektörünün hem de özel sektörünün rekabet artmasında yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ülkelerde kurumlar, ekonomik ve sosyal politikalar iyi bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Eğer büyümeyi pozitif yönde etkiliyorsa buna biz büyümeyi destekleyici kurum deriz. Eğer bir kurum büyümeye ters bir etki yaratıyorsa büyümeyi engelleyici kurum olarak bilinmektedir. Fakat bu kurumsal faktör ekonomik performans üzerinde pozitif etkisi hakkında kesin bir sonuca ulaşmak oldukça zordur. Çünkü kurumların büyüme üzerinde etkisinin yanında tarih, coğrafya, ekoloji, ekonomik gelişme düzeyine bağlıdır. Kurumların ekonomiyi pozitif etkilemesi için beşeri sermayenin, yenilik yapma, eğitim, tüketimde rasyonel olarak geliştirme ve onları daha verimli alanlarda yönlendirebilecek güce sahip olması gerekmektedir. Ayrıca politikacılar ve bürokratlar gibi kamuda çalışanların toplum gelirlerini kendi çıkarları için kullanılmamalıdır. Diğer yandan ülkelerin gelişmişlik düzeyine de bağlıdır (Karakaya & Dilber, 2013).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

2.1.1 Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod – Domar büyüme modeli, Keynesyen ekonomik bir büyüme modelidir. Bu model Roy F. Harrod ve Evsey D. Domar tarafından ikili çalışmaya dayanarak ortaya atılmıştır. İlk olarak bu modele 1939 yılında Harrod tarafından yapılan çalışma ile başlamıştır. Daha sonra 1946 yılında Domar tarafından bağımsız olarak geliştirildi. Keynes yaklaşımında genel olarak yatırımların çarpan katsayısına bağlı olarak gelir artırıcı etkisi olduğunu ele almıştır. Oysaki yatırımlar artmasıyla beraber üretim kapasitesinde artırıcı etkisi vardır. Üstelik Keynesyen yaklaşımı kısa dönem için geçerlidir. Buna karşı Harrod – Domar modelinde yatırımlar için yapılan harcamaların uzun dönemde üretim kapasitesinin artırıcı etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Modelin işleyişine şu şeklide daha ayrıntılı açıklayabiliriz: bir ekonomiye yapılan yatırımlar artması ilk önce üretim kapasitesini artırmaktadır ve bu etkiye arz yönlü etki denir. Daha sonra üretim kapasitesinin artmasıyla beraber gelir de artmakta ve gelir etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu gelir artırıcı etkisi ise talep artmasını sağlayacaktır. Harrod-Domar Büyüme Modelinde, üretim fonksiyonu kullanılmaktadır.

$$Y=F(K, L) \quad (\text{Denkleml.1})$$

Burada; Y= toplam çıktı, K= Sermaye faktörü, L= Emek faktörüdür.

Modelde üretim fonksiyonu sabit oranlı olarak kabul edilmiştir. Üretim fonksiyonu, belirli bir girdi ile ne kadar çıktı elde edeceğini hesaplayan matematiksel yöntemidir. Milli gelirin ne kadarını tasarrufa ayrıldığını gösteren miktara (S/Y) ortalama tasarruf oranı denir. Milli gelirdeki küçük bir artışın ne kadarını tasarrufa ayrıldığını gösteren orana ($\Delta S/\Delta Y$) marjinal tasarruf oranı denir. Ayrıca modelde

tasarruf eğilimi katsayısı (s) sabit bir fonksiyondur. Domar 'da ortalama tasarruf eğiliminin, marjinal tasarruf eğilimine eşit kabul edilmekte ve α ile gösterilmektedir.

$$S/Y = \Delta S / \Delta Y$$

Denkleml.2

Diğer bir kavram ise sermaye-hasıla katsayısıdır. Bu katsayıyı (v) sembol ile gösterilmektedir. Sermaye-hasıla katsayısı, milli gelirin ne kadarını sermaye ayrılacağını gösteren orana (K/Y), ortalama sermaye hasıla katsayısı denilmektedir. Milli gelirden bir birimlik artması ve sermayenin ne kadar ayrılacağını gösteren katsayıya ($\Delta K / \Delta Y$) ise, marjinal sermaye hasıla katsayısı denir.

Modeldeki, büyüme etkisi, tasarruf oranı üzerinde doğru yönlü bir etki yaratırken, sermaye-hasıla üzerinde ise ters yönlü etki yaratmaktadır. Şöyle ki bir ekonomide tasarruf oranı en kadar büyük olursa, o oranda ekonomik büyümede hızının da artmaktadır. Sermaye- hasıla oranı üzerindeki tersi etki ise; sermaye-hasıla oranı ne kadar küçük ise ekonomik büyüme hızı o kadar büyük olacaktır. Bu nedenle de ekonominin büyümesi için ülke gelirlerinin büyük bir kısmını tasarruf ve yatırıma ayırması gerekmektedir. Harrod, model üzerinde uğraştığı iki konunun önemli olduğunu söylemektedir. İlki yatırımcıların yatırım yapması durumunda beklentilerin gerçekleşmesidir. İkinci ise yatırım yapılması durumunda beklentilerin gerçekleşmemesi sonucunda ortaya çıkacak sorunlardır. Harrod büyüme hızını gerekli büyüme oranı, gerçekleşen büyüme oranı ve doğal büyüme oranı şeklinde üçe ayırmaktadır. Gerekli büyüme hızı (G_w) planlanan tasarrufları, planlanan yatırımlara eşitleyen büyüme oranıdır. Ayrıca buna garantili büyüme oranı da denilmektedir. Gerekli büyüme hızı gerçekleştiğinde üretim kapasitesinde ne azalma ne de eksilme meydana gelir.

Gerçekleşen büyüme oranı (G_a) belirli bir dönem sonunda, milli gelirden meydana gelen reel büyüme oranıdır. Modelde tam istihdam gerçekleşmesi için gerçekleşen büyüme hızı ile gerekli büyüme hızı birbirine eşit olması halinde ortaya çıkar. Bu durumda ekonomide işsizlik ve enflasyon sorunları ile karşılaşmaz ve dengeli bir şekilde gelişmeye devam eder. Ancak bu durumu sürekli sürdürmek oldukça zordur. $G_w > G_a$ olduğunda ekonomide küçülme olur. Buda demek ekonomide tasarrufların artacağı yerine harcamalarda artış meydana gelmiştir. $G_a > G_w$ olduğunda ise gerçekleşen yatırımlar gerekli yatırımlardan daha az olması ve yeni yatırımlara ihtiyaç vardır. Doğal büyüme hızı (G_n) ekonomide üretim faktörlerinin tümünün

kullanılmasıdır. Bu büyüme oranının gerçekleştiği de ekonominin büyüme hızı da en yüksek seviyesine erişmiş olur.

Kısaca özetlersek bu modeli gelişmiş ülkeler ekonomisinde olumlu etki yaratabilir. Ancak gelişmekte olan ülkeler ekonomisi açısından değerlendirdiğinde olumsuz etki yaratmakta, bu ülkelerin ekonomisi küçülmeye gidebilir. Harrod-Domar büyüme modeli üzerinde birçok eleştiri yapılmış. Her ne kadar model eleştiriye mazur kalmış olsa da en iyi anlaşılabilir bir şekilde yatırımların ekonomi üzerinde nasıl bir etki yarattığını açıklayan bir modeldir (MANKIW, 2009).

1.2.4. Neo klasik Büyüme Modeli

Neo- klasik büyüme modeli R. Solow ve T. Swan tarafından ilk kez ortaya atılmış. Bu model en çok klasik anlayışından esinlenmiştir. Genellikle Solow-Swan modeli olarak bilinmekte ve ilk kez 1956 yılında yayınlanmıştır. Bu model üretim faktörlerinden emek, sermaye ve teknolojiye yer vermiştir. Ekonomik büyüme, girdiler (sermaye, emek ve teknoloji) ile çıktı arasındaki dinamik süreçtir. Ancak bu girdi ve çıktılar tüketim ve nüfus üzerinde farklı bir etki yaramaktadır. Solow modelde bu değişikliğin nasıl bir denge hale geldiğini açıklar.

Neo klasik modelin temel varsayımları aşağıdaki gibi sıralanmakta:

- Sermaye faktöründe azalan verimler kanunu geçerlidir.
- Sermaye ve işgücü arasında ikame ilişkisi vardır
- Nüfus oranındaki artış ve teknolojiye gelişme dışsal olarak belirlenmektedir.
- Nüfus artığında işgücü de artmaktadır.
- Ekonomide ölçeğe göre sabit getiri vardır.
- Dışa kapalı ekonomide devlet müdahalesi yoktur ve üst dış ticaret yapılmamaktadır.
- Üretim sektöründe tek bir mal üretilmektedir.

Neo-klasik büyüme modeli temeli üretim fonksiyonuna dayanmakta ve şu şekilde yazılabilir:

$$Y=A_t F (K, L) \quad (\text{Denkleml.3})$$

Burada T toplam üretimi, K sermaye, L toplam emek miktarını, son olarak da A_t teknoloji ölçütüdür. Bu ölçüt hem dışsal hem de zamana bağlıdır.

Solow üretim fonksiyonu: Bu büyüme modelinde, toplam üretim fonksiyonu yerine işgücü başına üretim fonksiyonu kullanılmaktadır. Özellikle modelde işgücü ve sermaye arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır.

$$Y=f(K, L) \quad (\text{Denklem1.4})$$

Bu denklemde eşitlik sermaye ve işgücü oranındaki değişikliğe bağlıdır. Bu üretim fonksiyonunda yer alan değişkenleri işgücü oranına böldüğümüzde işgücü başına sermaye ve hasıla arasındaki ilişkiyi buluruz.

$$Y/L=f(K/L, I) \quad (\text{Denklem1.5})$$

Şu şekilde yazabiliriz: Y/L işçi başına üretim miktarı, K/L işgücü başına sermaye miktarı ifade etmektedir. Eğer $y = Y/L$ ve $k = K/L$ olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla kişi başına üretim fonksiyonu şu şekilde yazabilir.

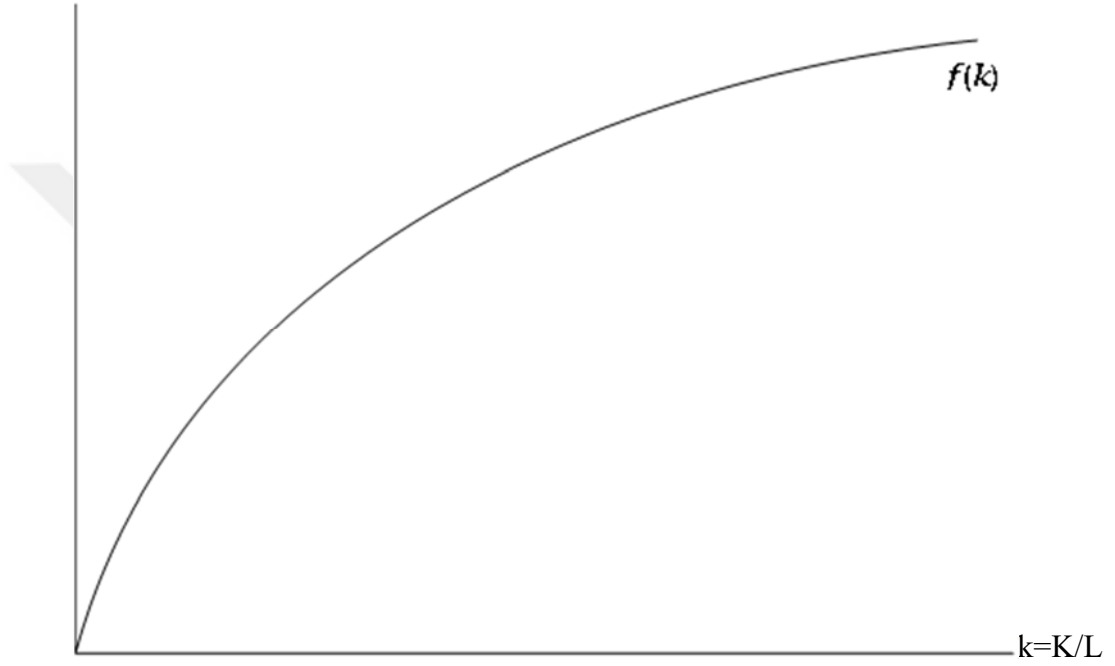
$$Y=F(K) \quad (\text{Denklem1.6})$$

Üretim fonksiyonu iki özelliği öne çıkmaktadır. İlki, k arttıkça y marjinal sermaye ürünü kadar artmakta ve aralarındaki ilişki olumlu bir ilişkidir. İkinci ise k artmasıyla beraber azalan marjinal sermaye oranının eğiminin yatay bir hal almasıdır. Sermayenin marjinal ürünü şu şekilde tanımlanır:

$$MPK=F'(K+1)-F'(K) \quad (\text{Denklem1.7})$$

Şekil 3: Solow modelinde üretim fonksiyonu

$$y=Y/L \quad (\text{Denklem1.8})$$

Kaynak: N. Gregory Mankiw, a.g.e, 194

Tüketim fonksiyonu: Solow modelindeki çalışmaların bir sonraki adım ise ürün talebini tüketimler ve yatırımlar oluşturmaktadır. Modelin tüketimi fonksiyonun denklemini aşağıdaki gibi

$$y= c + i \quad (\text{Denklem 1.9})$$

Modelimize göre insanlar gelirinin belirli bir kısmını tasarruf etmekte yani s oranı kadar tasarruf etmekte ve $(1- i)$ kadarını tüketmektedirler. O zaman yukardaki denklemini şu şekilde yazabiliriz;

$$c = (1-s) y \quad (\text{Denklem1.10})$$

Bu denklemdeki tasarruf oranı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Yani şu şekilde $0 < s < 1$.

Burada c kişi başına tüketim oranı, s tasarruf oranı (gelirin harcanmayan oranı).

Tüketim fonksiyon denkleminde yatırım denklemini elde etmek için c yerine $(1-s)y$ koyduğumuzda yatırım denklemini elde etmiş oluruz.

$$y = (1-s)y + i \quad (\text{Denkleml.11})$$

Bu yatırım denklemini sadeleştirdiğimiz de yatırım fonksiyonunu elde etmiş oluruz

$$i = sy \quad (\text{Denkleml.12})$$

Sermaye Stokunda Büyüme ve Durağan Durum: Herhangi bir anda sermaye stoku ekonominin çıktısının belirleyicisidir. Ancak sermaye stoku zamanla değişmekte ve bu değişme ekonomik büyümeye veya küçülmeye yol açabilir. Sermaye stokunu özellikle iki güç etkilemekte yatırım ve amortismandır. Burada yatırım yeni tesis ve ekipman harcamalarını ifade eder ve sermaye stokunun artmasına neden olur. Amortisman ise aşınmayı ifade eder ve sermaye stokunun azalmasına neden olur.

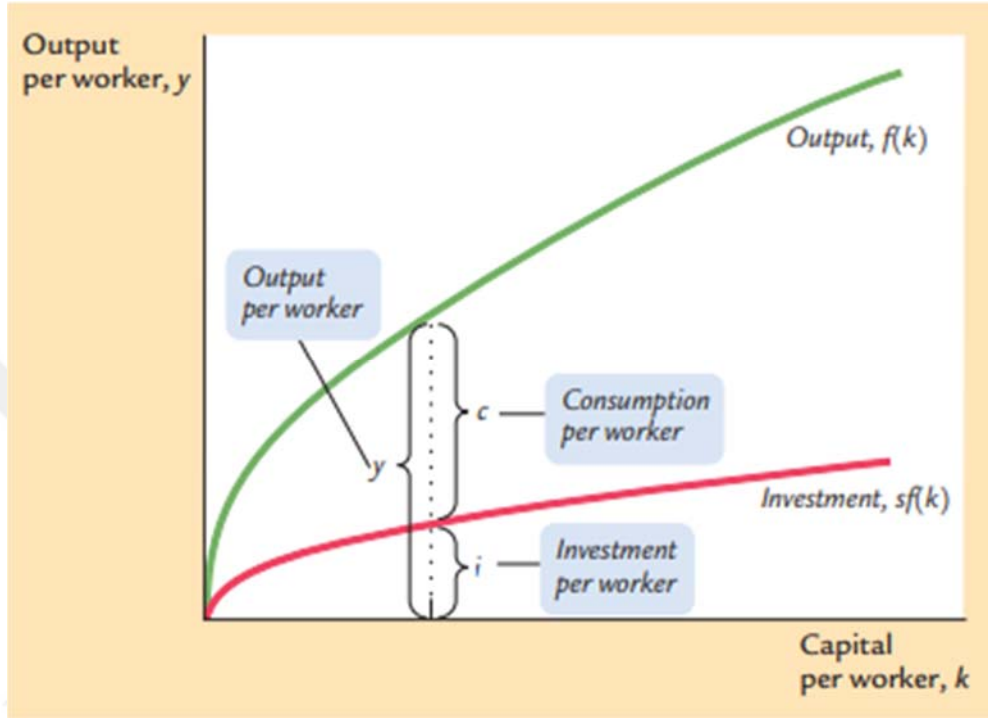
Daha önce de belirttiğimiz gibi yeni katılan yatırım oranı yani i eşittir sy ' ye. Denklem 1.12'deki y yerine k koyarsak işçi başına sermaye stokunu elde etmiş oluruz. O zaman biz işçi başına sermaye stokunun fonksiyonunu şu şekilde yazabiliriz;

$$i = sf(k) \quad (\text{Denkleml.13})$$

bu denklem mevcut k sermaye stokunun yeni sermaye birikimiyle ilişkilendirmektedir.

Şekil 4: bu ilişkiyi göstermektedir. Herhangi bir k değerindeki sermaye stokunun değeri, üretim fonksiyonu $f(k)$ tarafından belirlenir. s ise tasarruf oranını belirler.

Şekil 4: Yatırım, Çıktı ve Tasarruf

Kaynak: N. Gregory Mankiw, a.g.e, 195

Modelimize amortismanı oranı δ ile gösterilir. Burada amortisman sermaye stokunun belirli bir dönemdeki yıpranma payıdır. Sermaye stokundaki değişim oranı(Δk), yatırım (i) ve amortisman (δ) eşittir.

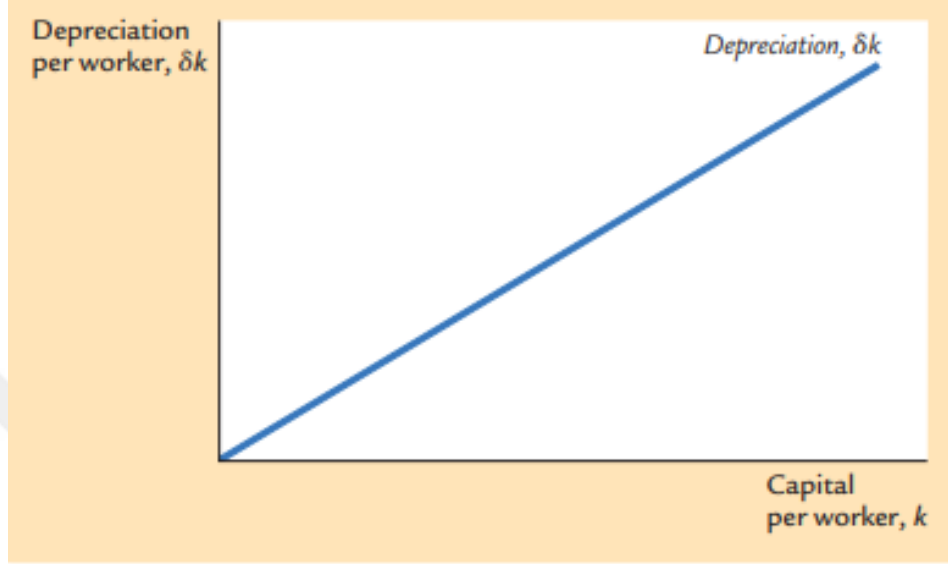
$$\Delta k = i - \delta \quad (\text{Denkleml.14})$$

Buradaki (Δk) cari yıl ile bir sonraki yıl arasındaki sermaye stokundaki değişim oranıdır.

Şekil 6: yatırım miktarının amortisman oranına eşit olduğu tek nokta k^* olduğu noktadır. Eğer ekonomide yatırım oranı aşınmış sermaye oranına eşit ise o zaman ekonomi durağandır. Yani $i = \delta k$ olduğunda ekonomi durağandır. Bu ise k^* ile gösterilir. Ayrıca ekonomide $\Delta k = 0$ seviyesine ulaşmaktadır. Ekonomi durağan

düzeyinde sermaye miktarı zaman içinde değişmemekte ve uzun dönemde gerçekleşmektedir.

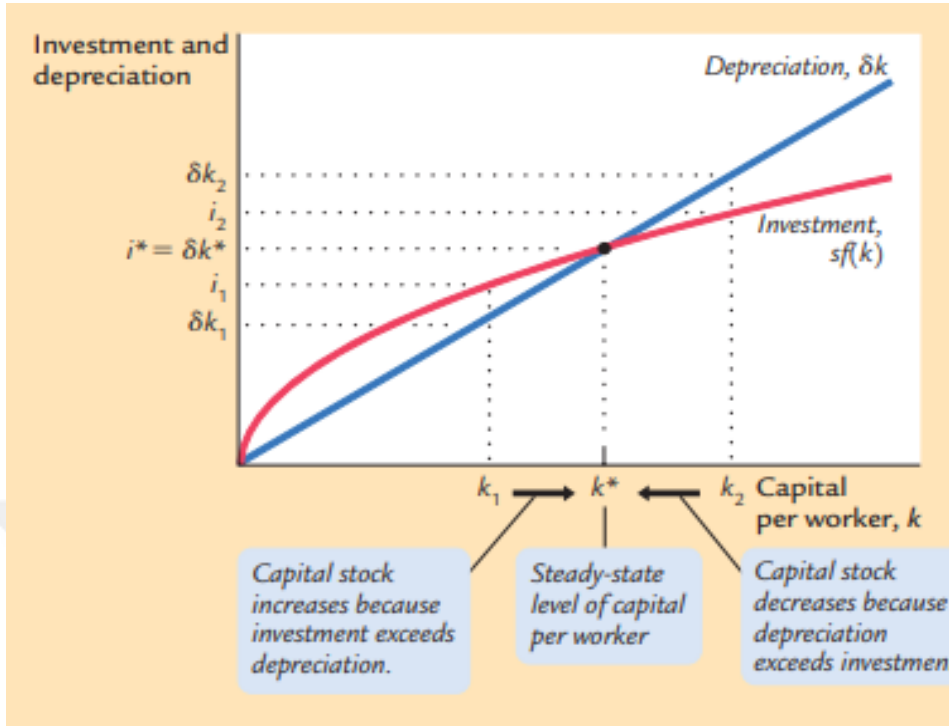
Şekil 5: Aşınma

Kaynak: N. Gregory Mankiw, a.g.e, 196

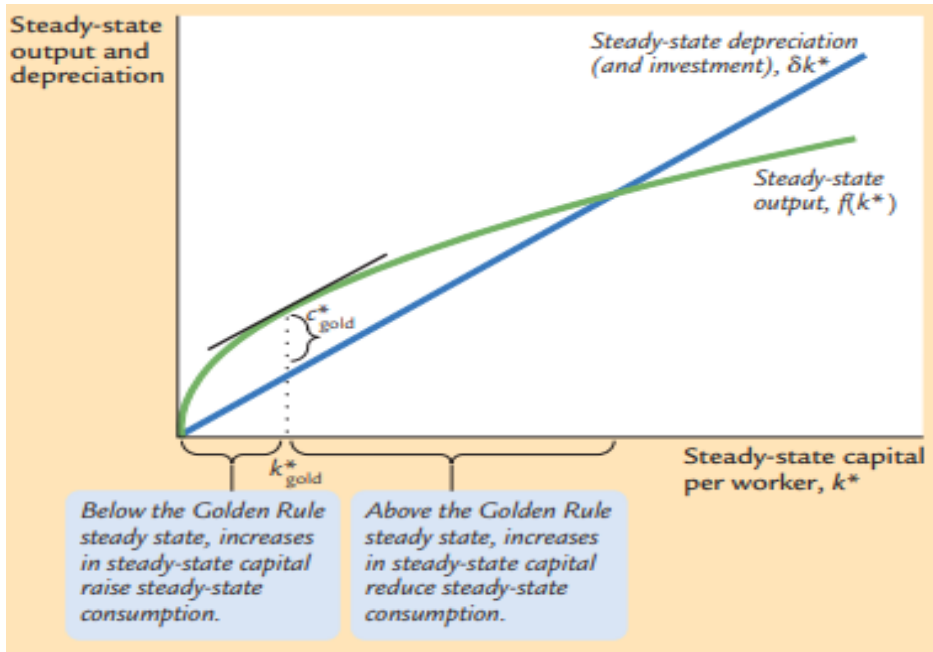
Şekil 6: eğer ekonomideki yatırım, amortisman düzeyini aştığında sermaye stoku k^* kadar artacaktır. Eğer ekonomideki yatırım, amortisman düzeyinden daha az düzeyine indiğinde ise sermaye stoku azalacaktır ta ki k^* noktasına gelene kadar.

Şekil 6: Yatırım, Aşınma ve Durağan Durum

Kaynak: N. Gregory Mankiw, a.g.e, 197

Şekil 7: Yatırım ve Amortisman

Kaynak: N. Gregory Mankiw, a.g.e, 205

Sermayenin oranın Altın Kuralı: Yaptığımız analizlerden anlaşılacağı gibi her zaman yüksek tasarruf oranı daha fazla çıktı miktarına sebep olmaktadır. Fakat bir politika yapıcısının asıl amacı toplumu oluşturan bireylerin refahını en yüksek seviyeye çıkarmaktır. Burada bireyler ekonomideki sermaye oranını ya da çıktı miktarını dikkate almamaktadır. Tek istedikleri şey tüketebileceği mal ve hizmetlerin miktarıdır. Bu nedenle politikacılar en yüksek tüketim düzeyine sahip durağan düzeyini seçmektedirler. Tüketimi maksimize eden k sabit değerine sermayenin altın kural düzeyi denilmektedir. Onu da k^* ile gösterilir.

Sermayenin oranın altın kuralı açıklamak için işçi başına durağan tüketim oranını belirlememiz gerekmektedir. İşçi başına düşen tüketim oranını bulmak için denklem 1.9 kullanmamız gerekiyor. Bu denklemi yeniden düzenlendiğinde ise denklem 1.15 elde ederiz. Sonuç olarak tüketim oranı çıktı ile yatırım oranına eşittir.

$$y = c + i \quad (\text{Denklem 1.15})$$

$$c = y - i \quad (\text{Denklem 1.16})$$

Durağan durum tüketim oranını bulmak için durağan durum çıktı ve durağan durum yatırım oranını denklem... eklememiz gerekiyor.

$$c^* = y^* - i^* \quad (\text{Denklem 1.17})$$

Denklemdaki (k^*) durağan durum sermaye çalışan başına düşen çıktı miktarı $f(k^*)$ ' a eşittir. Üstelik durağan durumda sermaye stoku değişmediği için yatırım, amortismanına eşittir.

$$y^* = f(k^*) \quad (\text{Denklem 1.18})$$

$$i^* = \delta k^* \quad (\text{Denklem 1.19})$$

denklem 1.17 yeniden aşağıdaki gibi yeniden yazabiliriz.;

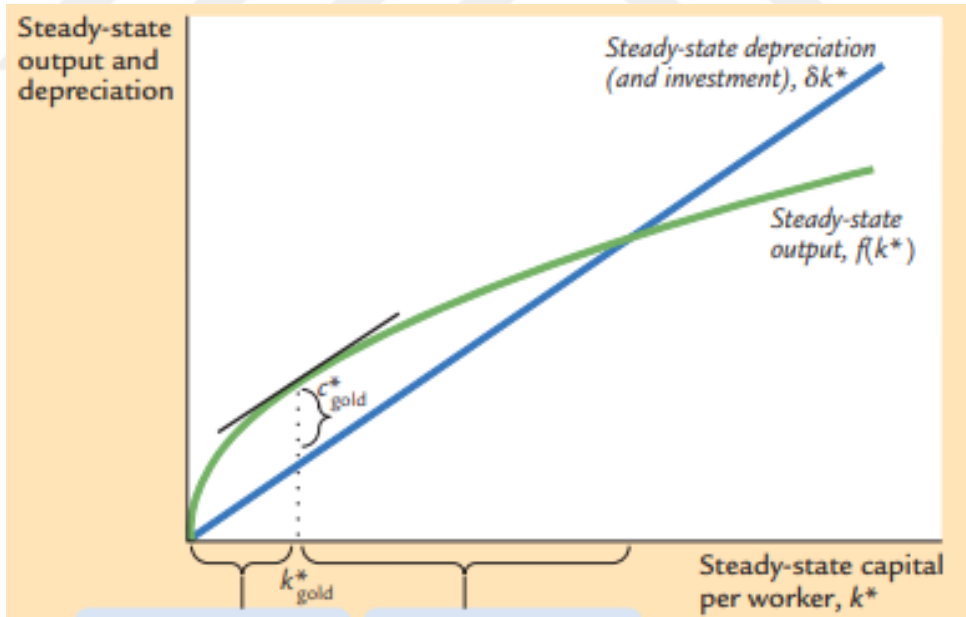
$$c^* = f(k^*) - \delta k^* \quad (\text{Denklem 1.20})$$

Bu denklem, durağan durum sermayesindeki bir artışın, durağan durum tüketimi üzerinde iki zıt etkiye sahiptir. İlki daha fazla sermaye, daha fazla çıktı demektir. İkincisi ise daha fazla sermayeyi değiştirmek içinde daha fazla çıktı kullanılması gerektir.

Şekil 8: durağan durum sermaye stokunun bir fonksiyonu olarak durağan durum çıktısını ve durağan durum amortismanını gösterilmektedir. Durağan durum tüketim, çıktı ve amortisman arasındaki boşluğa eşittir. Bu boşluğa Altın Kural Durağan Sermaye düzeyi (k^*_{gold}) adı verilmektedir.

Durağan durumda, yatırım amortismanına eşittir. Bu nedenle, durağan durum tüketimi, çıktı $f(k^*)$ ile amortisman δk^* arasındaki farktır. Durağan durum tüketimi, altın kural durağan durumunda maksimize edilir. Burada altın kural sermaye stoku k^* , altın kural tüketim düzeyi ise c^* olarak gösterilir.

Şekil 8: Çıktının Durağan Durumu ve Aşınma Düzeyleri

Kaynak: N. Gregory Mankiw, a.g.e, 212

Nüfus Artışı ile Durağan Durum: Daha önce de belirttiğimiz gibi, eğer yatırımı artırırsak sermaye stokunu da artırır ve amortismanı azaltır. Peki işçi sayısındaki artış nasıl bir etki yaratır açıklayacağız. Ekonomide işçi sayısı artması, işçi başına düşen sermayenin düşmesine neden olur. Daha iyi anlaşılması için üretim fonksiyonunu kullanmamız gerekiyor.

$$Y=f(K, L) \quad (\text{Denklem 1.21})$$

Bu denkleme işçi gücü (E) oranını da eklediğimizde denklem aşağıdaki gibi değişmektedir.

$$Y= f(K, L x E) \quad (\text{Denklem 1.22})$$

Burada L x E işgücü miktarını ölçmekte ve E ise işgücü miktarının ne kadar arttığını göstermektedir. Üretim fonksiyonunu L ile böldüğümüzde ve analizimize küçük harflerin işçi başına düşen miktarın temsil ettiğini varsaydığımızda $k=K/L \times E$ etkin işçi başına düşen sermaye oranını ve $y= Y/L$ işçi başına düşen çıktıyı göstermektedir. Ekonomide belirli bir dönem içinde nüfus artış oranını aşağıdaki denklemde analiz edilmektedir.

$$\Delta k= sf(k) - (\delta+n+g)k \quad (\text{Denklem 1.23})$$

Eğer denklem 1.23'i düzenleme yapılırsa denklem 1.24 elde etmiş oluruz.

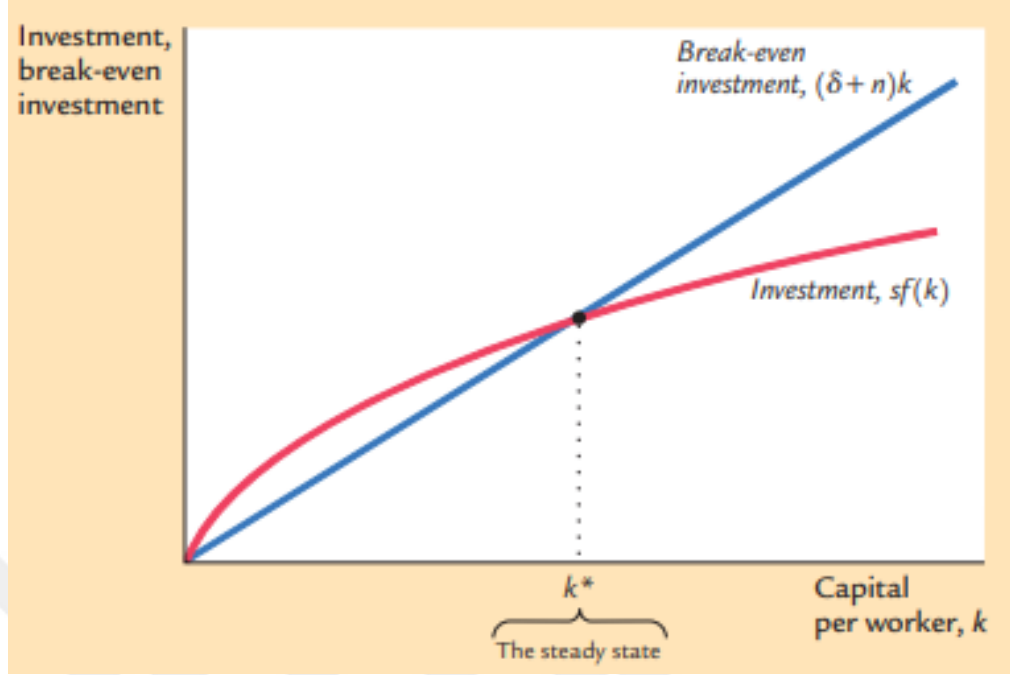
$$\Delta k= sf(k) - \delta k - nk- gk \quad (\text{Denklem 1.24})$$

Denklem 1.24'te durağan durum sermayeyi elde etmek için $\Delta k = 0$ olması gerekiyor.

$$sf(k)= \delta k + nk+ gk \quad (\text{Denklem 1.25})$$

İşçi başına durağan durum sermaye düzeyini neyin belirlediğini görmek için nüfus artış oranını da etkilerini içeren Şekil 10 kullanıyoruz. Eğer işçi başın düşen sermaye(k) değişmiyorsa ekonomi durağandır. Ekonomi durağan durumda yatırımın işçi başına düşen sermaye stoku üzerinde olumlu etkisi, amortisman ve nüfus artışının olumsuz etkilerini tamlamaktadır (MANKIOW, 2009).

Şekil 9: Solow Modelinde Nüfus Artışı

Kaynak: N. Gregory Mankiw, a.g.e, 212

2.1.3. İçsel Büyüme Modelleri ve Robert E. Lucas

Daha önce Solow büyüme modelinde ülkelerin ekonomisinde uygulanması halinde ortaya çıkan sonuçları yatırımı ve işgücünü artırdığını gördük. İçsel modelini Robert E ve Lucas tarafından geliştirilmiştir. Fakat içsel büyüme modelini birçok araştırmacı tarafından da kaynaklar bulunmaktadır. Çalışmamızda bu model hakkında kısaca bahsedilecektir.

İlk önce büyüme modelin denklemini elde etmek için üretim fonksiyonunu kullanmamız gerekmektedir.

$$Y=AK \quad (\text{Denklem 1.26})$$

Her zamanki gibi denklemde Y çıktıyı olarak kullanılmakta, K ise sermaye stoku ve A ise her bir sermaye miktarının ürettiği çıktı oranını gösterir. Buradaki üretim fonksiyonu azalan verimler yasasına sahip değildir. Ayrıca model sermayenin sabit marjinal getiri özelliğine sahiptir. Diyelim ki K kadar sermaye oranı olsun ve ilave ettiğimiz her bir sermaye miktarından A kadar çıktı elde ederiz. Eğer s gelir

miktarının belirli bir kısmını tasarruf edip yatırıma dönüştürüldüğünde bir sermaye birikimini elde edilecektir. Denklemi aşağıdaki gibidir.

$$\Delta K = sY - \delta K \quad (\text{Denklem 1.27})$$

Denklemde sermaye miktarındaki bir birim değişme yatırım ve amortisman arasındaki farka eşittir. Burada ΔK sermaye miktarını, (sY) yatırımı ve (δK) ise amortisman oranını gösterir.

Şimdi ise denklem 1.26 ile denklem 1.27 birleştirildiğinde aşağıdaki denklemi elde etmiş oluruz

$$\Delta Y/Y = \Delta K/K = sA - \delta \quad (\text{Denklem 1.28})$$

Yatırımlar amortisman büyük olduğunda ($sA > \delta$) ülke ekonomisi sürdürülebilir olarak artacaktır. $\Delta Y/Y$ sembolü ise ekonomik büyüme miktarını gösterir.

Modellerin hepsini kısaca özetleyecek olursak Solow modelinde ekonomideki büyüme etkisi geçicidir. Üstelik sermayenin azalan verimler getirisi ise ekonomideki büyümüyü düzeyi durağan durumda kalmasında güçlük çekmektedir. Büyümeyi durağan düzeyde büyümesi için teknolojik gelişmenin artması gerekiyor.

Buna karşı içsel büyüme teorisinde ise yatırımların ve tasarrufların büyüme üzerinde etkisi sürekli olarak artmasında yardımcı olmaktadır. Solow büyüme modeli ve içsel büyüme modeli birbirinden çok farklıdır. Bu modellerin birbirinden ayıran özellikler Solow büyüme modelinde sermaye fabrika ve teçhizat gibi fiziki varlıklardan oluşmaktadır. İçsel büyüme modelinde ise fiziki varlıklarını teknolojiye kullanmaktadır (MANKIWI, 2009).

2.1.4. Klasik Büyüme Modeli

Klasik büyüme modeline Adam Smith ve R. Malthus'un katkıları olmasına rağmen, bu modelin gelişmesine en çok D. Ricardo'un katkısı vardır. Bu nedenle bu modele "Ricardo Büyüme modeli" de denir. 18 ve 19 yüzyıllarda Çağdaş İngiliz toplumu ekonomik ve sosyal değişmeler etkilenmiştir. Bu model, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Fakat gerçekte de, hayatta gelişmiş ve gelişmekte hatta az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde çıkan sorunlarına yanıt verebilmiştir (Karakaya & Dilber, 2013). Ricardo ekonomik sorunlarıyla ilgilenmeden uzun dönem üretim faktörlerinin gelirden alacağı paylarını gösteren bir

gelir bölüşümü modelini icat etmiştir. Ayrıca ekonomideki karların ve yatırımların sıfır olduğu, geçimlik düzeyinde meydana gelen denge düzeyine “kıyamet noktası” nıda incelemiştir (Kaynak, 2011). Model kendi içinde iki kurama ayrılmaktadır. İlki rant kuramı diğeri ise ücret kuramıdır.

Rant, toprağın ve üzerindeki kullananlarla elde edilen gelirin büyük bir kısmını toprak sahiplerine ödenen bir ücrettir. Topraklarının verimlerinin azalması bu toprak sahiplerinin aleyhine, verimli toprak sahiplerinin ise lehine rant elde etmektedir.

Ücretler, çalışanların emekleri karşılığında ödenen bedeldir. Ekonomide kullanılan iki ücret türü vardır. İlki piyasa ücretidir diğeri ise reel ücrettir. Piyasa ücreti işçilerin emekleri karşılığında elde ettiği ücret miktarını gösterir ve bu ücret kısa dönemde oluşmaktadır. Reel ücret ise piyasa ücreti ile ne kadar mal ve hizmet satın alabileceğini gösterir.

Ricardo modelde şöyle açıklıyor; eğer nüfus artarsa tarımsal ürünlerin talebi de artacaktır.

Üstelik tarımsal mal ve hizmetler artarsa verimli ve verimsiz toprakların kullanımını da artar dolayısıyla rantlarda da artış gösterir. Uzun dönemde geçimlik düzeyinin sabit kalsa bile işçi sayısının artmasıyla ücret seviyesinde bir artış olacaktır. Zamanla bu artışlar karların düşmesine neden olacak ve aşırı kar oranının ortadan kalmasına yardımcı olacaktır. Böylelikle sermaye ve yatırımlar birikimlerin durmasına neden olacaktır (Karakaya & Dilber, 2013).

Klasik büyüme modelindeki varsayımlar;

- 1- Ekonomide sürekli olarak tam rekabet ve tam istihdam koşulları geçerlidir.
- 2- Emeğe ödenen ücretler kısa dönemde arz ve talebe göre belirlenir. Fakat uzun dönemde ise ücretleri en az geçimlik seviyesinde sabittir.
- 3- Tasarruf ve sermaye birikimi, karlarla doğru orantılıdır.
- 4- Sanayide teknik gelişme hızı yüksektir. Ayrıca teknik gelişme hızının yanında artan verimler kanunu geçerlidir.
- 5- Tarımda gelişme hızı oldukça düşüktür. Bunun nedeni ise doğadaki toprak miktarı kısıtlı olduğundan azalan verimler kanunu geçerlidir. Sanayi

kesiminde artan verimler, tarım kesimindeki azalan verimleri durumunu etkileyemediğinden ekonomide azalan verimler kanunu geçerlidir.

6- Modelde ekonomik faaliyetlere katılan üç grup toplum mevcuttur: işçiler, girişimciler ve toprak sahipleri.

Ricardo klasik büyüme modelinde ekonomi, belirli bir zaman sonra gelişme seviyesini geçtikten sonra durgunluk seviyesine ulaşacaktır. Modelde gelir dağılımı; ekonomideki tüm işleyişini belirleyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Karakaya & Dilber, 2013).

2.1.5. MARXİST BÜYÜME MODELİ

Marxist büyüme modeli Karl Marx tarafından ileri sürülmüştür. Karl Marx 20 yüzyılın en etkili düşünürler, yazarlar, filozoflar ve ekonomistler arasında yer almaktadır. Marx kapitalizmin kaçınılmaz sorunu öngören ilk kişidir. Modelde klasik modelde olduğu gibi sermaye faktörü en önemli etkidir. Kapitalizm dinamik bir sistem ve kapitalistler arasındaki rekabet nedeniyle ve sistemin yapısı gereği, hızlı bir teknik ilerleme ve sermaye birikimi oluşma yolundadır. Bu yeni tekniklerin uygulanması ve sermaye yatırımları, kar oranını düşürecektir. Kar oranını yükseltmek için kapitalistler büyük bir çaba gösterecekler. Karı artmak için tek yolu var oda üretimde çok makine kullanmaktır. Eğer üretimde daha çok makine kullanılması işsizliğe yol açacaktır ve refah düşecektir. Daha fazla üretim olmasıyla beraber artan çıktılarının piyasada satılmaması buhranların sıkılaşmasına ve şiddetlenmesine neden olacaktır. Bu sorunu devlet bile bir çözüm bulamayacaktır. Ancak devrim sonucu sosyalizmin kurulması ve devletin işçi sınıfının ele geçirilmesi, özel mülkiyetin kaldırılması ve merkezi plan uygulanması yoluyla kapitalist sistemde karşılaşılan sorunlar tamamen ortadan kaldırılacaktır. Marxist büyüme modeli genelde sermaye birikimi süreci üretime dayanmaktadır. Kapitalist üretim süreci kapitalist ve işçiler olarak iki unsura ayrılmaktadır. Üretim faaliyetin tek hedefi, emeğin yarattığı artık değer oranını kapitalistin eline geçmesidir. Artık değer yaratmak için daha önce kullanılan sermayeyi tekrar üretimde kullanılarak bir kez daha artık değer elde edilmektedir. Diyelim ki artık değer tamamen kapitalist tarafından tüketilmekteyse

“basit tekrar üretim”, kısmen biriktirilmekteyse “genişletilmiş tekrar üretim” söz konusudur.

Eğer sermaye birikimini, “genişletilmiş tekrar üretim” de kullanılabilirliğinden, bu sürecin gerçek anlamda artık değer sermayeye dönüşmektedir. Bu dönüşümün gerçekleşmesi için en önemli olan, artık değer artırılması gerekmektedir. Bu yapmanın iki yolu vardır. İlki sermaye artması, artık değer artırılması gerekmektedir. Bu ise, kullanılan ekme oranının ve bu emeğin sömürülmesine neden olur. Ayrıca çalışanların çalışma süresinin uzatmak ve emeğin verimini yükseltmek zorunludur. İkinci olarak, sermaye birikimi kapitalistin el ettiği artık değer ne kadarını tüketeneğine bağlıdır. Bu oranı psikolojik etkiler ve toplumsal yapı belirleyecektir. Ancak kapitalist düzende daha fazla birikim yapılmaktadır (Karakaya & Dilber, 2013).

2.1.5.1. Diyalektik Felsefe

Diyalektik felsefede Marx, Klasik iktisatçılara karşı olarak doğal düzeni kabul etmemektedir. Doğal düzenlerin evrime uğradığını ve evrimi yaratanın da diyalektik süreç olduğunu ileri sürer. Bu düşünce yapısını, gelişmesi söz konusu olan, fikirlere, kurumlara, toplumlara v.b. uygulanabilir. Yöntemin ilkelerine göre, her kategorinin oluşma ve gelişme süreci,

- a) tez veya bir teklif
- b) antitez veya bunun reddi
- c) sentez veya reddin reddi aşamalarını gösterir.

Bu aşamalarda, antitez ön planda rol oynar; antitez, “kavga, mücadele, ihtilal, çatışma” demektir. Eğer bunlar olmazsa, insanlık tarihinin durgun, hareketsiz kalacağı kabul edilir (Karakaya & Dilber, 2013).

2.1.5.2. Tarihi Materyalizm

Marx’ın maddeciliği ne bir ahlak ilkesi, ne de kişinin benliğini açıklayan temel bir kavramdır. Tarihi materyalizm yalnızca tarihin düşünsel bir yorum biçimidir. Marksizm, feuerbach’ın felsefi ve dini anlamda kullandığı yabancılaşma kavramını, politik ve toplumsal anlana aktarmaktadır. Toplumdaki üst düzey kurumlarına; kültür,

dil, din, devlet, kanun ve ahlak v.b üretim tekniğini vermiştir ve bu yanında üretim tekniği uygun olarak biçim ve içerik kazanmaktadır. Sosyal olaylardaki değişmelere, üretim tekniğinde ortaya çıkan değişmeler neden olmaktadır. Ancak bunun tersi geçerli değildir. Ayrıca tarihi yaratan, üretim güçleri ve üretim teknikleridir. Kol değirmenleri, köleliği; yel değirmenleri, feodalizmi doğurmuş; buhar makineleri, kapitalist sınıfın ortaya çıkmasında aracı olmuştur. Eğer üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki uyuşma bozulunca, bir toplumsal ihlal, üst düzeyin değişmeyi sağlayacaktır. Böylece tarihi metaryalizim, aynı zamanda bir detaryalizim, olmaktadır. Çünkü, üst düzeydeki değişmelerin belirleyicisi, alt düzeydeki değişmeler olarak görülmektedir.

İnsanlık tarihinin evriminde, Marksizm şu aşamaları saptar:

- a- Üretim araçları mülkiyetinin toplumsal olduğu ilkel toplumlar
- b- Köleliğe dayanan toplumlar; esirler, diğer üretim araçlarıyla beraber özel mülkiyet konusu idi
- c- Feodal lordun kısmen üretim aracının sahibi olduğu ve serflerinde bir miktar üretim aracının sahibi bulunduğu feodal toplum
- d- Üretim araçların tamamına kapitalistin sahip olduğu kapitalist sistem geçerlidir.
- e- Nihayet, henüz gerçekleşmemiş olan sosyalist toplum: sosyalist toplumda, işçiler, kendileri üretim araçları mülkiyetin sahibi olacak, kapitalizmdeki çelişkilerin giderilmesiyle, üretim güçleri, tam bir gelişme olanağında kavuşmuş olacaktır.

Bu aşamaların her biri gerek üretim gerek özgürlük açısından, kendisinden önce gelenlere oranla, daha ileri bir gelişme düzeyini temsil eder. Bu görüş, diyalektiğin, her bir yeni aşamanın kendinden önce gelen ve reddettiği aşamada işe yarayacak, değerli ve varsa onu aldığı” ilkesine dayanır (Karakaya & Dilber, 2013).

2.1.5.3. Emek- Değer ve Artık- Değer

Kendi değerinden daha büyük değer yaratan tek güç, insan emeğidir. Arasındaki fark ise artık değerdir. Kapitalist sistemde çalışanlara emekleri karşılığında el ettikleri ücret ödenmemektedir. Ücret, sadece çalışanların işgücünü sürdürebilmesi için düşük bir miktarda ödenmektedir. Oysaki kapitalistler, çalışanların emeğine karşı ödediği ücrete oranla daha yüksek bir değer elde etmektedir. Bu değer fazlası kapitalistlerin karıdır. Bu değer fazlasına mutlak artık değerde denilmektedir. Diyelim ki bir çalışanın ve ailesinin geçimi için gerekli gelir, 5 saatlik bir çalışmayı gerektiriyorsa, kapitalistler, çalışanlara sadece 5 saatlik üretim değerine eşit verecektir. Oysaki bu çalışanın 8 saat çalıştırılması ile elde edilen 3 saatlik değer fazlası kapitalistlerin karı olacaktır. Bu durumda kapitalistler, karını artırmak için ya çalışma saatlerini artırması ya da reel ücreti düşürmektedir. Ardından da verimliliğini artırmaya çalışacaktır. Çalışma saatlerini belirli bir süreden daha fazla artırma olanağı olmadığından kapitalistler için tek bir yol verimliliğini artırmaktır.

Marksist sistemde, ekonominin gidişini aşağıdaki simgelerle açıklamaktadır;

s- Toplam artık/ değer (rant, faiz, kar)

v- Değişken sermaye (emeği- ücretler)

C- Sabit sermaye

b- Artık değer oranı veya sömürü oranı

r- Kar oranı

c- Sermayenin organik bileşim oranı

Sistem şöyle çalışmakta; üretime (v + c) olarak giren tüm sermaye, süreç sonunda artık değeri de kapsayarak (v + c + s) şekline dönüşecektir. Diğer yandan;

$$b = \frac{s}{v} \quad r = \frac{s}{v+c} \quad c = \frac{c}{v} \quad (\text{Denklem 1.29})$$

olarak gösterilmiştir. Şöyle ki, kar oranı ile sömürme oranı (r) ve sermayenin oranı organik bileşimi arasında,

$$r = \frac{s}{v+c} = \frac{\frac{s}{v}}{\frac{c}{v}+1} + \frac{b}{c+1} \quad (\text{Denklem 1.30})$$

ilişkisi vardır.

Kapitalizm evrime uğradıkça ve teknik yenilikler üretime girdikçe bir yandan çalışanın verimi yani artık- değer artmakta, diğer yandan da sabit sermayenin önemi gittikçe daha belirgin olmaktadır. Bu gelişme, yukarıdaki eşitlikler açısından düşünüldüğü zaman sömürme oranı (b) sabitken sermayenin organik bileşimi (c) ne kadar büyükse, kar oranı (r) o kadar düşecek, (c) sabitken (b) sömürme oranının atışı oranında (r) kar oranı da yükselecek demektir. Bu nedenle sermayenin organik bileşiminin (c) artması, kar oranlarını azaltıcı bir etki yapacaktır. Böylece uzun dönemde sermaye ve servet artarken karın azalması ile büyüme hızı yavaşlayacaktır.

Sermaye birikiminin diğer bir sonucu da sermayenin sınırlı ellerde toplanmasıdır. Çünkü birikim sonucu kar oranları düşecek, bu nedenle rekabet hızlanacak ve küçük sermaye sahiplerinin yerini tekelci sermaye alacaktır. Ancak kar oranı düşerken toplam kar miktarı artmaktadır (Travaglini, 2018).

2.2 JOSEPH A. SCHUMPETER: YENİLİK VE BÜYÜME KURAMI

Joseph Schumpeter, yirminci yüzyılın en başarılı ekonomistlerinden biridir. Girişimcilik sürecini “yaratıcı yıkım” olarak tanımlayan zamansız ifadesi en popüler olarak kullanımda ve Adam Smith’in “görünmez el” ifadesinden sonra ikinci yer almaktadır. Ekonomik Kalkınma Teorisi’ni yeniden düşünmek, yeniden çalışmak ve gözden geçirmek gibi birkaç makalenin yanı sıra üç akademik makaleyi tamamladı ve yayınladı. Ünlü ekonomist Oscar Morgenstern’in Amerikan dergisindeki incelemesi Economic Review bunu şöyle adlandırdı: “ekonomik teori üzerine yazılmış en heyecan verici ve büyüleyici kitaplardan biri. Doğru anlamda ilk ayrıntılı dinamik ekonomiyi verdiği için çok devrimcidir”. Schumpeter’in en önemli çalışmalarının biri “Ekonomik Gelişme Kuramı” 1911 yılında yayınlanmıştır (Finch, 2008).

Schumpeter'in ekonomik kalkınma teorisinin temel özellikleri şunlardır:

- a- Dairesel Akış
- b- Girişimcinin Rolü
- c- Döngüsel Süreç veya İş Döngüsü
- d- Kapitalizmin Sonu

2.2.1 DAİRESEL AKIŞ

Schumpeter'e göre, Ekonomik Kalkınma Teorisi'nin ilk bölümünde, “her zaman başladığımız dairesel bir akışta, her yıl aynı yol ve aynı ürünler üretilir. Her arz aynı yol ile ekonomik faaliyetler tekrarlayıcıdır”. Arz ve talebin her zamanın denge noktasında durağan olduğu anlamına gelir ve ekonomi bu durumda durağan durumdadır. Dairesel akış, durağan bir durumda olan ve tam rekabetin olduğu bir tam rekabet ekonomisi durumuna dayanmaktadır. Firmaların maliyetleri kazançlarına eşittir. Aynı zamanda da fiyatlarda ortalama maliyetlere eşittir. Kâr yok, faiz oranı yok, tasarruf yok, yatırım yok ve işsizlik yok. Schumpeter'e göre bu durağan denge, insan vücudunda dolaşan kanla aynı sistemde her yıl kendini yeniden canlandırmaya devam eden dairesel akışla karakterize edilir. Ekonomik gelişme ile ilgili olarak Schumpeter, teorisinde “kalkınmanın dairesel akış kanallarında kendiliğinden ve süreksiz bir değişiklik, önceden var olan denge durumunu sonsuza dek değiştiren denge bozukluğu” olduğunu belirtir.

Schumpeter'in kalkınma teorisi, yenilikler veya teknolojik değişiklikler olarak adlandırılan yeni kaynak kombinasyonlarından oluşan dinamik bir sürecin kilit unsurudur. Ekonomide yenilikler veya değişiklikler (ekonomik, sosyal, politik ve teknik) gerçekleştiğinde, durağan denge veya dairesel akış yer değiştirir ve gelişme süreci başlar. Bu özellikler, dairesel akışın statik bir ortamda kullanıldığı anlamına gelir. Onu dinamik ve kalkınmayla uyumlu hale getirmek için ekonomik sistemde değişiklikler meydana gelmelidir.

İnovasyon, girişimci tarafından kar elde etmek ve maliyetleri azaltmak için mevcut üretim sisteminde yapılan bir değişiklik olarak tanımlanabilir.

Yenilik, Schumpeter'in tanımladığı gelişme ile yakından bağlantılıdır, "akış kanallarında kendiliğinden ve süreksiz bir değişiklik, önceden var olan denge durumunu sonsuza dek değiştiren ve yerinden eden denge bozukluğu". Değişimin dinamik bir sürecin temel unsuru olduğunu ve bu değişikliklerin yenilikler şeklinde geldiğini varsaydı. Yenilikler aşağıdaki yönlerden oluşabilir:

1. Yeni hammadde kaynağının keşfi.
2. Yeni bir ürünün sunumu.

3. Modern üretim yönteminin uygulanması.
4. Yeni pazar arayışı.
5. Bir tekel yaratılması veya yeni bir tür endüstriyel örgütlenmenin kurulması.

Schumpeter, bu, ekonomik kalkınmaya yol açan teknolojik ve diğer ekonomik ve ekonomik olmayan kaynaklardaki gelişmeler yoluyla yeni ürünlerin tanıtılmasını vurgulamaktadır (Finch, 2008).

2.2.2 BİR YENİLİKÇİ OLARAK GİRİŞİMCİNİN ROLÜ

Girişimci, Schumpeter'in kalkınma süreci analizindeki kilit figürdür. Schumpeter'in modeli, yeni bir ürün şeklinde inovasyonla dairesel akışın kırılmasıyla başlar. Bir toplumda kalkınmayı başlattığı ve ileriye taşıdığı için kalkınma sürecinde merkezi bir yer tutar.

Girişimcilik, bir yöneticinin işlevlerinden farklıdır. Bir yönetici sadece bir işletmenin işlerini yönetirken, girişimci de yüksek derecede risk alır. Bir girişimcinin rolü, Schumpeter tarafından işlevsel yeteneklere dayalı olarak yüceltilmiştir.

Ona göre girişimciler:

- a. inovasyon olanaklarını takdir etmek,
- b. yeni şeylerin ortaya çıkmasına karşı sosyo-psikolojik engellerin üstesinden gelmek,
- c. üretim araçlarını yeni kanallara yönlendirmek,
- d. bankacıyı yenilikler için gerekli finansmanı sağlamaya ikna etmek,
- e. faaliyet alanındaki diğer üreticileri risk almaya teşvik etmek,
- f. isteklerin normal gerekçe olarak karşılanmasına elverişli bir ortam yaratmak,
- g. liderlik sağlamak
- h. ekonomik dünyada yüksek derecede risk almak.

Schumpeter girişimcinin rolü hakkında kapsamlı bir açıklama yapmış olsa da, genel kapitalist gelişme teorisinin yeterli bir açıklaması olarak kabul edilemez.

Girişimci için kendisi, rekabet güçleri nedeniyle onu yenilik yapmaya veya elenmeye zorlayan sosyal çevrenin bir ürünüdür. Bu gerçeğe rağmen, bir girişimcinin kapitalist gelişmedeki rolünü vurgulayan Schumpeter'e kredi verilir. Girişimciler işlevlerini yerine getirmek için iki şeye ihtiyaç duyarlar. İlk olarak, girişimcinin yeni ürünler veya yeni üretim faktörleri kombinasyonları sunabileceği teknik bilgi bulunmalıdır. Schumpeter'e göre bu bir sorun teşkil etmiyor, çünkü potansiyel girişimciler tarafından keşfedilebilecek ve sömürülebilecek kullanılmayan teknik icatların rezervuarı her zaman var; İkincisi, yeni İcatları gerçekleştirmek için girişimci, üretim faktörlerinin hizmetlerini gerektirir. Bunun için bankalar ve diğer finansal kuruluşlar tarafından sağlanabilecek kredi ve sermaye şeklinde satın alma gücüne ihtiyacı var. Bu nedenle, kredi ve bankalar bir ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Karın rolü: girişimci kar elde etmek için yenilik yapar. Karlar, “maliyetlerin üzerinde bir artı olarak – toplam Makbuzlar ve harcamalar arasındaki bir fark olarak – yeniliklerin bir fonksiyonu olarak düşünülür”. Schumpeter'e göre, rekabetçi denge altında, her bir ürünün fiyatı sadece üretim maliyetine eşittir ve dolayısıyla kar yoktur. Ona göre, karlar inovasyondan kaynaklanan dinamik değişiklikler nedeniyle ortaya çıkıyor. Yenilik genelleşene kadar var olmaya devam ediyorlar.

Dairesel akışın kırılması: Schumpeterian ekonomik kalkınma teorisinin ana teması, dairesel akışın, ekonomiye yatırım düzeyini yükselten bir girişimci tarafından yeni bir ürün biçiminde inovasyonla parçalanmasında yatmaktadır. Banka kredisi bu bağlamda büyük ölçüde yardımcı olabilir. Yeniliklere yatırım riskli olduğu için girişimcilerin buna ilgi göstermesi gerekiyor. Yeniliklerin daha karlı ve oldukça başarılı olduğu kanıtlanınca, diğer girişimciler de onları ‘sürü benzeri kümeler’ içinde takip ediyor. Bir alandaki yenilikler diğer müttefik alanlardaki yenilikleri teşvik edebilir. Bununla birlikte, diğer firmalardaki yeniliklerin genişleme eğilimi hiçbir zaman %100 olarak bulunamamıştır (Finch, 2008).

2.2.3 DÖNGÜSEL SÜREC VEYA İŞ DÖNGÜSÜ

Schumpeter'e göre gelişimin bir sonraki bileşeni iş döngüsüdür. İş döngüsünü analiz etmek, kapitalizm altındaki ekonomik süreci analiz etmektir. Schumpeter'in iş döngüsüne veya krize yaklaşımı tarihsel, istatistiksel ve analitiktir. İş çevrimlerinin sadece ekonomik faktörlerin değil, aynı zamanda ekonomik olmayan faktörlerin de sonucu olduğuna inanıyor. Schumpeter, krizin “ekonomik hayatın kendisini yeni ekonomik koşullara uyarlama süreci” olduğu sonucuna varır. Banka kredisi, Schumpeter'in modelinin önemli bir unsurudur. Schumpeter'e göre, banka kredisinin yaratılmasının ekonomideki para gelirlerini ve fiyatları hızlandırdığı varsayılmaktadır. Ekonomi genelinde kümülatif bir genişleme yaratır, tüketicilerin satın alma gücünün artmasıyla ürünlere olan talep arzla birlikte artar. Yükselen fiyatlar ve yüksek kar oranları, üreticileri bankalardan borçlanarak yatırımları artırmaya teşvik ediyor. İkincil kredi enflasyonu dalgası, birincil yenilik dalgasının üzerine binen üretim alanına yeni girişimcilerin girmesiyle başlar. Bu, “patlama” veya “refah” olarak adlandırılabilir. İş dünyasındaki aşırı iyimserlik ve spekülasyon da refahı daha da artırıyor. Refah döneminde, yeni girişimcilerin girişiyle piyasada yeni ürünler ortaya çıkmaya başlar.

Bu ürünler eski ürünlerin yerini almakta ve dolayısıyla piyasada ve piyasada talebi azaltmaktadır. Sonuç olarak, eski ürünlerin fiyatları düşer, stoklarını tasfiye etmek niyetiyle eski firmalar mallarını düşük fiyattan satmaya başlar ve bu nedenle firmaların çoğu zarara uğrar. Yatırımlar azalır ve işsizlik başlar, bu da toplam talepte düşüşe yol açar. Girişimciler banka kredilerini geri ödemeye başlayınca dolaşımdaki para miktarı azalır ve fiyatlar düşmeye başlar. Kârlar da düşer ve sıfıra gelir, belirsizlik ve risk artar. Bir karamsarlık dalgası tüm ekonomiyi süpürür, canlanma biter ve depresyon aşaması başlar. Schumpeter, uzun bir yükseliş (boom) ve düşüş (depresyon) dalgasının varlığına inanır. Yükseliş başladığında, nihayetinde ekonomik toparlanma gücü devreye girer ve bir canlanmayı getirir, ekonomiler bir kez daha yeni dengelerle karşılaşır ve yeni canlanma dönemi başlar (Finch, 2008).

2.2.4 KAPİTALİZMİN SONU

Karl Marx gibi schumpeter de kapitalizmin kendini yıkıcı olduğuna inanıyor. "Kapitalist sistemde kendi kendini yok etme eğilimi var, bu faktörler sadece kapitalist sistemin yok edilmesini değil, sosyalist medeniyetin ortaya çıkmasını da sağlıyor" dedi. Schumpeter, kapitalizmin kendi yıkımının tohumlarına sahip olduğu ve

nihayetinde sona ereceği yönündeki Marksist tezi ile hemfikirdir. Kapitalizmin başarısı onun çürümesine yol açacaktır.

Üç göze çarpan güç, kapitalizmin sürünen ölümünün başlangıcıdır. Onlar:

1. Girişimcilik fonksiyonunun çöküşü,
2. Burjuvazi ailesinin dağılması ve
3. Kapitalist toplumun kurumsal çerçevesinin yıkımı.

Büyük kaygılara yoğunlaşmaya yönelik eğilim, ikiz özel mülkiyet kurumlarını ve sözleşme özgürlüğünü zayıflatır ve yok eder. Schumpeter'e göre, "kapitalizm ayakta kalamaz; kendi isteğiyle ölecek". Nihayetinde sosyalizme yer verecek" dedi (Finch, 2008).

2.3. İŞGÜCÜ PİYASASI ETKİLERİ

Göçmen karşıtı duyarlılığın temellerinden biri, yeni gelenlerin ücretleri (ve yerel yaşam maliyetini) düşürmesi ve mevcut nüfusun yaşam standardını düşürmesi korkusudur. İşgücü piyasasının temel bir modelinde, bir şehre göç akışları, emek arzında bir artışa yol açmaktadır. Bu arz kayması, yeni nüfus yerel olarak üretilen mal ve hizmetlere olan talebi ve dolayısıyla emek talebini, emek arzındaki artışı dengelemek için yeterince artırmadıkça, ücretlerde açık bir düşüşe yol açacaktır. Üretilen ürünlerin ulusal pazara bağlı olduğundan, türetilmiş emek talebindeki artışa arz etkisinin hakim olması muhtemeldir. Ayrıca yüksek göç alan bölgelerde yerli işçilerin ücretlerinde büyük bir düşüşe yol açabilir. Bu eşitsizlik zaman içinde gerçek bir değişikliği yansıtabilir. İstihdam açısından, azalan ücretlerin mevcut işçiler arasında işsizliği veya hareketsizliği ne ölçüde artıracığı, yeni düşük ücretleri kabul etme isteklerine bağlıdır. Öte yandan, göçmenlerin becerileri mevcut işçilerin becerilerini tamamlayıcı nitelikteyse, tüm işçiler, mevcut işçilerin ücretlerinde bir artışa yol açması beklenebilecek artan üretkenlik yaşarlar (Portes, 2018).

2.3.1. VERİMLİLİK VE BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Göçün üretkenlik ve dolayısıyla (kişi başına) büyüme üzerindeki etkisinin metodolojik olarak tahmin edilmesi daha zordur. Nispeten düşük ücretli ancak esnek

çalışanların sayısı, emek tasarrufu sağlayan ve/veya üretkenliği artıran ekipmana yatırım yapma teşvikini azaltır. Yerlilerin yabancı işçilere göre daha fazla iletişim yoğun görevlere sahip işlerde karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olabileceğini ve göçün düşük vasıflı yerlileri bu tür becerilerin daha yoğun olduğu mesleklere ittiğini ve bu tür becerilerin yoğunluğunu artırdığını gözlenmektedir. Ücretlerdeki karşılık gelen artışın işaret ettiği gibi, ekonomide uzmanlaşma ve dolayısıyla üretkenlik. Göç aynı zamanda ekonomideki beşeri sermaye düzeyini de etkileyebilir, eğer göçmenler yüksek eğitim düzeyine sahipse doğrudan veya dolaylı olarak yerlilerin beşeri sermaye edinme teşvikini artırarak. Bazı araştırmalara göre düşük vasıflı göçmenlerin göç ettiği ülkelerdeki okulların performansını artırdığını göstermektedir. Hizmet sektörüne bakıldığında, göçmenlerin yerel işgücü piyasalarındaki maliyet düşürücü etkisini yaratarak işçi başına brüt katma değer olarak ölçülen işgücü verimliliğinde artışa yol açtığını göstermektedir. Göç kaynaklı işgücü arzı şokları ile ek olarak, göç, ara girdilerin ithalatı için bir ikameyi temsil eder ve göçmenlerin menşe ülkelerine yapılan ihracattaki artışla ilişkilidir. Göçmenlerin belirli endüstrilerdeki yoğunlaşmasının üretkenlikteki hafif artışlarla ilişkili olduğunu, ancak bunun etkisinin küçük olduğunu buldu. Toplu düzeyde, son literatür, göçün gelişmiş ekonomilerde büyüme ve üretkenlik üzerindeki etkisini tahmin etmek için ülkeler arası kanıtları kullanır. Göçün genel olarak gelişmiş ekonomilerde üretkenliği artırdığını, ancak bunun değişen miktarlarda olduğunu tespit etmiştir (Ali Mansoor, 2006).

2.3.2. MALİ VE KAMU HİZMETİ ETKİLERİ

Araştırmalara göre son zamanlardaki göçmenlerin, göçmen olduğu ülkede ekonomisi üzerinde yerli hakla göre daha olumlu bir mali etkiye sahip olduğunu gözlenmiştir. Tabii ki ilk başta istihdamdaki genç göçmenlerin başlangıçta olumlu bir mali katkı yapmaları elbette şaşırtıcı değildir ama bu mali etkilerin uygun şekilde değerlendirilmesi, bir yaşam döngüsü perspektifi hal alması gerekmektedir. Bu bağlamda, etkinin hala olumlu olmasını beklemek için çeşitli nedenler vardır. Göçmenlerin mali katkısının, prensipte, talep üzerindeki marjinal etkilerini karşılamak için en azından yeterli finansman sağlayabilmesi gerçeği, bu gelirler aslında vergi indirimleri veya açıkların azaltılması için başka bir yere tahsis ediliyorsa, pratikte pek rahatlatıcı değildir. Diğer yandan göç, mal ve hizmetlerin fiyatlarını da etkileyebilir. Şöyle ki ticarete konu olan mal ve hizmetlerinin fiyatları, ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerin fiyatları ile takas edilebilir hal almaktadır.

2.3.3. İŞÇİ DÖVİZLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Göçün menşe ülkeler üzerindeki ekonomik etkisi ve özellikle ekonomik büyüme, üretkenlik ve yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisini her zaman net bir sonuç elde edilemez. Büyüme üzerindeki etkisi göç akışlarının doğasına ve yoğunluğuna bağlıdır. Diğer yandan çalışma çağındaki göçmenlerin kazançlarının büyük ölçüde eğitim düzeylerine, yaşlarına, cinsiyetlerine, mesleklerine ve çalışma sektörlerine ve istihdam durumlarına bağlıdır. Ayrıca işçi dövizlerinin eğitime kayıt oranlarının iki katına çıktığı gözlenmektedir. Şöyle ki, okul eğitimini finanse etmeye yardımcı olarak ve çocuk işçi ihtiyacını azaltarak eğitim harcamalarını artırabilir. Kızların okula devamı ve eğitim başarısı, havale alınmasından dolayı artabilir.

İşçi dövizleri, havale alan ailelerden gelen çocukların bilgi teknolojisine ve yabancı dil bilgisine daha iyi erişebildiğini ve eğitimlerine daha sık yükseköğretim düzeyinde devam edebileceklerini göstermektedir. Geri dönen göçmenler, kendi ülkelerinin ekonomik kalkınmasına olumlu katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Göç, yurtdışındayken tasarruf ve insan sermayesi birikimi nedeniyle geri dönen bir göçmenin girişimci olma olasılığını artırabilir. Ayrıca göçmenler, menşe ve hedef ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım akışlarını kolaylaştırmada rol oynayabilir ve büyük toplulukları temsil eden tüketiciler olarak mal ve hizmetler için yeni talepler yaratabilirler.

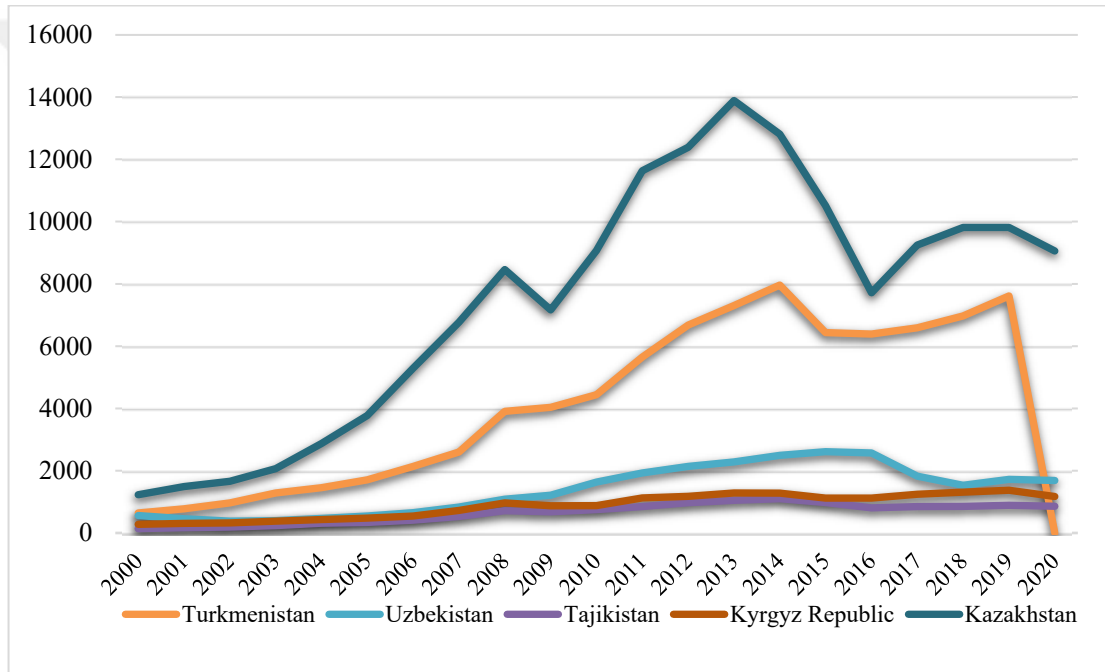
İşçi dövizlerinin ekonomik sonuçlarını çözmek zordur. Çeşitli kanallardan büyümeyi etkileyebilmekteler. İşçi dövizleri bir ülke ekonomisini iki etkiye sahiptir. İlki yoksulluk ve eşitsizliktir üzerindeki etkiler. İkinci ise yatırım, büyüme ve makro ekonomik istikrar üzerindeki etkiler. İşçi dövizleri milli geliri ve bir bütün olarak toplam talebi artırır. Herhangi bir işçi dövizlerin bir kısmını hane halkı tüketimine harcanmakta ve bir kısmını ise tasarruf edilerek yatırıma yönelmektedir. Eğer göçmen havalelerinin büyük bir kısmını yatırıma harcanması veya resmi finans sektörüne kaydedilmesi durumunda ekonomik büyüme üzerinde genişletici etki yaratır. Ancak göçmenlerle yapılan anketlerden elde edilen sonuçlar, işçi dövizlerinin çoğunluğunun gıda ve giyim tüketimini finanse etmek için kullanıldığını, fakat küçük bir miktarların eğitim ve tasarruf için de kullanıldığını görülmektedir.

İşçi dövizlerinin yoksulluk üzerindeki etkisi çok daha az tartışmalı görünüyor, çünkü işçi dövizleri kendi başına kimsenin gelirini düşürmez. İşçi dövizleri hane gelirine katkıda bulunur ve böylece kısa vadede yoksulluğu azaltır. İşçi dövizlerinin gelir üzerindeki genel etkisi araştırmacılar iki net olmayan sonuca varırlar. Birincisi; dövizlerin havaleleri gelir üzerinde eşitsizliği keskinleştirdiğini söylerken. İkinci sonuç ise uzun vadede sermaye birikimi için sağlanan likidite veya işgücü piyasasındaki damlama etkileri nedeniyle gelir dağılımının daha eşit hale geldiğini iddia ediyor. Geri dönen göçmenlerin sayısının yüksek olması, göçmenlerin büyük çoğunluğunun kış aylarında evlerine dönme eğilimini büyük ölçüde yansıtıyor. Çoğunlukla Orta Asya hükümetlerinin yurt içinde iş yaratma yeteneklerinin zayıf olması nedeniyle, yurtdışında iş arayan göçmenlerin sayısı artmaya devam ediyor. Özellikle ekonomik kriz döneminde, Orta Asya ülkeleri ve Rusya, göçmenlerin artan yükünü hafifletmek için ikili ve çok taraflı anlaşmalar yapmaya çalışmalıdır. Ancak alıcı ülkeler, gönderen ülkeler üzerindeki etkileri göz ardı ederek tek taraflı kararlar almayı tercih etmektedir. Benzer şekilde, göçmen Gönderen ülkeler, güçlerini daha da merkezileştirmeye çalışarak, potansiyel olarak büyük geri dönen göçmen akışlarının siyasi sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Bu yıl muhtemelen orta Asyalı göçmenler için yurtdışındaki kazanç arayışlarında en zor olanı olacak. (Marat, 2009)

Hanelerin işçi dövizlerini kullanma şeklinin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkileri vardır. Alıcı haneler genellikle bu fonları, özellikle eğitim, sağlık ve gıda olmak üzere, uzun vadeli ekonomik büyümeyi etkileyen ve dolayısıyla yoksulluğu azaltan insan sermayesi yatırımlarına yönlendirir. Hane halkı gelirlerin tamamı GSYİH' yı destekleyen faaliyetlere harcanmadığından, işçi dövizlerinin büyüme üzerindeki etkisini değerlendirmeye çalışırken, işçi dövizleri gelirlerinin harcama davranışının dağılımının dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. İşçi dövizleri girişlerinin, istihdamın tarımdan ziyade, hizmet sektörüne akması, sektörel istihdam yapısındaki bir kayma ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bildiğimiz kadarıyla, çoğu ampirik çalışma, işçi dövizlerinin çıktı üzerindeki tam etkisini değerlendirmek için, sektörel düzeyde işçi dövizleri harcamalarının çarpan etkisine çok az dikkat etmiş görülmektedir. Ayrıca, işçi dövizleri harcamalarından doğrudan yararlanmayan birçok sektör, yine de yatırımları teşvik eden ve istihdamı teşvik eden üretim taleplerinde bir artış yaşayacaktır. İşçi dövizleri diğer sektörlerle güçlü ileri ve geri bağlantıları olan sektörlerle harcanırsa, çıktı üzerindeki genel etki daha da yüksek

olacaktır. Havaleler, alıcıların gelirlerini artırır ve ülkelerin döviz rezervlerini artırır. İşçi dövizleri yatırılırsa, çıktı büyümesine katkıda bulunurlar; tüketilirse pozitif çarpan etkisi yaratırlar. Bu nedenle, işçi dövizleri, gelişmekte olan bir ülkenin yüksek vasıflı işçilerinin göç etmesinden dolayı maruz kalabileceği bazı çıktı kayıplarını dengeler. Adelman ve Taylor (1990), Meksika'nın yurtdışında çalışan göçmenlerden aldığı her dolar için, havalelerin kentsel veya kırsal haneler tarafından alınmasına bağlı olarak GSMH'sinin 2,69 ABD Doları artarak 3,17 ABD Doları'na yükseldiğini buldu (ZHANALTAY, 2019).

Şekil 10:Orta Asya Ülkelerinin Yıllık GSYH Oranı

Kaynak: World Bank Open Data. <https://data.worldbank.org/>

2.3.4. MİKRO EKONOMİK ETKİSİ

Bu makale, işçi dövizlerinin hane düzeyindeki mikro ekonomik belirleyicilerine odaklanırken, işçi dövizlerinin durumuna ilişkin kapsamlı bir görüşe sahip olmak için makroekonomik belirleyicilere ilişkin önemli literatürü listelemek yine de önemlidir. Ev sahibi ülkedeki göçmen işçi stokunun, işçi dövizlerinin açık bir

belirleyicisi olduğu gör÷lmektedir: iŖçi hacmi ne kadar büyükse, iŖçi döviz hacmi de o kadar büyüktür. Göçmen iŖçilerin ev sahibi olduğu ÷lkedeki ekonomik faaliyet önemlidir çünkü ev sahibi ÷lkedeki iyileŖtirilmiŖ ekonomik koŖullar göçmenlerin istihdamlarını artırmalarına ve kazanç beklentileri, bu da göçmenlerin eve daha fazla para göndermesine olanak tanır. Diğer yandan göçmenlerin anavatanındaki ekonominin durumu da önemlidir, çünkü anavatandaki olumsuz Ŗoklar, göçmen dövizlerinin gönderilmesi ihtiyacını artırabilir, bu da mevcut göçmenleri para göndermeye veya ilk etapta göçe neden olabilir. Ev sahibi ve ev sahibi ÷lkedeki yatırım fırsatlarının da havaleler üzerinde etkisi olabilir.

İŖçi dövizleri, ev sahibi ekonomideki gelir risklerine yanıt veriyorsa ve tüketim için kullanılıyorsa, eŖ sigorta sözleşmesinin bir parçası olarak aileye gönderilir. Bunun yerine varlık biriktirmek için kullanılırlarsa, aile göçmen için bir yatırımcı gibi davranır. AraŖtırmacıların gözlemlerine göre, daha fazla gelir riski taşıyan göçmenlerin daha fazla para gönderdiklerini ve farklı göçmen türlerinin farklı sigorta yöntemleri kullandığını göstermektedir. Örneğin, eğitim düzeyi düşük ve evde geniş aileleri olan genç erkek göçmenlerin ortak sigorta kullanma olasılıkları daha yüksektir. İŖçi dövizleri, geldikleri yerler üzerinde önemli etkileri olan bir tür sermaye akışıdır. Bu para transferleri, yıllardır Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) akıŖlarıyla bile rekabet etmektedir. Orta Asya'daki uluslararası havaleler son yirmi yılda çarpıcı biçimde arttı. 2019 verilerinde göre Tacikistan ve Kırgızistan ÷lkeleri en çok iŖçi döviz alan ÷lkeler içinde ilk beŖin içerisinde. Havalelerin büyüklüğü, alıcı ekonomilerin gelişimi için önemine işaret ediyor. Her ne kadar dünya çapında iŖçi dövizlerinin etkisini inceleyen önemli bir araŖtırma konusu olmasına rağmen, iŖçi dövizlerinin Orta Asya'daki ÷lkeleri üzerinde etkileri henüz yeterince araŖtırılmamıştır. Bu tür bir konun ele alınması gerekiyor çünkü havalelerin göçmen gönderen ÷lkeleri etkileme Ŗekli farklı olabilir. İŖçi dövizlerinin başlıca faydalarından biri, gelişmekte olan ÷lkelerde hane bütçesine katkıda bulunabilmeleri, böylece yaşam koŖullarını iyileŖtirmeleri, yoksulluğu azaltmaları ve refahı artırmalarıdır (Ali Mansoor, 2006).

Birçok araŖtırmacı tarafından elde edilen sonuçlara göre iŖçi dövizler ile yoksulluğun azaltılması arasında bir ilişki olduğunu ve istatistiksel olarak hesaplanarak Ŗu Ŗekilde sonuca ulaŖılıyor: her bir gönderilen iŖçi dövizleri uluslararası dövizlerde yüzde 10'luk bir artışın yol açmakta, yoksulluk oranının yüzde 3,5'lik bir

azalmaya yol açacağını göstermiştir (Murodova, 2018). Bu durum Orta Asya ülkelerinde de aynı sonuç elde edilmiştir. Hem uluslararası göçün hem de dövizlerin Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'daki yoksulluğu önemli ölçüde azalttığına dair kanıtlar da bulunmaktadır. İşçi dövizlerin Özbekistan'daki küçük işletmelerin mali kısıtlamaları üzerindeki etkisine odaklanan araştırmalar, havale alan hanelerin, yalnızca bu giriş yeterli gelir veya tasarrufla desteklendiğinde aile şirketlerine yatırım yaptığını göstermektedir. İşçi dövizlerde elde eden hane halkı gelirlerini gıda, gıda dışı ürünler, konut, arazi, eğitim ve sağlık için harcamaktadır. Eğer bunun dışında dövizlerini sadece statü odaklı malların tüketimine harcanırsa, etkileri bir bütün olarak ekonomi için verimli olmayabilir. Araştırmacılar havale alan hanelerin harcama kalıplarına ilişkin iki zıt sonuç sunmaktadır. Biri, havale alan hanelerin, insan sermayesine yapılan yatırımlardan ziyade mal tüketimine para harcama eğiliminde olduğunu savunuyor. Başka bir sonuç ise, işçi dövizlerinin en azından bir kısmının ekonomik kalkınmaya daha fazla katkıda bulunabilecek yatırımlara (fiziksel veya insani) gittiğini savunuyor. Çalışmalar sonucu işçi dövizleri alan haneler, ağırlıklı olarak gıdadan ziyade dayanıklı tüketim mallarına harcadığını gösteriyor. Ayrıca, tahminlerin sonuçları, havale alan hanelerin toplam harcamalarının daha büyük bir kısmını gıda dışı tüketime harcadıklarına dair kanıt sağlamaktadır. İnsan sermayesinin daha iyi sağlık ve yüksek öğrenim kazanımı yoluyla birikmesi, dövizlerin bir diğer kritik yararadır.

İşçi dövizlerin eğitim harcamaları üzerinde olumlu bir etkisi olsa da bir babanın veya annenin göçü geride kalan çocukların eğitim kazanımları üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olabilir. Örneğin, havale akışlarının Filipinler'deki çocuklara yönelik eğitim yatırımları üzerinde olumlu etkileri olduğu gösterilmiştir. Diğer durumlarda, araştırmacılar hane halkı üyelerinin göç etmesinin evde çocukların eğitime yatırım yapma teşviklerini azaltabileceğini savunmuşlardır. Bununı şöyle açıklayabiliriz; hane halkı bir baba ya da anne göç ettiğinde, daha büyük çocukların bir kısmının okulu bırakıp hane halkını desteklemeye yardımcı olmak için çalışmaya başlaması gerekebileceğidir. Aynı durum Orta Asya'daki ülkeler üzerinde etkisine ilişkin çeşitli çalışmalar, dövizlerin eğitim harcamalarını olumlu yönde etkilemediğini göstermektedir. Örneğin Tacikistan'da göç ve okula devam üzerine odaklanan bir çalışma, göçün eğitim üzerinde olumsuz bir sinyal veya gösteri etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Başka bir deyişle, çocuklar eğitime yoğunlaşmak yerine aile bireylerinin

örneğini izler ve vasıfsız işçi göçmenlerinin test edilmiş yollarını izlerler. Aynı durum Özbekistan'da geçerlidir. İşçi dövizlerin eğitim harcamaları üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını tespit ederek, bunu ebeveynlerin çocuklarının yükseköğretime giden yolda aşılmaz engeller çıkardıklarının, dolayısıyla harcamaya istekli olmadıklarının bir işareti olarak yorumlamaktadır. Bu, kayıt oranlarının dünyadaki en düşük oranlar arasında olduğu ve ortaöğretim mezunlarının yalnızca yüzde 9'unun daha ileri eğitimlere devam edebildiği Özbekistan'ın yükseköğretim sistemindeki kusurlara bağlanıyor. Bir Dünya Bankası raporuna göre yükseköğretime kayıtlı Özbek öğrencilerin yarısından fazlasının, en yüksek tüketim yüzdelik dilimindeki hanelere ait olduğunu ve bunun yükseköğretime mali engeller getirebileceğini belirtmektedir.

İşçi dövizleri öncelikle göçmenlerin ev sahibi ülkedeki birikimlerinin düzeyine bağlıdır. Göçmenler birikimlerini ev sahibi ülkede havale etmeye veya kullanmaya karar verebilirler. Ampirik olarak, göçmenin aile durumu, göçmenin nitelik düzeyi veya kalış süresi gibi birçok faktör bu gönderme isteğini belirler. Mikroekonomim kuramsal literatürde, göçmenlerin bireysel nedenlerle veya aile düzenlemeleri içinde para göndermesi beklenir.

2.3.4.1. Alturizm

Bireysel güdüler esas olarak saf veya saf olmayan fedakârlık (aydınlanmış bencillik) ve göçmenler ile menşe ülkesindeki alıcı ailesi arasındaki değiş tokuş güdüleridir. Saf özgecil güdüler söz konusu olduğunda, göçmenin faydası yalnızca gönderdiği havale miktarına bağlıdır. Saf olmayan özgecil güdüler söz konusu olduğunda, göçmenler geride kalan ailelerinin gelirin katkıda bulunmak için eve para gönderirler. O halde göçmenin faydası, menşe ülkedeki ailesinin gelirin de bağlıdır. Havale miktarı göçmenin geliri ile artmalı, ailenin iç geliriyle birlikte azalmalıdır. Fedakârlık veya dayanışma güdülerinin, birçok işçinin ailelerini desteklemek için kısmen eve para göndermesi nedeniyle, işçilerin havale kararlarında önemli bir faktör olması beklenebilir.

Alturizm hipotezinin özelliğini aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- a) Daha yüksek kazanç potansiyeline sahip göçmenler daha fazla havale yapar;
- b) Düşük gelirli haneler daha fazlasını alır;
- c) Havaleler, hem göçmen ile kalan hane halkı üyeleri arasındaki yakınlık derecesi hem de göçmenin geri dönme niyetleriyle birlikte artmalıdır;
- d) Belirli bir göçmen tarafından gönderilen havaleler, aynı haneden gelen diğer göçmenlerin sayısıyla birlikte azalmalıdır;
- e) Havalelerin zaman profili, göçmenlerin zaman-indirim faktörü ile yurtdışındaki kazanç profilleri arasındaki karşılaştırmaya bağlı olmalıdır.

Aşağıdaki tartışmaların göstereceği gibi, (a) ve (b) tahminleri bir dizi başka olası neden ile uyumludur, (c) ve (e) tahminleri son derece geneldir, (d) tahmini ise yatırım hipotezi ile tutarlıdır (Ali Mansoor, 2006).

2.3.4.2. Aile Düzenlemeleri

Aile düzenlemeleri söz konusu olduğunda, üç tür motivasyonu ayırt edebiliriz: Değişim, sigorta ve yatırım güdülleri. Bu güdüler aynı zamanda "aydınlanmış kişisel çıkar" olarak da adlandırılabilir.

2.3.4.3. Değişim Motifi

Göçmen, geride kalanların (eş, çocuklar) refahı için (sağlık, eğitim vb.) sunulan hizmetler karşılığında delik ailesine transfer olur. Göçmenlerin, aile gelirleri artsa bile, havaleleri ile satın alabilecekleri hizmetlerin kalitesi arttığı için havale yapması gerekiyor. Geniş aile alıcısının koruması altında çocukları için daha iyi bir tüketim, eğitim, sağlık bekleyebilirler.

Para transferlerini için birçok yolu vardır. Bu gibi durumları düşünmenin en doğal yolu, göçmenlerin evdeki varlıklarına (ör. arazi, sığır) veya akrabalarına (çocuklar, yaşlı ebeveynler) bakmak gibi çeşitli hizmetleri basitçe "satın aldığını" varsaymaktır. Bu tür motivasyonlar genellikle geçici bir göçün işaretidir ve göçmenlerin geri dönme niyetine işaret eder. Bu tür değiş tokuşları düşünmenin bir başka sezgisel yolu, piyasa kusurları nedeniyle işlem maliyetlerinden piyasa dışı

kişiler arası anlaşmalar yoluyla tasarruf edilebileceği durumu düşünmektir. Örneğin, göçmenlerin havaleleri, göçmenin beşeri sermayeye yaptığı yatırımları veya göç sırasında yapılan harcamaları finanse etmek için kullanılan kredilerin geri ödemeleri olarak görülebilir. İşçi dövizlerin transferinde göçmenin varlıklarının veya akrabalarının bakımı gibi hizmetler satın aldığında, transfer edilen miktarın bu tür hizmetler için piyasa fiyatı (veya bunlar alınıp satılmıyorsa alıcı için marjinal değeri) arasında bir yerde olması gerektiği açıktır. Ortakların ilgili pazarlık güçleri ile ilgili olarak, bunlar yerel işgücü piyasası koşulları tarafından belirlenebilir (örneğin, daha fazla işsizlik göçmenin pazarlık gücünü artırır). Benzer şekilde, kredilerin geri ödenmesi için örtülü faiz oranı, borçlular ve alacaklılar için piyasa oranı arasında bir yerde olmalıdır.

Değişim Motifi güdüsü ilginç bir politika çıkarımı şudur ki, özgeciliği karakterize ettiği bilinen kamusal yeniden dağıtımın nötrleştirilmesinin aksine, mübadele güdümlü transferler durumunda, özel transferleri dışlamak yerine kamu transferlerine yönlendirilmesi gerekmektedir. Kamu transferlerinin alıcıları tarafından özel olarak alınan miktarlarda bir artışa neden olur (çünkü pazarlık güçleri bu şekilde artar).

2.3.4.4. Sigorta

Sigorta güdüsü, gelir oynaklığına karşı aile içi düzenlemelere dayanmaktadır. Göçmen ve ailesi arasındaki sözleşmeye dayalı bir düzenlemedir. Finansal ve güvence piyasalarının eksik olduğu çoğu gelişmekte olan ülkenin kırsal alanlarında, gelirler kuraklık, fiyat dalgalanmaları vb. gibi risklere maruz kalmaktadır. Kırsal gelir dalgalanması riskini çeşitlendirmek için aileler bazı üyelerini kentsel veya yabancı göçe ayırmaya karar verebilir. Kentsel ve yabancı işler de risklere tabi olsa da bu riskler tarımsal gelir değişikliklerinden bağımsızdır. Sözleşmenin başlangıcında aile, gelecekteki havaleler karşılığında göç masraflarını öder. Bu tür aile sözleşmelerinde, tarımsal gelirin düşmesi durumunda aileye, işsizlik durumunda göçmene havaleler akabilmektedir. Bu tür düzenlemeler bir köyde de görülebilir ancak aile bu tür düzenlemelerin en sık görülen bağlamıdır. Bu, aile üyeleri arasındaki karşılıklı fedakarlıkla açıklanabilir. Ancak sözleşmeye dayalı bir anlaşma bağlamında olduğumuz için, havale miktarında iki tarafın pazarlık gücü rol oynamaktadır. Ailenin gelir düzeyinin yüksek olması pazarlık gücünü artırır. Fedakarlık güdülerinin

varlığında, düşük gelirli hanelerin daha fazla işçi dövizini alması beklenmektedir. Bir pazarlık modelinde, düşük gelirli bir hanenin pazarlık gücü daha az olacağından, bunun tersi beklenebilir. Bu tür aile içi sözleşmeler aynı zamanda ahlaki tehlike sorunlarına da tabidir. Bu tür sözleşmelerde havale alıcıları risklere karşı sigortalanır ve asgari gelirlerini sağlamak için çaba düzeylerini azaltabilirler. Göçmen ile aile arasında herhangi bir kontrol mekanizması bulunmadığından ve eksik bilgi varlığında ahlaki tehlike sorunu ortaya çıkabilmektedir.

Düşük gelirli ülkelerdeki birçok kırsal alanın, bu tür ortamlardaki kurumların herhangi bir yararlı analizine dahil edilmesi gereken altı önemli çevresel ve teknolojik özelliği vardır:

- a) Önemli bir üretim girdisi (hava durumu) değişken; üretimin öngörülemez ve dışsal olması
- b) Hava sonuçlarının zamanlar arası dağılımı durağanlıkla karakterize edilir
- c) Hava sonuçlarındaki pozitif korelasyonlar mesafe ile azalır
- d) Bir diğer önemli üretim girdisi olan arazi hareketsizdir
- e) Üretim teknolojisi istikrarlıdır
- f) Bilgi edinme maliyetleri yüksektir

Bu tür özellikler, çoğu gelişmekte olan ülkenin kırsal bölgelerinde gelir değişkenliğini tarımın göze çarpan bir özelliği haline getirmektedir. Kredi ve sigorta piyasalarının bulunmadığı yerde çeşitli gayri resmi aile içi ve aile içi madeni sigorta düzenlemelerine yol açar.

Kentsel ve yabancı işler, genellikle, evdeki tarımsal faaliyetleri engelleyenlerle ilintisiz risklere tabidir. Böylece göçmenler, ailenin geri kalan üyelerini kırsal gelirlerdeki düşümlere karşı sigortalayacak, işsizlik veya emeklilik durumunda tarafların nispi pazarlık gücüne bağlı olarak sigorta sözleşmesinin kesin şartları ile yardım alacaklardır.

Ek olarak, belirli bir hane içindeki göçmen sayısı da özgecilik ve sigorta arasındaki ayırım için bir temel sağlayabilir. Agarwal ve Horowitz'in belirttiği gibi, tüm transfer kaynakları (ister kamusal ister özel) saf özgecil hipotez altında mükemmel

ikameler olduğundan, göçmen sayısının herhangi bir göçmen tarafından özgecil transferleri azaltması beklenir. Buna karşılık, her göçmen bireysel olarak bir sigorta sözleşmesi imzalarsa, böyle bir olumsuz etki beklenmemektedir. Son olarak, “yatırım” güdüsü, işsizliğin işçi dövizleri üzerindeki etkilerine ilişkin daha geniş mübadele güdüsünden ayırt edilebilir. Mübadele motifini sunumumuzda, evdeki işsizliğin, alıcının pazarlık gücünü düşürmede, transfer edilen miktarı düşürme eğiliminde olduğunu belirtmiştik. Aksine, eğitim en azından kısmen işsizliğe karşı bir sigorta sağladığından, evdeki daha yüksek işsizlik eğitimin değerini artırır ve bu nedenle aile için sözleşme şartlarını olumlu yönde etkilemeli ve daha yüksek işçi dövizlerine dönüşmelidir (Ali Mansoor, 2006).

2.3.4.5. Yatırım

Yatırım güdüsü ise göçmen, ana vatanındaki aile yatırımının getirisini kendisi ve çocukları için miras veya stratejik davranış gibi amaçlarla transfer eder. Göçmenler birikimlerini hem kendi ülkelerinde hem de ev sahibi ülkelerinde yatırmaya karar verebilirler. İşçi dövizlerinin transfer yapmanın ana motivasyonu anavatanına yatırım yapmaksa, göçmenlerin gönderme kararında yatırım güdüsünün baskın olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda göçmen, ev sahibi ülkedeki potansiyel dönüşüne göre kendi ülkesindeki potansiyel dönüşünü hesaplar. Ev sahibi ve ev sahibi ülkelerdeki makroekonomik istikrar ve faiz oranı farklılıkları göçmenin havale kararını belirlemektedir.

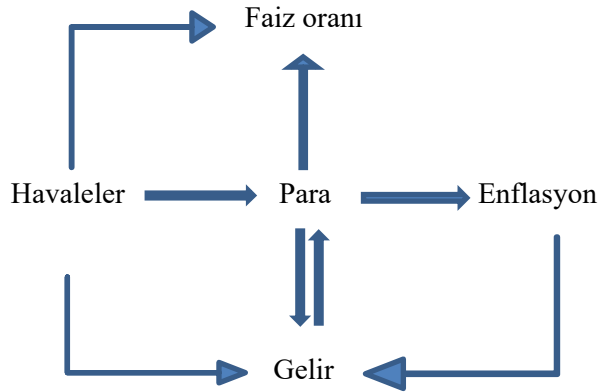
Sonuç olarak, işçi döviz transfer kararı mikro ekonomik düzeyde alınır. Karar vermenin bu aşamasında, aile durumu ve anavatandaki aile geliri, kalış süresi, ev sahibi ülkedeki gelir düzeyi gibi mikro ekonomik faktörler havaleleri belirler. Gönderme kararı alındıktan sonra, göçmenlerin sigorta nedenleriyle ne kadar göndereceğini veya göçmenin birikimlerini yatırım amacıyla nasıl kullanacağını makroekonomik faktörler belirler (El Mouhoub Mouhoud, 2008).

2.4. MAKRO EKONOMİK ETKENLER

İşçi dövizlerinin yoksulluğun azaltılmasındaki etkisinin aksine, havalelerin makroekonomik düzeydeki etkisi bağlamında fazla bir fikir birliği bulunmamaktadır. İşçi dövizlerinin makroekonomik büyüme üzerinde olumlu, olumsuz veya herhangi bir etkisinin olup olmadığı halen tartışılmaktadır. İşçi dövizleri, az gelişmiş ülkeler ekonomik büyüme açısından bir fırsattır. Eğer bu işçi dövizleri iyi yöneltilirse, ülkedeki işsizliğin yoksulluğun ve eşitsizliğin üstesinden gelmesini sağlayacak iyi bir kaynak olabilir. Dolayısıyla, ekonomik büyümenin ve yatırım kaynaklarının eksikliği koşulları altında, işçi dövizleri, ister çarpan etkileri yoluyla, isterse doğrudan üretken yatırım için bir finansman kaynağı olarak olağandışı bir alternatif haline gelir. İşçi dövizleri yoksulluk ve sosyal güvencesizlik koşullarında, işçi dövizleri, nüfusun refah düzeylerinin iyileştirilmesine ve böylece yoksulluk koşullarının üstesinden gelmesine olanak tanıyan bir gelir fırsatı olarak tutulmaktadır. Ancak bu işçi dövizlerinin tüketim yerine yatırıma yönlendirilmesi ülke ekonomisi üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır. Araştırmalara göre elde edilen işçi dövizlerinin daha çok tüketim için harcama yapıldığından dolayı talepte bir artış olduğu gözlenmekte ancak geri kalan işçi dövizlerinin çok az kısmını ise küçük işletmelere yatırım yapılmasına rağmen çarpan etkisi ile ekonomik büyüme üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır. Bununla birlikte, Orta Asya'nın çoğunda yaygın olan zayıf yönetim, ekonomik ve politik istikrar eksikliği ve olumsuz yatırım düzenlemeleriyle karakterize edilen bağlamlarda diaspora tahvillerinin üretken olmayacağı stilize bir gerçektir. Özel finansal akışlar olarak göçmenlerin dövizleri öncelikle geride kalan akrabalar için sosyal güvenlik sağlamaktadır. Özel finansal akışlar olarak, göçmenlerin havaleleri öncelikle geride kalan akrabalarının sosyal güvenliğini sağlar. Aslında, bir dizi literatür, kalkınma amaçları için bile, bunlardan doğrudan yararlanmaya çalışan politikalara karşı uyarıda bulunuyor. İşçi dövizleri, siyasi istikrarsızlık, yanlış yönlendirilmiş makroekonomik politikalar, güvensiz bir yasal ortam veya yolsuzluğa neden olan alışkanlıklar ve yetersiz altyapı gibi kalkınmanın önündeki engellerin üstesinden gelemez. Orta Asya'da sosyal ve ekonomik reformlar, yolsuzluk ve çekici olmayan yatırım ortamının yokluğunda, göç ve işçi dövizlerinin sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunması olası değildir. Havalelerin olumlu etkisinden yararlanmak, genel olarak dünyadaki ve Merkezdeki yetkililerin sorumluluğundadır. Asya, özellikle siyasi güven, etkili pazarlar ve istikrarlı bir siyasi ve yatırım ortamı yaratmayı ve sürdürmeyi amaçlayan

politikalar geliştirmek, böylece göçmenlerin ve göçmen dövizlerinin bir bütün olarak topluma yaptığı transferlerin katkısını artırmak (Murodova, 2018).

İşçi dövizlerinin ülkeler arasındaki döviz kur oranı ve faiz oranı üzerindeki etkisi olmasına rağmen net bir sonuç elde edilememektedir. İşçi dövizlerinin havalesinin negatif etken olmasının nedeni ise göçmen işçi gönderen ülkenin politik bir risk olmasından kaynaklanmaktadır. Döviz havalesindeki kullanılan aracı kurumlar üzerinde pozitif bir etkiye sahip ve düşük maliyetle transfer edilmektedir (ÖRGEV, 2021). Transfer edilen işçi dövizlerinin ülke ekonomisi üzerindeki etkisini şekil... kısaca anlatılmaktadır. şöyle ki ilk olarak döviz rezervlerinde bir artış olacak ve para arzında bir gelişmeye yol açacak. Para arzındaki artışın ise enflasyonist etkileri olabilir. Ayrıca, işçi dövizleri harcanabilir gelirden bir artış oluşturarak tüketim mallarına olan talebi artıracak ve dolayısıyla ekonomik faaliyet endeksini yükseltecektir. İşçi dövizlerinden elde edilen bu gelir etkisi de para talebini artıracak ve böylece para arzındaki artışın enflasyonist etkilerini azaltacaktır. Para arzındaki değişiklik faiz oranlarını doğrudan likiditedeki değişiklikler nedeniyle ve dolaylı olarak enflasyon oranındaki değişikliklerle etkileyecektir. Son olarak, faiz oranı ve paranın gelir düzeyi üzerinde etkileri olacağı öne sürülmüştür (Caceres, 2016).

2.4.1. HAVALE GİRİşLERİ VE SERMAYE BİRİKİMİ

İşçi döviz girişlerinin alıcı ekonomilerdeki sermaye birikim oranını etkileyebileceği çeşitli yollar vardır. Alıcı ekonomilerin yatırımı finanse etmek için yalnızca yerel gelir kaynaklarına güvenmek zorunda kalması durumunda gözlemlenecek olana kıyasla sermaye birikimindeki bir artış doğrudan finanse

etmektedir. Mikro ekonomik bir perspektiften, eğer yerli haneler, yatırım faaliyetlerini kısıtlayan finansal kısıtlamalarla karşı karşıya kalırlarsa havale girişleri, alıcı hanelerin birikim oranında bir artışa izin vererek, bu tür kısıtlamaları hafifletmeye doğrudan hizmet edilebilir. Ancak, havale girişlerinin yurtiçi yatırımın finansmanı üzerindeki etkilerinin, sadece bu tür girişlerin sağladığı ek kaynaklar aracılığıyla işlemesi gerekmez. Havale girişlerine erişim yerli yatırımcıların kredibilitelerini iyileştiriyorsa, büyük havale girişleri yerel ekonomideki sermaye maliyetini düşürebilir. Bu durumda, ek borçlanma, belirli bir zaman diliminde havale akışlarının mevcudiyetinde finanse edilebilecek yeni yatırım miktarının, o dönemdeki havale akışlarının büyüklüğünü aşmasına izin verecektir, çünkü gelecekteki girişler birikmiş sermayeye hizmet etmek için kullanılabilir. Başka bir deyişle, havaleler hane halkı teminatını etkili bir şekilde artırabilir.

Havale girişlerinin yurt içi sermaye birikimini etkileyebileceği üçüncü bir mekanizma, yurt içi makroekonomik istikrar üzerindeki etkileridir. Girişler, yurt içi ekonomiyi daha az oynak hale getirdiği ölçüde, firmaların yatırım yapmak için talep ettiği risk primini düşürme eğiliminde olacak ve böylece yurt içi yatırımı daha cazip hale getirecektir. Ancak, bu etkilerin hiçbirinin havale alan ekonomilerde mutlaka gerçekleşmesi gerekmez ve bunlar gibi kanallar işler durumda olsa bile büyüme üzerindeki etkilerinin her durumda olumlu olması gerekmez. İlk olarak, bunların telafi edici doğası göz önüne alındığında, işçi dövizlerinin yüksek marjinal tüketim eğilimi olan haneler tarafından alınması oldukça muhtemeldir ve bu nedenle, önemli miktarlarda yatırıma yönlendirilmeyebilir. İkincisi, işçi dövizlerinin kalıcı olduğu algılanırsa, kredi kısıtlamalarının varlığında bile yatırım yerine ek tüketimi teşvik etme eğiliminde olabilirler. Bu, hane halkı refahı üzerinde olumlu etkiler anlamına gelir, ancak mutlaka toplam ekonomik büyüme üzerinde değildir. İnsan sermayesi birikimi şeklinde ek yatırımları makul bir şekilde teşvik edebilir. Bunu, bu yatırımın maliyetini doğrudan finanse ederek veya hanenin genç üyelerinin çalışmak ve hane gelirine katkıda bulunmak için örgün eğitimden ayrılma ihtiyacını azaltarak yapabilirler. Ancak, yurtiçi ekonomik büyüme üzerindeki etkiler, alıcıların daha sonra yurtiçi işgücüne katılımına bağlı olacaktır. Örneğin, havale yoluyla finanse edilen ekstra eğitim, alıcıların kendilerinin göç etmesini mümkün kılıyorsa, olumlu büyüme etkilerinin ortaya çıkmayacağı açıktır (Bay Adolfo Barajas, 2009).

Bölüm II'de, "kredilerin geri ödenmesi" hipotezi yoluyla işçi dövizleri ve eğitim arasındaki ilk olası bağlantıyı analiz ettik ve birçok durumda, işçi dövizlerinin eğitim yatırımlarını finanse etmek için kullanılan kayıt dışı kredilerin geri ödenmesi olarak görülebileceğini doğrulayan bir dizi ampirik çalışmayı detaylandırdık. Doğal bir yorum, eğitimi aile için karlı bir yatırım yapan şeyin göç (kırsal-kentsel veya uluslararası) olasılığı olduğudur; bu nedenle, çok fazla eğitilmiş bireyin ülke dışına göç etmemesi koşuluyla göç, beşeri sermaye oluşumunu teşvik eder. İşçi dövizleri göçmenin kendisinden önceki kuşağı hedef aldığından, bu ilk bağlantı "geriye dönük" bir bağlantı olarak adlandırılabilir. Yukarıdaki Bölüm 3.2.2'de işçi dövizleri ve likidite kısıtlamalarına ilişkin teorik modelde önerilen hatlar boyunca, işçi dövizleri ve eğitim arasında ikinci bir olası bağlantı düşünülmelidir çünkü havaleler aynı zamanda gelecek nesil için eğitimi de finanse eder (böylece "ileri" bir bağlantı da yaratılır). Dolar takas edilebilir olduğundan ve eğitim görece yüksek bir gelir esnekliğine sahip olduğundan, göçmen ailelerin çocuklarının eğitim kazanımları üzerinde önemli olumlu etkileri olması beklenebilir. Bununla birlikte, Hanson ve Woodruff'un (2002) belirttiği gibi, bu tür haneler genellikle bir ebeveynin yokluğu ile karakterize edilir; Eğitim alanındaki son araştırmalar, bunun çocukların okul başarılarına zarar verebileceğini gösterdiğinden, eğitim kazanımları üzerindeki genel etki apriori olarak belirsizdir.

İşçi dövizleri ve eğitim arasındaki bu potansiyel ileriye dönük bağlantı hakkında kanıt arayan çok az çalışma var. Aslında, işçi dövizleri ve insan sermayesine yapılan yatırımlar hakkında bildiğimiz tek çalışma, Hanson ve Woodruff'un (2002) Meksika üzerine ve Cox Edwards ve Ureta'nın (2003) El Salvador üzerine yaptığı, önemli (ve teşvik edici) bir ülkeyi temsil eden son çalışmalardır.) insan sermayesi oluşumu yoluyla işçi dövizlerinin potansiyel büyüme etkilerini belgelemeye yönelik adım. Hanson ve Woodruff (2002), işçi dövizlerinin kritik bir yaş grubu olan 10-15 yaşındakiler tarafından "birikmiş okullaşma" (tamamlanan okul notlarının sayısı ve sadece yıl sayısı değil) üzerindeki etkisini değerlendirmek için 2000 Meksika Sayımını kullandı.

Ön sonuçları, göçmen bir üyenin bulunduğu hanelerdeki çocukların, 0,7 ila 1,6 yıl arasında değişen tahmini bir artışla, önemli ölçüde daha fazla eğitim süresini tamamladıklarını göstermektedir; ilginç bir şekilde, kazanç, geleneksel olarak okuldan atılma riski altındaki çocuk kategorileri için en yüksektir, yani kızlar ve daha büyük çocuklar (13 ila 15 yaşındakiler). Bu sonuçlar, tanımlama prosedürü (yani, göçün içsel

olarak ele alındığı zaman) ve Meksika Devletleri için kukla değişkenlerin tanıtılması açısından sağlamdır.

Cox Edwards ve Ureta (2003) benzer sonuçlara varıyor. “Hayatta kalma işlevlerine” ilişkin tahminleri, havalelerin okulu bırakma tehlikesini azaltmaya önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu etki kentsel alanlarda daha büyük gibi görünmektedir, ancak (miktarlardan bağımsız olarak) yalnızca havale alma gerçeğinin kırsal alanlarda çok güçlü bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir.

2.4.2. HAVALE GİRİŞLERİ VE İŞ GÜCÜ ARTIŞI

Havale girişleri, işgücü girdilerinin büyüme oranı üzerindeki etkilerindeki yoluyla da büyümeyi etkileyebilir (beşerî sermaye düzeyini sabit tutarken). Havale girişlerinin basit gelir transferleri olduğu ölçüde, alıcı haneler rasyonel olarak kazanılmamış işçi gelirlerini emek gelirinin yerine koyabilir. Ayrıca, amaçlanan kullanımlarından bağımsız olarak, havale transferlerinde ciddi ahlaki tehlike sorunları olabilir. Bu akışlar izlenmesi hangi ve uygulanmasında Havale ve alıcıyı ayıran mesafeye göre son derece zor yapılan asimetrik bilgi altında ve bir bağlamda meydana geldikleri için, ahlaki tehlike sorunları dolayısıyla onların işgücü piyasası çaba azaltılması, eğlence tüketimine aktarma kaynaklarına alıcıları ikna edebilir. Emek çabası etkisinin anket şeklinde araştırma yapıldığında kanıtları çoktur ve akademik çalışmalar da böyle bir etki tespit etmiştir (Bay Adolfo Barajas, 2009).

Orta Asya ülkelerinden göçmen işçiler, vizesiz bir rejim nedeniyle Kazakistan'a yasal olarak taşınırlar, ancak, EAEU üyesi olan Kırgızistan'dan gelen göçmenler dışında, resmi kayıt ve çalışma izinleri olmadan yasadışı olarak çalışırlar. Uluslararası göç uzmanı Elena Sadovskaya tarafından 2000'li yılların ortalarında en yüksek işgücü göçü sırasında- yapılan bir araştırmaya göre, Kazakistan'daki işçi göçmenlerinin %31'i arkadaşları ve tanıdıkları aracılığıyla, %22'si- akrabaları aracılığıyla ve 20'si iş bulmaktadır. Yüzde- kendi başlarına ve göçmenlerin sadece %5-7'si iş bulma kurumları aracılığıyla iş buldu. Bu veriler, Orta Asya'nın diğer ülkelerinde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla tutarlıdır. Bu, kendiliğinden kara işgücü piyasalarında faaliyet gösteren aracılar aracılığıyla yasadışı işe alım sistemlerinin hüküm sürdüğünü gösteriyor. Sonuç olarak, son 19 yılda en fazla göçmen

Özbekistan'dan Kazakistan'a geldi. Ardından Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan geliyor.

İşçi dövizlerinin eşitsizlik üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik ilk çabalar, işçi dövizini gelirini dışsal bir transfer olarak ele aldı ve Gini katsayılarını havale geliri dahil ve hariç olarak karşılaştırdı. Elde ettikleri bulgular, işçi dövizlerinin dağıtım etkisinin, aslında göç maliyetlerinin büyüklüğünü yakalayan köyün göç geçmişine büyük ölçüde bağlı olduğunu gösteriyor. Bu yaklaşımı takiben, Stark, Taylor ve Yitzhaki (1986 ve 1988) Her iki köyde de göçmen havaleleri dikkate alındığında gelir dağılımının azaldığını, ancak daha uzun bir göç geleneği ile karakterize edilen ikinci köyde daha fazla olduğunu gösterdiler. Bu gözlemlerden şu genel sonucu çıkardılar: “Havalelerin zaman içindeki eşitsizlikler üzerindeki etkisi, kritik olarak göçü kolaylaştıran bilgi ve temasların köy nüfusu içinde nasıl yayıldığına bağlıdır. Temaslar ve bilgiler haneye özgü değilse, yani bunların hane birimlerine yayılma eğilimi varsa, o zaman gelir dağılımının alt ucundaki haneler tarafından göç ve havalelerin alınması muhtemeldir. Bu, işçi dövizlerinin gelir eşitsizliği üzerindeki başlangıçtaki olumsuz etkilerini aşındıracak ve muhtemelen tersine çevirecektir. Benzer yöntemleri izleyerek, Milanovic (1987) de 1973, 1978 ve 1983 Yugoslav hanehalkı anketlerinden elde edilen panel verilerini kullanarak böyle bir “damlama” etkisinin olasılığını test etti. Bu gözlemlerden şu genel sonucu çıkardılar: “Havalelerin zaman içindeki eşitsizlikler üzerindeki etkisi, kritik olarak göçü kolaylaştıran bilgi ve temasların köy nüfusu içinde nasıl yayıldığına bağlıdır. Temaslar ve bilgiler haneye özgü değilse, yani bunların hane birimlerine yayılma eğilimi varsa, o zaman gelir dağılımının alt ucundaki haneler tarafından göç ve havalelerin alınması muhtemeldir.

Bu hipotez için ampirik bir destek bulamadı; bunun yerine, onun sonuçları, işçi dövizlerinin etkileri dönemlere ve sosyal kategorilere göre farklılık gösterse de (eşitsizliği artıran bir etkinin esas olarak tarımsal haneler için olduğu) olmakla birlikte, işçi dövizlerinin eşitsizliği artırma eğiliminde olduğunu göstermiştir. Adams (1989), göçmen işçilerin başka türlü evde çalışıp gelir elde edeceklerine dikkat çekerek, havaleler olmasaydı hangi gelirin olacağını tahmin eder. Bu etki, işçi dövizlerinin doğrudan ve dolaylı etkilerinden, diğer topluluk üyeleri tarafından üretilen ürün ve hizmetlere yapılan harcamalar yoluyla işçi dövizlerinin çarpan etkilerinden (Adelman ve Taylor, 1992) ve diğer potansiyel yayılma ve genel denge etkilerinden oluşur; bu

aynı zamanda göçün diğer topluluk üyeleri için maliyetleri ve faydaları üzerindeki ağ etkilerini de içerir. İki ayrıntılı veri seti (Meksika Göç Projesi (MMP), tipik olarak yüksek göç alan bölgelerde bulunan 57 kırsal topluluktan elde edilen verilerden oluşan bir anket ve temsili bir örneklemden oluşan ulusal demografik dinamikler anketi (ENADID) kullanarak) Amerika Birleşik Devletleri'ne gelen Meksikalı göçmenler, varlık servet dağılımının ortasından gelmekte ve göç olasılığı servetle ters U şeklinde bir ilişki sergilemektedir. Hem aile hem de topluluk düzeyinde göç ağlarının mevcudiyetinin, göçün beklenen faydaları artırma ve göç maliyetlerini düşürme yetenekleriyle uyumlu olan göç olasılığını artırdığı ve Kuznets tipi bir ilişki oluşturduğu bulunmuştur. göç ve eşitsizlik arasında. Gerçekten de, MMP topluluklarının çoğunda olduğu gibi, yüksek göç yaygınlığı seviyelerinde, göçün eşitsizlikte bir azalmaya yol açtığını, varlık eşitsizliğinin tüketim veya gelir eşitsizliğinden daha fazla düştüğünü; bununla birlikte, ENADID projesinin bir parçası olarak incelenenler gibi, daha çeşitli göç deneyimine sahip topluluklar için, göçün, göç stokunun daha düşük seviyelerinde eşitsizliği artırdığı ve ardından MMP topluluklarında hüküm süren göç seviyelerine yaklaştıkça eşitsizliği azalttığı görülmektedir (Abdullaev, 2011).

2.4.3. HAVALE GİRİŞLERİ VE TFV BÜYÜMESİ

Havale tahsilatları, dinamik üretim dışsallıkları yaratan yerli üretken sektörlerin büyüklüğü üzerindeki etkiler yoluyla TFV (Toplam Faktör Verimliliği) büyümesini etkileyebilir. Bununla birlikte, bu tür etkilerin havale alan bir ekonomide gerçekten ortaya çıkıp çıkmadığı, bir ekonomiden diğerine değişebilen çeşitli faktörlere bağlıdır. Havaleler, yerel finansal aracılığın kalitesini değiştirerek yatırımın verimliliğini etkileyebilir. Bunun meydana gelmesinin en az iki yolu vardır. İlk olarak, havaleler esas olarak gizli sermaye girişleri yani, alıcılar havale eden adına yatırım yapıyorsa, o zaman yatırımın verimliliği ister havaleci ister alıcı olsun, yatırım kararını veren şirketin bazı haklara sahip olduğu ölçüde etkilenir. Resmi yerel finansal araçlara göre havale girişinin avantajı veya dezavantajı. Örneğin, yatırım kararını veren aracı, göçmen havalesi alan bir aile üyesiyse ve bu aile üyesi, yerli finansal araçlara sermaye tahsis etme konusunda daha az yetenekliyse, o zaman kaynak akışının yerel resmi finansal sistem tarafından aracılık edilen bir sermaye girişi yerine bir havale makbuzu şeklini alması, yerel yatırımın verimliliğini azaltacaktır. Bununla birlikte, havalelerin

ne kadarının yatırılmasının amaçlandığı ve havaleleri yatıranların bankalara veya diğer araçlara göre ortalama olarak bilgi avantajları veya dezavantajları olup olmadığı belirsizdir.

Havaleler, alıcı ekonominin resmi mali sisteminin sermaye tahsis etme kabiliyetini de etkileyebilir. Havalelerin bankacılık sisteminden geçen fon miktarını artırmasında etkileyebilir. Buda, iki kanaldan biri veya her ikisi yoluyla gelişmiş finansal gelişmeye ve dolayısıyla daha yüksek ekonomik büyümeye yol açabilir: Bu kanalların ilki, finansal aracılıkta artan ölçek ekonomileridir. İkincisi ise geniş bir seçmen kitlesinin olduğu bir politik ekonomisidir. Hükümete faydalı mali reformları gerçekleştirmesi için baskı yapabilir. Ancak yine, az önce açıklanan verimlilik artırıcı etkilerin hiçbiri kesin değildir. Örneğin, daha büyük bir bankacılık sisteminden kaynaklanan politik ekonomi mekanizması aslında finansal gelişme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir: Mevduat sahipleri, arbuluculukta verimliliğin artması, banka yoğunlaşmasının artması ve bankaların daha üretken, ancak muhtemelen daha riskli borç verme biçimleri yerine güvenli varlıklarını artırmalarına neden olmak için reformlar için hükümete lobi yapabilirler.

İşçi dövizlerinin TFV büyümesini etkileyebileceği farklı bir mekanizma, bir ekonomi tarafından üretilen dinamik üretim dışsallıklarının boyutunu değiştirmektir Ampirik kanıtlar, işçi döviz girişlerinin denge reel döviz kuru değerlendirilmesi ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu, havale alan ülkelerde Hollanda hastalığı (ani zenginleşme kaynağına kavuşan bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin diğer üretim alanlarından çekilip yeni kaynağa yönelmesi sonucunda toplam üretimin azalmasına denir) etkileri için bir potansiyel anlamına gelir. Denge reel döviz kuru değerlendirilmesi, dinamik üretim dışsallıkları (imalat ihracatı gibi) üreten üretim sektörlerinin daralmasıyla sonuçlanırsa, bu tür etkiler gerçekleşecektir. Bununla birlikte, daha önce açıklanan mekanizmalarda olduğu gibi, bu gerekli bir sonuç değildir. Ortaya çıkışı, sadece havale girişlerinin gerçekten reel döviz kuru değerlendirilmesiyle sonuçlanıp sonuçlanmadığına değil, aynı zamanda havale alan ülkedeki ticareti yapılan mal üretiminin doğasının gerçekten dinamik üretim dışsallıkları yaratıp yaratmadığına da bağlıdır.

Ayrıca, yukarıda ele alınan üç büyüme muhasebesi kanalının tamamı yoluyla büyümeyi etkileyebilecek havale akışlarının daha geniş politik ekonomi etkileri de

vardır. Özellikle, işçi dövizlerinin yerli hane halkları için yerli üretim sürecinden bağımsız bir gelir kaynağı sağladığı ölçüde, havale girişlerinin mevcudiyeti, özel vatandaşların yerel hükümetin politika performansını izleme ve yönetme teşviklerini azaltır. Ayrıca, zayıf yerel makroekonomik performansın maliyeti, en azından kısmen, evde işler kötü gittiğinde, göçmenlere transferlerini artıran göçmenlere kaydırıldığından, işçi dövizleri yerel hükümet için ahlaki bir tehlike sorunu yaratır. Sonuç olarak, büyük havale girişlerinin, sermaye birikimi, TFV'nin büyümesi ve işgücü girdilerindeki büyüme üzerinde olumsuz etkileri olabilecek iç politika ortamının kalitesi üzerinde yaygın etkileri olan iyi hükümeti zayıflatabileceğidir. Son zamanlarda, havale akışlarının alıcı ülkelerdeki kurumların kalitesini olumsuz etkilediğine dair kanıtlar buldu. Özellikle, işçi dövizleri vergi tabanını genişleterek hükümetin daha fazla kaynak tahsis etmesini ve bunları iktidardakilere dağıtmasını sağlar. Hükümet ve halk arasında bir arabellek görevi görerek, dövizler hükümet yolsuzluğunun bu akışları alan haneler için daha az maliyetli olmasını sağlar. Genel olarak, bu tartışma, işçi dövizlerinin ekonomik büyüme üzerinde birçok potansiyel etkisi olduğunu, ancak bu etkilerin oldukça belirsiz büyüklükte ve çelişkili yönlerde olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan ana sonuç, havale girişlerinin alıcı ekonominin ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerinin teorik olarak belirsiz olduğudur. Bu nedenle konu ampirik bir konudur (Bay Adolfo Barajas, 2009).

Bir diğer kritik nokta, Rusya'da derinleşen ekonomik ve finansal krizin ve petrol fiyatlarının devam etmesiyle aynı zamana denk gelen Rus rublesinin çöküşünün olumsuz yönde etkilenmesidir.

Özellikle Orta Asya ülkeleri yüksek enflasyon oranlarına neden olmuştur. Havale girişlerinin yarıya indirilmesiyle, çok sayıda göçmen işçinin işini kaybetmesi ve para biriminin aşırı değer kaybetmesi nedeniyle enflasyon oranının yükselmesiyle işsizlik oranı yükseldi. Uluslararası işçi dövizleri, son yirmi yılda doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve net resmi kalkınma yardımı (ODA) gibi diğer iki ana finansal yabancı girişini aştı. Bu bağlamda, Orta Asya ülkelerinin çoğu işçi dövizlerine bağımlıdır (Şekil 3) Buna karşılık Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrol ihraç eden ülkelerdir ve Beyaz Rusya havale bağımlı bir ülke değildir ve bu nedenle havalelerden ziyade daha yüksek DYY ve ODA girişleri almaktadırlar. Ancak, çoğunlukla havalelere bağlı olan diğer Orta Asya ülkeleri (Türkmenistan, Kırgızistan, Kırgız, Tacikistan ve Özbekistan), havalelerin giderek arttığını ve RKY ve DYY'den

çok daha yüksek olduğunu gösteriyor. Ancak Özbekistan'ın Orta Asya bölgesinde Ukrayna'dan sonra en yüksek miktarda havale aldığını dikkate almalıyız. Orta Asya ülkelerinin, göçmen havaleleri ve finansal akışlar yoluyla Rusya'nın ekonomik sağlığına bağımlı oldukları sürece Rusya'nın ekonomik durgunluğundan zarar görmeye devam edeceğini tahmin edebiliriz. İşçi dövizlerinin büyük bir bölümünün GSYİH'ye katkıda bulunduğu göz önüne alındığında, Orta Asya'daki havale bağımlı ülkeler ciddi ekonomik risklerle karşı karşıyadır, çünkü hükümetler ithalatın cari harcamaları için döviz rezervleri bulmaya çalışırken zorluklar yaşarlar. Öte yandan, Rusya'daki ekonomik gerileme devam ederse, göçmen dövizine bağımlı ülkeler, çok sayıda göçmenin yerel işgücü piyasasına geri dönme olasılığı nedeniyle, kendilerini daha önce görülmemiş bir dizi zorlukla karşı karşıya bulacaklardır. onları emmek için sınırlı kapasiteden daha fazlası.

The Guardian (2015), ruble değerindeki düşüşün yalnızca Orta Asya'dan gelen işçiler tarafından eve gönderilen miktarı azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda havale alan ülkelerde siyasi huzursuzluğa da yol açabileceğini bildiriyor (Mubinzhon Abduvaliev, 2020). Kaynak ve hedef ülkeler arasındaki işgücü hareketliliği, gelişmekte olan ülkelere havale akışını artırmanın belki de en önemli ve tartışmalı yoludur.

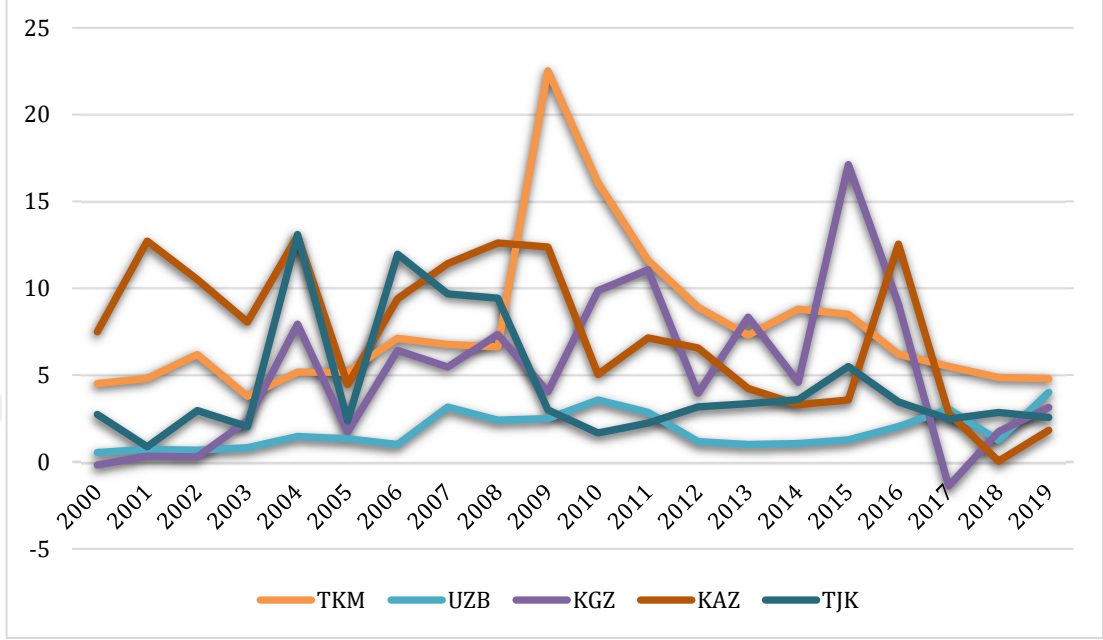
Bu bölüm, gelişmekte olan ülkeler için bir dış finansman kaynağı olarak işçi dövizlerinin göreceli önemini incelemekte ve sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işçi dövizlerini artırmak için alabilecekleri önlemleri tartışmaktadır. Ana mesajlar şunlardır

- Havale akışları, gelişmekte olan ülkeler için bir dış finansman kaynağı olarak yalnızca doğrudan yabancı yatırımın (DYY) arkasında yer almaktadır. 2004 yılında, gelişmekte olan ülkelerdeki işçi havalesi gelirleri, toplam resmi kalkınma yardımı ve DYY dışı özel akışlardan ve gelişmekte olan ülkelere yapılan toplam DYY akışlarının yarısından fazlasından çok daha yüksek olan 126 milyar ABD Dolarını aştı. İşçi dövizleri ayrıca, genellikle döngüsel olarak hareket eden özel sermaye akışlarından daha istikrarlıdır, bu nedenle canlanma sırasında gelirleri yükseltir ve gerilemeler sırasında onları baskı altına alır.
- Buna karşılık, havaleler, alıcı ülkedeki ekonomik döngülerden daha az etkilenir. G-7 (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık ve

Amerika Birleşik Devletleri) ekonomilerinde durgun iş gücü piyasaları toparlandığında ve uluslararası piyasaları incelemek için yeni prosedürler olduğunda, işçi dövizlerinin uzun vadede önemli ölçüde artması bekleniyor. ulusal gezginler rutin hale gelir. Havaleler genellikle alıcılar tarafından, özellikle de

- Sağlam ekonomi politikaları olan ülkeler. 1990'larda politikadaki gelişmeler ve döviz kontrollerinin gevşetilmesi, yatırım için havale kullanımını teşvik etmiş olabilir. Finans sektörü altyapısını güçlendirerek ve kolaylaştırarak uluslararası seyahat, kaynak (gelişmiş) ve alıcı (gelişmekte olan) ülkeler, havale akışlarını artırabilir, böylece resmi kanallara daha fazla fon getirebilir. Fon transferlerinin işlem maliyetleri genellikle yüzde 20'yi aşıyor; onları yüzde 5 puan bile azaltmak, eve para gönderen işçiler için yıllık 6 milyar ABD dolarının üzerinde tasarruf sağlayabilir.
- Gelişmekte olan ülkelere havale akışları, daha fazla uluslararası işgücü hareketliliği ile artacaktır. Dahası, daha büyük uluslararası göç, dünya ekonomisine önemli faydalar sağlayabilir. Bu yöndeki olumlu bir adım, bireysel hizmet tedarikçilerinin daha fazla geçici hareketini öneren Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'ndaki (GATS) Mod 4 ticaretidir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkeler, yerel işçileri daha fazla rekabete maruz bırakma, göçmenlere sosyal hizmet sağlamanın mali maliyetlerini üstlenme, göçmenlerin kültürel asimilasyon sorunlarıyla karşılaşma ve ulusal güvenliği tehlikeye atma korkusuyla göçmenlik politikalarını gevşetme konusunda temkinli davranıyor. Gelişmekte olan ülkeler de yüksek eğitilmiş işçilerin göçü konusunda endişe duymaya devam ediyor, ancak büyük olasılıkla daha fazla uluslararası göçten havale ve ticaret ve yatırım üzerindeki olumlu ağ etkilerinden daha fazla kazanç elde edecekler (Prokhorova, 2017).

Şekil 11:Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllık Oranı

Kaynak: World Bank veri. <https://data.worldbank.org/>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. GÖÇ, VERİMLİLİK VE KIRSAL KALKINMA

Daha önce de belirtildiği gibi, göçün ve işçi dövizlerinin kırsal kalkınma üzerindeki etkisine ilişkin ilk çalışmaların çoğu, güçlü bir karamsar görüş benimsemiştir. Kısaca söylemek gerekirse, birçok bilim insanının başlangıçta öne sürdüğü ana eleştiri, işçi dövizlerinin verimsiz olduğu ve çoğunlukla (bazen göze çarpan) tüketime harcıydı. Bu karamsarlığın açıklamasının bir kısmı, Taylor dışı göçe yol açan topluluk özelliklerinin aynı anda üretken yatırımları caydırdığına işaret ediyor. Bu, Durand ve Massey'in (1992) 37 Meksika topluluğu üzerinde yaptığı çalışmada örneklendirilmiştir; bu çalışmada, göçmen dövizlerinin tüm topluluklarda çoğunlukla tüketime harcıydığı gösterilmiş olsa da, üretim yatırımlarına tahsis edilen pay köyden köye büyük farklılıklar göstermektedir; bu onları, “göçün kaçınılmaz olarak bağımlılığa ve gelişme eksikliğine yol açtığı sonucuna varmak yerine, üretken yatırımın neden bazı topluluklarda varken diğerlerinde olmadığını sormanın daha uygun olduğunu” önermeye yöneltti (s. 27). Bu araştırma programı doğrultusunda Durand ve ark. (1996), ABD'ye uzun süredir göç etme geleneğine sahip Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan 30 Meksikalı topluluğu inceledi ve bir ejido (üretim kooperatifi) köyündeki varlığının, üretim için harcanan havale olma olasılığını önemli ölçüde artırdığını gösterdi.

Benzer şekilde ve oldukça açık bir şekilde- bireysel düzeyde, belirli bir hanenin üretken kullanımlar için bir dolarlık havale harcaması olasılığı, araziye erişim ve konut mülkiyeti ile büyük ölçüde arttı, bu da ortalama olarak, başlangıçta daha az eşitsiz olan toplulukların, havaleleri daha üretken kullanımlara yönlendirin. Benzer bir ruhla ve yine Meksika kırsalı için, Taylor ve Wyatt (1996), işçi dövizlerinin gelir grupları arasında neredeyse eşit olarak dağıtıldığını, dolayısıyla ekonomik eşitsizlik açısından doğrudan bir eşitleyici etki yarattığını göstermektedir. Ancak, gelir dağılımının orta-düşük ucundaki haneler için işçi dövizleri en yüksek gölge değere sahiptir; gerçekten

de bu tür haneler için, işçi dövizleri üretken varlıklara (arazi) ve/veya tamamlayıcı girdilere erişime izin verir; böylece ikinci bir eşitleme etkisi elde edilir.

İşçi dövizlerinin kırsal kalkınma üzerindeki etkisinin yalnızca köken topluluktaki servetin ilk dağılımına değil, aynı zamanda gölge değerlerini etkileyen bir dizi faktöre neyse ki, göçün ve işçi dövizlerinin kırsal kalkınma üzerindeki etkilerine ilişkin literatür, Meksika ile sınırlı değildir. Özellikle, çok farklı bağlamlarda yürütülen iki çalışma, işçi dövizlerinin kırsal üretkenlik üzerindeki olumlu etkisini aydınlatmıştı.

İlk çalışma, Robert Lucas'ın komşu ülkelerden (Botsvana, Lesotho ve Malavi) Güney Afrika'daki madenlere ve Güney Afrika'daki anavatanlara göç üzerine etkili çalışmasıdır; İşçi dövizleri çiftlik yatırımlarını artırmaya yardımcı olduğu için, tarımsal üretkenlikteki sonraki artışlarla fazlasıyla dengelenmektedir. Rozelle, Taylor ve de Brauw (1999) tarafından Çin'in kırsal kesimleri üzerine yapılan ikinci çalışma da benzer çizgileri takip ediyor; ancak, sonuçları, göçün kırsal çıktı üzerinde genel olarak olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir; yine de çıktıdaki düşüş, işçi dövizleri yoluyla sermayeye erişim ile kısmen dengelenir.

3.2. İŞÇİ DÖVİZLERİ VE YOKSULLUK

Bu bölüm, gelişmekte olan ülkelerin geniş bir kesitinde uluslararası göçün ve işçi dövizlerinin yoksulluk üzerindeki etkisini incelemektedir. Daha önceki birkaç çalışma, uluslararası göçün ve işçi dövizlerinin ülke yoksulluk üzerindeki etkisini incelemiştir, ancak hiçbiri gelişmekte olan ülkelere yoksulluk üzerindeki etkisinin net sonucunu ortaya koyamamıştır. Bunu nedenini ise iki kısma ayırabiliriz. Birincisi, yoksulluk verilerinin eksikliğidir. Gelişmekte olan ülkelere doğru ve net bir yoksulluk verilerini tahmin etmek oldukça zordur. İkincisi, uluslararası göç ve işçi dövizlerine ilişkin verilerin doğasıyla ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelere göç akışlarıyla ilgili kayıtlar yayınlarken, kayıt tutan gelişmiş ülkelerin çoğu kendi sınırları içinde yaşayan çok sayıda yasadışı göçmeni hafife alma eğilimindedir. Aynı zamanda, uluslararası işçi döviz havalelerinde verilerin özel ve gayri resmi kanallardan geçen paraların belirli bir kısmının kayıt altına alınmamasıdır. Bu veri sorunlarının bir sonucu olarak, temel politika soruları yanıtız kalmaktadır.

Yasadışı göç eden işçilerin yoksul olma ve resmi olmayan kanallar aracılığıyla gönderme olasılığı daha yüksek olduğundan, bu çalışmada kullanılan değişkenlerin,

uluslararası göçün ve işçi dövizlerinin emek ihraç eden ülkelerde yoksulluk üzerindeki gerçek etkisini hafife alması muhtemeldir. Yasal ve yasadışı göçmenlerin sayısı ve bunların resmi ve gayri resmi işçi döviz havaleleri hakkında daha doğru tahminler elde etmek mümkün olsaydı, uluslararası göç ve işçi dövizlerinin gelişmekte olan ülkelere yoksulluğun azaltılması üzerinde daha da güçlü bir istatistiksel sonuçlar elde etmek mümkündür. Yoksulluğu azaltıcı etkileri iki kaynaktan kaynaklanmaktadır: birincisi, kişi başına düşen GSYİH'deki artış ikincisi, farklı gelir grupları tarafından döviz havalelerin alınmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan gelir dağılımındaki eş zamanlı değişiklikten. Eğer hane halkının döviz havalesi aldığı anda gelirinde bir artış varsa yoksulluğu azaltıcı etkisi, eğer hane halkının döviz havalesi aldığı anda gelirinde bir değişim yok ise yoksulluk üzerinde bir etkisi yoktur. Bunun dışında yoksulluk sadece nakit gelir ve tüketim seviyeleri ile ilgili değildir, aynı zamanda finansal krizlere karşı kırılganlığı azaltan varlıkları biriktirme ve geçim kaynağı güvenliğine ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunan eğitim ve sağlık gibi haklara erişim kazanma kapasitesini de içermektedir.

Bu nedenle, işçi dövizlerinin doğrudan tüketim kalıplarını etkilemekten ziyade, yoksulluktan kurtulmayı ne ölçüde sağladığını değerlendirmek için orta vadeli bir zaman çizelgesi gereklidir. Bu şekilde, havalelerin alıcıların yetkilendirilmesi sosyal ve ekonomik kurumlara katılma yetenekleri üzerindeki etkisini dahil etmek mümkündür. İşçi dövizlerinin tek başına insanları yoksulluktan kurtarması pek olası değildir, ancak bunların diğer ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerle etkileşimi, yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkinin ölçeğini ve niteliğini belirler. Bu nedenle kritik görev, orta ve uzun vadede işçi dövizlerinin hane halkına sağladığı marjinal faydayı incelemek, ekonomik ve sosyal statüleri üzerindeki etkiyi artıran ve dolayısıyla yoksulluğa karşı kırılganlığını azaltan politika müdahaleleri geliştirmektir.

Ayrıca, işçi dövizlerinin kullanıldığı farklı kullanımların (yani tüketim/geçim ve üretken/yatırım) yoksulluk üzerindeki potansiyel önemini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İşçi dövizlerinin sosyal yapılar ve değişim üzerindeki önemi, kaçak göçün işçi dövizleri ve yoksulluğun azaltılması üzerindeki kısıtlamalar önemlidir. Bununla birlikte, politika müdahaleleri için kapsayıcı bir çerçevenin geliştirilmesindeki önemli bir kısıtlama, göçmenlerin yasal statüsüdür. Yasal göçmenlik genellikle ev sahibi ülkede daha iyi ücret ve çalışma koşulları anlamına gelir. Ayrıca, genellikle daha ucuz ve daha güvenli olan resmi fon aktarım yöntemleri

hakkında daha fazla farkındalık yaratma eğilimindedir. Bu faktörler, havalelerin hem hacmini hem de modelini etkileyebilir. Tersine, yasadışı göçmenlerin daha az eğitilmiş veya vasıflı olmaları ve daha yoksul hanelerden gelmeleri daha olasıdır. Bu kişiler, çalışma izinleri için uygun olmayabilir veya meşru işe alım ajanslarını kullanamayabilir ve bu da daha yüksek bir sömürü olasılığına yol açar. Bu, onların düşük iletim ücretlerinden ve diğer destek programlarından yararlanmalarını sağlayacak ve dolayısıyla işçi dövizlerini teşvik edecektir. Bununla birlikte, bir başka düşünce de, pek çok göçmen işçinin, kendi ülkelerinde vergilendirme veya diğer gelir takibinden kaçınmak için, aslında gayri resmi yollarla eve para göndermesidir. Gayri resmi aktarım mekanizmalarının daha verimli ve daha ucuz olduğu düşünülmektedir. Önceki bölümlerde gösterildiği gibi, işçi dövizlerinin etkisini analiz etmek için benimsenen yaklaşım, farklı sonuçlara yol açabilir. Bununla birlikte, genel yoksulluk etkilerine ilişkin ampirik çalışmalardan elde edilen ezici sonuçlar, olası eşitsizliği artıran etkiler ve bağımlılık dışında, göçmen dövizlerinin hanelerin ve toplulukların çoğunda yoksulluğu veya kırılganlığı azaltmaya güçlü bir katkı sağladığını göstermektedir. İşçi dövizlerinin farklı düzeylerdeki farklı etkilerinin araştırılmasının önemi, işçi dövizlerinin neden olduğu eşitsizliğin analiz düzeyine bağlı olarak değiştiğine dikkat edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yerel düzeyde işçi dövizleri eşitsizliği artırırken, uluslararası düzeyde gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere kaynak aktarmakta ve bu açıdan eşitsizliğin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Ulusal düzeydeki etkiler, çok sayıda göçmenin bulunduğu ve GSYİH'nin düşük olduğu ülkelerde daha önemlidir (ÖRGEV, 2021).

3.3.İŞÇİ DÖVİZLERİNİN EĞİTİM ÜZERİNDE ETKİSİ

Makroekonomik bir perspektiften bakıldığında, eğitim işgücü verimliliğini artırır ve büyümeyi daha sürdürülebilir kılar, bu da yoksulluğun azaltılmasını destekler. Mikro ekonomik açıdan eğitim, işgücü piyasasında istihdam edilme olasılığını artırır ve kazanç kapasitesini geliştirir. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim kurumları olmasına rağmen, birçok aile çocuklarını okula gönderecek mali kapasiteye veya teşvike sahip değildir. Bunu, çocukları okula göndermek ya da çalışmak ve daha fazla gelir elde etmek için kullanmak için bir fırsat maliyeti olarak görüyorlar. Bir aile üyesi eve para göndermek için yurtdışına gitse ve aileye ek gelir sağlasa, bu çocukları okula gönderme olasılığını etkiler mi? Burada işçi dövizleriyle ilgili belirli bir

ekonomik teori olmamasına rağmen, davranışsal iktisatla ilgili bir teori ilgi çekiciydi çünkü geçmişte okuduğum araştırma makalelerinin çoğu ailelerin havalelerden aldıkları para ve psikolojik faktörler hakkında nasıl düşündükleri ile ilgiliydi. Bu, hane halkının belirli bölümlerine yatırım yapma kararlarını etkiler. Araştırma konuma uygun olduğuna inandığım teoriye “beklenti teorisi” denir. Beklenti teorisi, kayıpların ve kazançların farklı şekilde değerlendirildiğini varsayar ve bu nedenle bireyler, algılanan kayıplar yerine algılanan kazançlara dayalı kararlar alırlar. "Kayıptan kaçınma" teorisi olarak da bilinen genel kavram, bir bireyin önüne iki seçenek konursa, her ikisi de eşit, biri potansiyel kazançlar açısından, diğeri ise olası kayıplar açısından sunulursa, eski seçeneğin seçileceğidir. Kayıptan kaçınmanın etkisi, referans noktası ve havalelerden alınan kararların çerçevelenmesi ilginç noktalar sunuyor. Literatürün çoğu eğitimle ilgili cinsiyet ayrımcılığından bahsetmektedir.

Eğitimin getirisi yüksek olsa da, eğitimin yanı sıra malzeme, okul için kıyafet, öğle yemeği, otobüs yolculuğu ve daha pek çok şey gibi ailenin ödemesi gereken bazı maliyetler vardır. Öte yandan, bir arazi satın almak veya çocukları çalışmaya göndermek, daha kısa sürede ve daha az maliyetle daha hızlı gelir sağlayacaktır. Ek gelir aileler için faydalı olsa da, bunu eğitime bağlamak için ailelerin davranışlarını anlamam ve ailelerin, özellikle de havale alan ailelerin çoğu daha düşük gelire sahip olduğundan, daha yüksek getirilere bağlı olduğunu dikkate almam gerekiyor. Uzun vadede eğitim kazanımı ne kadar faydalı olursa olsun, kısa vadeli getirilerin seçilme şansı daha yüksektir.

Gelişmekte olan ülkelerde çocukların eğitim seviyesindeki gelişme belirleyicileri çoğunlukla geliştirilen insan sermayesi modeline dayanmaktadır. Bu model kapsamında, okullaşma kararı, hane halkı ile gelecekteki getiri oranlarını ve eğitim maliyetlerini karşılaştıran bir yatırım olarak kabul edilir. Teorik çalışma, okulla ilgili karar vermede ve okul davranışında gözlemlenen farklılıklarda gelir kısıtlamalarının önemini daha da vurgulamıştır. Bütçe kısıtlamaları altındaki haneler, sağlık ve beslenme gibi beşeri sermayenin gelişimi için diğer temel yatırımlarla eğitimden gelecek getirileri karşılaştıracak ve kaynakları tahsis etmek için değiş tokuş yapacaktır. Okulla ilgili karar vermenin bir diğer belirleyicisi de ebeveynlerin kendi okullaşma düzeyidir. Bununla birlikte, ebeveynlerin okullaşması, hane halkının gelir düzeyini ve eğitime yapılan yatırımın neden olduğu işgücü piyasasındaki fırsatlara maruz kalma düzeyini de belirleyebilir. Ayrıca, cari ve göreceli gelir arasında önemli

dalgalanmaların olduğu ÷lkelerde cari gelirin kullanılması, hane bütçesinin kısıtını tahmin etmek için güçlü bir ölçü olmayabilir. Diğer bir başka belirleyiciler hanenin demografik özellikleri, hanenin bileşimi, hanedeki çocuk sayısı ve yaşları, çocukların kendi bireysel yetenekleri, hanenin coğrafi konumu ve okula uzaklığı ile ilgilidir. Yukarıda belirtilen okullaşmanın farklı belirleyicileri, tıpkı okul çıktılarının, hanelerin çocuklarına yönelik eğitime nasıl yatırım yapmayı seçtiklerini belirlemede ters bir rol oynaması gibi, farklı okullaşma sonuçlarına yol açar.

Örneğın, göç ilk başta mevcut kaynakları etkileyebilir ve çocukların eğitim alması için mevcut kaynakları azaltarak hanenin bütçe kısıtlamasını sıkılaştırabilir. Bu, yalnızca zengin hanelerin hem göç hem de eğitim maliyetlerini karşılayabileceği anlamına gelir. İşçi dövizlerin eğitim üzerinde etkisini net bir sonuç elde edilmemesi nedenini iki şekilde özetleyebiliriz. İlki, hanelerin refah düzeyinin kontrol edilmemesi, eğitim sonuçları üzerindeki havalelerin etkilerinin fazla tahmin edilmesine yol açacaktır. İkincisi, işçi dövizleri eğitim sonuçlarının gözlemlenebilir ve gözlemlenemez belirleyicileri ile ilişkilendirilebilir. Örneğın; göç, işçi dövizleri ve okula devam kararı haneler tarafından eş zamanlı olarak alınmaktadır”, yani hane halkı özelliklerinin hem işçi dövizleri hem de eğitimin belirleyicileri olabileceği anlamına gelmektedir. Ayrıca, işçi dövizlerinin bir yatırımın getirisi olması durumunda, hane halkının bir bireyi okula gönderme veya göçe yatırım yapma arasında seçim yapma kararının aynı anda alınacağını ileri sürmektedir. Bunun dışında işçi dövizleri göçmenin eğitim düzeyi ve geliriyle ilgili gözlemlenemeyen değişkenlerle de ilişkilendirilebilir ve bu tür bilgilerin yokluğunda herhangi bir tahmini sonuç tedbirle dikkate alınmalıdır (ÖRGEV, 2021).

3.4.PANEL VERİ ANALİZİ

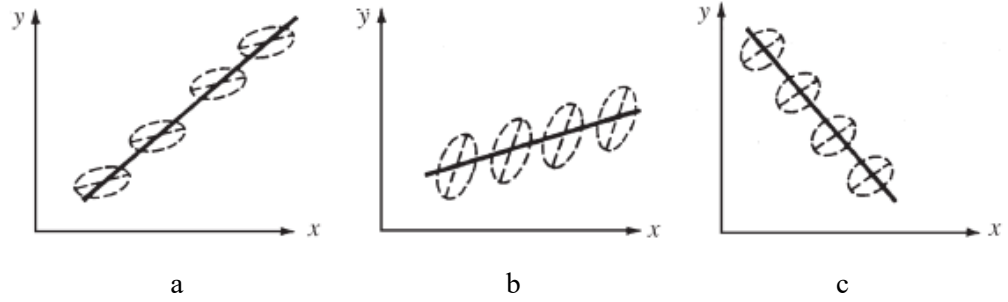
Heterojen: Çoğu panel veri, günlük ekonomik hayatın çok karmaşık sürecinden gelmektedir. Genel olarak, farklı bireyler farklı veri setine maruz kalabilirler. Bu birçok veri setlerinin birbirinden farklı olmasının nedeni heterojen olmasıdır. Heterojen verilerin analize dahil etmenin en basit yolu sabit ve eğitim parametrelerinin heterojen olduğunu kanıtlamak. Bunu kanıtlamak için iki örneklem ele alalım;

1. Diyelim ki: sabit parametrik heterojen ($\alpha_i \neq \alpha_j$), eğim parametrik heterojen ($\beta_i = \beta_j$) olduğunu varsayalım

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + u_{it} \quad (\text{Denklem 1. 31})$$

Bu varsayımı tahmin etmenin olası yanlışlıklarını göstermek için şekil 13'deki c grafiğini kullanıyoruz.

Şekil 12: Heterojen

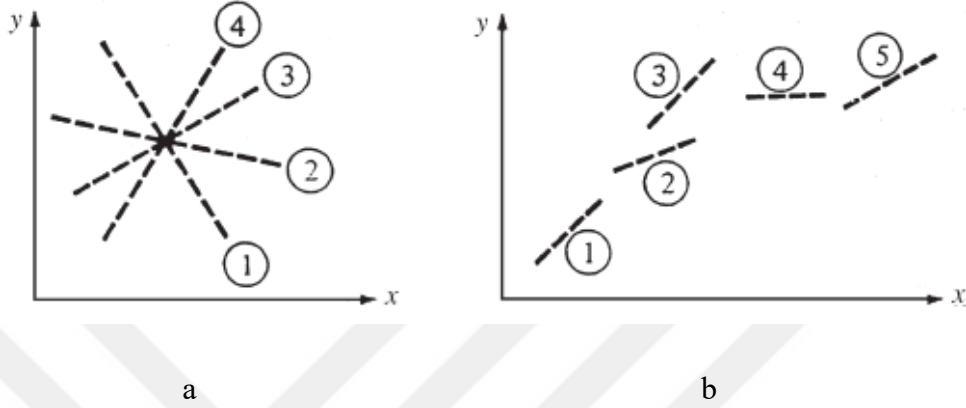

2. Sabit ve eğim parametrelerinin heterojen durumun değiştiğini ($\alpha_i \neq \alpha_j$, $\beta_i \neq \beta_j$), varsayalım.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + u_{it} \quad (\text{Denklem 1. 31})$$

Şekil 13' te nokta dağılımları gösterilmemiştir ve daire içine alınmış sayılar analize regresyonları dahil edilen bireyleri göstermektedir.

Şekil 13: Heterojen Durumu ve Dağılımı

Örnekleme Seçimi : Heterojenliği, aynı konudaki gözlemlerin, farklı konulardaki gözlemlere kıyasla benzer olma eğiliminde olduğu anlamına da gelebiliriz. Hem kesit hem de panel verilerde sıklıkla gözlemlenen bir diğer yanlılık kaynağı, örneğin popülasyondan rastgele seçilmemesidir. Panel verileri belirli bir bireyi zaman içinde takip eder. Gözlemlenen örneğin rastgele bir örnek olarak görülmeyebileceğinin bir başka örneği, New Jersey negatif gelir vergisi deneyiminde bakıldığında, coğrafi bölgelerinde resmi olarak tanımlanan yoksulluk seviyesinin 1,5 katının üzerinde geliri olan tüm aileleri hariç tutmaktadır. Kesinti kazançlara dayandığında, kazanç bileşenlerini (özellikle ücretler veya saatler) bağımlı değişkenler olarak ele alan verilerin kullanımı, genellikle seçim yanlılığı olarak adlandırılan şeyi yaratacaktır. Açıklama kolaylığı için, rastgele olmayan bir örnek kullanmanın en küçük kareler tahminlerini nasıl saptırabileceği hakkında bir fikir edinmek için bir kesit örneği ele alacağız. Ana kütle, kazançlar(y) ile dışsal değişkenler(x) arasındaki ilişkinin aşağıdaki gibi olduğunu varsayalım:

Nüfusta, kazançlar (y) ile eğitim, zeka vb. dahil olmak üzere dışsal değişkenler (x) arasındaki ilişkinin şu şekilde olduğunu varsayıyoruz:

$$Y_i = \beta'x_i + u_i, \quad i=1, \dots, N \quad (\text{Denklem 1. 32})$$

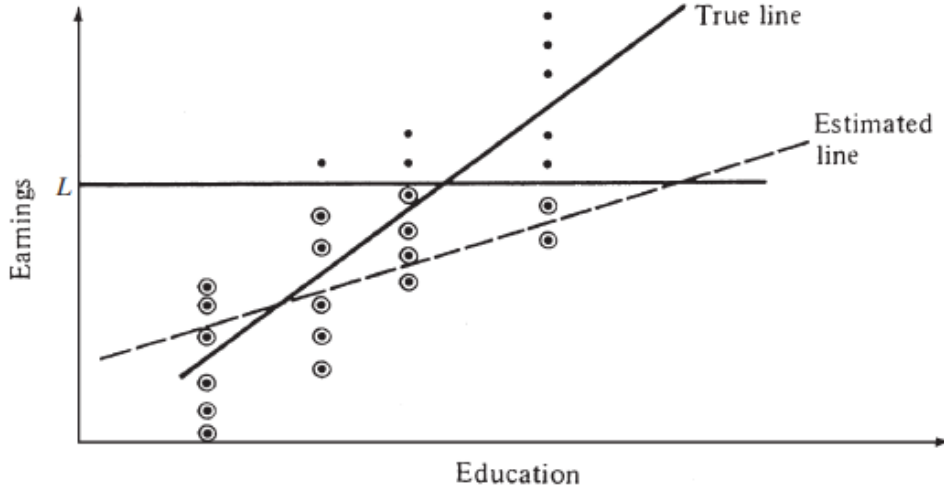
Burada u_i , ortalama 0 ve varyans ise σ^2_u ile bağımsız olarak dağıtmakta ve tesadüfi bir hata terimidir. Bir deneye katılanların kazançları L 'den az olacak şekilde sınırlandırılmışsa, deneye dahil edilmesi düşünülen ailelerin seçim kriteri şu şekilde belirtilebilir:

$$Y_i = \beta'x_i + u_i \leq L, \text{ dahil,} \quad (\text{Denklem 1. 33})$$

$$Y_i = \beta'x_i + u_i > L, \text{ hariç tutulmuştur} \quad (\text{Denklem 1. 34})$$

Basitlik açısından, eğitim değişkeni dışındaki dışsal değişkenlerin değerlerinin her gözlem için aynı olduğunu varsayıyoruz. Şekil... yukarı doğru eğimli düz çizginin eğitim ile kazanç arasındaki “ortalama” ilişkiyi göstermesine izin verilmektedir. Noktalar ise seçilen eğitim değerleri için bu ortalama etrafındaki kazançların dağılımını temsil etmektedir. Yatay çizgi ile gösterilen belirli bir L seviyesinin üzerinde kazancı olan tüm bireyler bu deneyden elenmektedir. Eğitimin kazançlar üzerindeki etkisini tahmin ederken, sadece sınırın altındaki (daire içine alınmış) noktaları gözlemlenecek ve bu nedenle sıradan en küçük kareler kullanarak eğitimin etkisini hafife alma eğiliminde olacağız. Diğer bir deyişle, örnek seçim prosedürü, Şekil 1.6'daki kesikli çizginin gösterdiği gibi, aşağı yönlü bir regresyon çizgisine yol açan, sağ değişkenler ile hata terimi arasındaki korelasyonu ortaya koymaktadır (Badi H. Baltagi, 2008).

Şekil 14: Örneklem Seçimi

3.5. PANEL VERİLERİNİN AVANTAJLARI

Panel veri analizi çeşitli avantajlar sunar. En bariz olanı, çıkarımların daha büyük bir örneklem kullanılarak gerçekleştirilmesi ve serbestlik derecesi eksikliğinin meydana gelme olasılığının oldukça düşük olmasıdır.

Baltagi'ye (2005) göre daha karmaşık ilişkiler modellenebilir, örneğin kesitteki zamansal değişimler analiz edilebilir. Ancak en önemli avantajlardan biri, panel veri modellemesinin örneklemdeki heterojenliğin kontrolüne izin vermesidir. Panel veriler, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birleşimidir. Kesit birimleri bireyler, haneler, şirketler, ilçeler/şehirler, okullar, ülkeler ve diğerleri olabilir.

Kesit birimi bir süre tekrar tekrar gözlemlendi. Her bir yatay kesit birimi aynı sayıda zaman serisi gözlemine sahipse dengeli panel veri olarak adlandırılır. Her bir yatay kesit birimi için gözlem sayısı farklı ise dengesiz panel veri olarak adlandırılır. Regresyon analizinde panel veri kullanmanın avantajları aşağıdaki gibidir.

1. Model parametrelerinin daha doğru çıkarımı. Panel veriler genellikle araştırmacılara çok sayıda veri noktası verir, serbestlik derecelerini artırır ve

açıklayıcı değişkenler arasındaki doğrusallığı azaltır. Dolayısıyla ekonometrik tahminlerin verimliliğini artırır.

2. Daha gerçekçi davranışsal hipotezler oluşturmak için daha fazla kapasiteye sahiptir. Boylamsal veriler, bireyler arası farklılıkları birey içi dinamiklerle harmanlayarak, bir araştırmacının, kesit veya zaman serisi veri setleri kullanılarak ele alınamayan bir dizi önemli ekonomik soruyu analiz etmesine olanak tanır.
3. Dinamik ilişkileri ortaya çıkarmak. İnsan davranışındaki kurumsal veya teknolojik katılıklar veya atalet nedeniyle, “ekonomik davranış doğası gereği dinamiktir”. Mikrodinamik ve makrodinamik etkiler tipik olarak bir kesit veri seti kullanılarak tahmin edilemez. Tek bir zaman serisi veri seti de genellikle dinamik katsayıların iyi tahminlerini sağlayamaz. Bu nedenle, her birinin yalnızca çok az sayıda parametrenin bir fonksiyonu olduğunu önceden belirtmeden herhangi bir gecikme katsayısının kesin tahminlerini elde etmek için yeterli bilgi yoktur. Panel verileri mevcutsa, doğrusallık sorununu azaltmak için x değerlerindeki bireyler arası farklılıkları kullanabiliriz, böylece gecikme katsayılarını ($\beta\tau$) sınırlamaya yönelik geçici geleneksel yaklaşımı bırakmamıza ve sınırlandırılmamış bir dağıtılmış gecikme modelini tahmin etmek için farklı bir ön kısıtlama uygulamaktır.
4. İhmal edilen değişkenlerin etkisinin kontrol edilmesi. Panel veri kullanımı, ampirik çalışmalarda sıklıkla ortaya çıkan önemli bir ekonometrik problemin, yani bir kişinin belirli etkileri bulmasının (veya bulamamasının) gerçek sebebinin ihmal edilmesinden kaynaklandığına dair sıklıkla duyulan iddianın büyüklüğünü azaltmak veya çözmek için bir araç sağlar. Araştırılan varlıkların hem zamanlar arası dinamikleri hem de bireysellikleri hakkındaki bilgilerden yararlanılarak, eksik veya gözlemlenmeyen değişkenlerin etkileri daha doğal bir şekilde daha iyi kontrol edilebilir.
5. Bireysel sonuçlar için daha doğru tahminler üretmek. Bireysel davranışların belirli değişkenlere bağlı olması durumunda, verilerin havuzlanması, söz konusu bireyle ilgili verileri kullanarak tahminler üretmekten daha doğru bireysel çıktı tahminleri sağlayabilir. Bireysel geçmişe ilişkin veriler sınırlı olduğunda, panel veriler, başkalarının davranışlarını gözlemleyerek bir bireyin davranışını öğrenme olanağı sağlar. Böylece, söz konusu bireyin gözlemlerini

diğer bireylere ilişkin verilerle tamamlayarak bireyin davranışının daha doğru bir tanımını elde etmek mümkündür.

6. Toplu veri analizi için mikro temeller sağlamak. Makro analizde ekonomistler sıklıkla “temsilci ajan” varsayımına başvururlar. Bununla birlikte, mikro birimler heterojen ise, yalnızca toplu verilerin zaman serisi özellikleri, ayrık verilerden çok farklı olmakla kalmaz, aynı zamanda toplu verilere dayalı politika değerlendirmesi de büyük ölçüde yanıltıcı olabilir. Bir dizi birey için zaman serisi gözlemlerini içeren panel veriler, “homojenlik” ile “heterojenlik” sorununu araştırmak için idealdir.
7. Hesaplamayı ve istatistiksel çıkarımı basitleştirme. Panel veriler, en az iki boyut, bir kesit boyutu ve bir zaman serisi boyutu içerir. Normal şartlar altında, panel veri tahmin edicisinin veya çıkarımlarının hesaplanmasının, yalnızca yatay kesit veya zaman serisi verilerine dayanan tahmin edicilerden daha karmaşık olması beklenir. Bununla birlikte, bazı durumlarda, panel verilerin mevcudiyeti aslında hesaplamayı ve çıkarımı kolaylaştırır (Hsiao, 2003).

3.6. SABİT EFEKT VE RASTGELE EFEKTLER

μ 'yi modellemenin iki yolu vardır, yani sabit ve rastgele etki. Bu ikisi arasındaki seçim, μ 'nin modelin diğer açıklayıcı değişkenlerinden herhangi biri ile ilişkili olup olmadığına bağlıdır. Denklem 2, sabit etki (FE) tekniği kullanılarak formüle edilmiştir. Bu yöntem, modeldeki heterojenliğin zamanla değişmez ve bireysel gruba özgü olduğunu varsayar. Denklem ...de eğimler sabittir ancak kesimler her en kesit için farklıdır. Bu, her bir kesit için özel bir kukla eklemeye eşdeğerdir, bu nedenle En Küçük Kare Kukla Değişken (LSDV) yöntemi olarak da anılır. Eğimler, grup ve zaman boyunca sabit olarak kabul edilir. Bununla birlikte, eğimin gruplara, zamana veya her ikisine göre değişmesine izin vermek mümkündür.

Bu modelleme yaklaşımının arkasındaki mantık, grubun zamanla değişmeyen özelliklerini hesaba kattığı için, ihmal edilen değişkenlerin zararlı etkisini ortadan kaldırmasıdır. Sabit etki, genellikle ihmal edilen değişken yanlılığına karşı bir önlem olarak seçilir.

Dezavantajı, zamanla değişen özelliklerin etkisini değerlendirmek için kullanılamamasıdır. FE tekniği, tek bir grup içindeki açıklayıcı ve bağımlı değişkenler

arasındaki ilişkiyi araştırır. Her grup için, tüm değişkenlerin ortalama değerlerinden varyasyonları dikkate alınır ve tahmin edilen katsayılar aynı zamanda tahminler olarak da bilinir. Aradaki varyasyonlar göz ardı edildiğinden bu, FE yönteminin bir sınırlaması olabilir. Ayrıca, sadece yeterli değişkenliğe sahip değişkenin etkisi analiz edilebilir. Ancak, daha önce açıklandığı gibi, bu zamanla değişmeyen faktörlerin etkileri FE modelinde kontrol edilmektedir. Aradaki varyasyonun ilgili olmadığı durumlarda, FE modeli maksimum bilgiyi kullanır ve daha küçük varyasyonlarla hata terimleri verir. FE modelleri ayrıca zamanla değişen ancak her birim için değişmeyen bir hata bileşeni, τ içerebilir. τ , modelde bir sabit olarak kabul edilir.

$$y_{it} = x'_{it}\beta + \alpha_i + \tau_t + \epsilon_{it} \quad (\text{Denklem 1. 34})$$

Bununla birlikte, eğer α 'lar birbirleriyle ve diğer grupların hata terimleriyle ilişkilendirilirse, ortaya çıkan varyans yüksek olacak ve istatistiksel çıkarımı şüpheli hale getirecektir. Bu durumda daha iyi bir yaklaşım, rastgele etki (RE) tekniğini kullanmak olacaktır.

RE yaklaşımında, varlıklar arasındaki varyasyonun rastgele olduğu ve modeldeki bağımsız değişkenlerle ilişkisiz olduğu varsayılır.

Rastgele Efektler modeli şu şekilde verilir:

$$y_{it} = x'_{it}\beta + \alpha_i + \tau_t + \epsilon_{it} \quad (\text{Denklem 1. 35})$$

μ gruplar arası hata olarak adlandırılır.

RE'nin avantajı, örneklemdaki varyasyon dikkate alındığından, modelde cinsiyet, etnik köken ve ırk gibi zamanla değişmeyen faktörlerin çalışmasına izin vermesidir.

RE yöntemi hem bireyler içinde hem de bireyler arasındaki varyasyonları kullanır, rastgele etkiler yöntemleri tipik olarak sabit etkiler yöntemlerinden daha az örnekleme değişkenliğine sahiptir. Ancak sorun, ilgili tüm ölçülebilir değişkenlerin modele dahil edilmesi gerekmesidir ve birkaçına ilişkin veriler mevcut olmayabileceğinden, bu nedenle modelde ihmal edilen değişken yanlılığına neden olabilir.

Sabit etki tekniği üstündür. Aksi takdirde, rastgele etki daha kısıtlı ve daha verimli tahminler verir. Gözlemlenmeyen heterojenlik ile diğer açıklayıcı değişken arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için resmi bir test, Hausman (1978) belirtim testidir

3.6.1 DİNAMİK PANEL VERİ MODELLERİ

Doğası gereği, tüm panel veri modelleri, örneğin zaman serisi boyutunu dikkate aldıkları için dinamiktir. Ancak, gecikmeli bağımlı değişkenlerin etkisini özel olarak modelleyen fonksiyonlara dinamik panel veri modelleri denir (Hsiao, 2003).

FE etkisi olan genel bir dinamik panel veri modeli aşağıda

$$y_{it} = \gamma y_{i,t-1} + \beta_0 + x'_{it} \beta_k + \alpha_i + \varepsilon_{it} \quad (\text{Denklem 1. 35})$$

Panel veri regresyon modellemesi, model tahmininde yaygın olarak kullanılan üç yaklaşım kullanılarak modellenmiştir. Panel veri regresyonu, yani: ortak etki modeli yaklaşımı, sabit etki modeli ve rastgele etki modeli. Sabit Etki Modeli (FEM) yaklaşımı ile tahmin edilen model, Olağan En Küçük Kare (OLS) yöntemi ile parametre tahmini.

Panel veriler üzerindeki sabit etki modeli, eğim katsayısının sabit olduğunu, ancak kesişimin bireysel birimler boyunca değiştiğini varsayar. Sabit etki terimi, α_i kesişimi bireyler arasında farklılık gösterse de, zaman arasındaki kesişimin aynı olması (zamandan bağımsız), eğimin ise bireyler arasında ve zaman arasında aynı kalması gerçeğinden gelir.

Sabit etki modelinin genel formu aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \alpha_{0i} \sum_{k=1}^n X_{k,it} \beta_k + \varepsilon_{it} \quad (\text{Denklem 1. 36})$$

Sabit model etkileri modelinin neden olduğu problemlerin üstesinden gelmek için rastgele etkiler modeli kullanılır. Panel veriler üzerinde kukla değişkenler içeren sabit etki modeli yaklaşımı, modelden eksik serbestlik dereceleri sorununu ortaya çıkarmaktadır.

$$Y_{it} = \alpha_{0i} \sum_{k=1}^n X_{k,it} \beta_k + \mu_{it} + \varepsilon_{it}$$

Ortak etkiler modeli (CEM), en basit panel veri yaklaşımıdır. Bu modelde birey ve zaman boyutları dikkate alınmamakta, bu nedenle bireyler arasındaki davranışın çeşitli zaman dilimlerinde aynı olduğu varsayılmaktadır. Bu model, yalnızca zaman serilerini ve kesit verilerini bir havuz biçiminde birleştirir ve havuzlanmış en küçük kareler yaklaşımını kullanarak tahmin eder.

Ortak etkiler yaklaşımına sahip model, genel olarak panel veri regresyon modeli ile aynıdır (denklem 1).

En iyi model seçimi Hausman testi, Chow testi ve Langrange Çarpan testi kullanılarak test edilmiştir. Hausman testi, sabit etki modeli (FEM) ile rastgele bir etki modeli (REM) seçmek için kullanılır. Bu test, modeldeki hata (bileşik hata) ile modeldeki bir veya daha fazla açıklayıcı değişken (bağımsız) arasında bir ilişki olup olmadığını test ederek çalışır. İlk hipotez, model hatası ile bir veya daha fazla bağımsız değişken arasında hiçbir ilişki olmadığıdır. Hausman testi Ki-kare dağılımını aşağıdaki gibi takip eder:

$$m = \hat{q} [\text{var}(\hat{q})]^{-1} \hat{q}$$

$$m = \sum$$

Hausman istatistiksel değeri kritik değerden büyükse H0 reddedilir ve doğru model Sabit Etki modeli, Hausman istatistiksel değeri kritik değerden küçükse doğru model Rastgele Etki modelidir. Chow testi, sabit etki modeli (FEM) ve havuzlanmış regresyon (CEM) modeli arasında, panel veri regresyonu için bir model seçmek için kullanılır. Testin ilk hipotezi, sabit etkiler modelinin sabit katsayılı model kadar iyi olduğudur. Chow testi hipotezini reddetmenin temeli, F istatistiklerinin hesaplanmasını F tablosuyla (alfa ile p değeri) karşılaştırmaktır.

Hesaplanan F sonucu F tablosundan büyükse (>) karşılaştırma kullanılır, o zaman boş hipotez reddedilir, bu da en uygun modelin Sabit Etki Modeli olduğu anlamına gelir. Öte yandan, hesaplanan F, F tablosundan daha küçük (<) ise, boş hipotez kabul edilir ve kullanılan model Ortak Etki Modelidir.

Lagrange Çarpanı (LM) testi, Rastgele Etki modelinin mi yoksa Ortak Etki (OLS) modelinin mi kullanım için en uygun olduğunu belirlemek için yapılan bir testtir. LM testi Breusch Pagan tarafından geliştirilmiştir.

Rastgele Etki önem testi için Breusch Pagan yöntemi, OLS yönteminin kalıntı değerine dayanmaktadır. LM testi, ki-kare dağılımına dayanmaktadır. İstatistiksel LM değeri, ki-kareler istatistiğinin kritik değerinden büyükse, boş hipotezi reddederiz; bu, panel veri regresyon modeli için doğru tahminin Ortak Etki yöntemi yerine Rastgele Etki yöntemi olduğu anlamına gelir.

Öte yandan, istatistiksel LM değeri kritik bir değer olarak ki-kare istatistiğinden küçükse, boş hipotezi kabul ederiz, yani panel veri regresyonunda kullanılan tahmin Rastgele Etki değil Ortak Etki yöntemidir. (Hsiao, 2003)

3.6.2 OLS

Amacımız, Y ve X üzerindeki örnek verileri kullanmak ve popülasyon parametrelerinin “en iyi” tahminlerini elde etmektir. Regresyon analizi için kullanılan en yaygın kullanılan prosedür, sıradan en küçük kareler (OLS) olarak adlandırılır.

OLS prosedürü, karesi alınmış artıkların toplamını en aza indirir. Teorik regresyon modelinden

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i + \varepsilon_i$$

tahmini bir regresyon denklemini elde etmek istiyoruz

$$\hat{Y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 X_i$$

OLS, $\hat{\beta}_0$ ve $\hat{\beta}_1$ elde etmek için kullanılan bir tekniktir. OLS $\hat{\beta}_0$ ve $\hat{\beta}_1$ testi en aza indirir.

$$\sum_{i=1}^n e_i^2 = \sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2 = \sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 X_i)^2$$

Minimizasyon probleminin çözülmesi aşağıdaki ifadelerle sonuçlanır:

$$\hat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i Y_i - n\bar{X}\bar{Y}}{\sum_{i=1}^n X_i^2 - n\bar{X}^2}$$

$$\hat{\beta}_0 = \underline{Y} - \hat{\beta}_1 \underline{X}$$

Farklı veri kümelerinin $\hat{\beta}_0$ ve $\hat{\beta}_1$ için farklı değerler üreteceğine dikkat edin (Pelgrin, 2010).

Panel veri modelleri genel olarak Statik Panel veri modelleri ve Dinamik Panel Modelleri olmak üzere ikiye ayrılır.

İki model arasındaki en dikkate değer fark, ikinci modelde bir regresör olarak gecikmeli bağımlı değişkenin dahil edilmesidir. Bu alıştırma, statik panel veri modellerine odaklanmaktadır. Tipik bir statik panel veri regresyonu şu şekilde ifade edilebilir:

$$\sum_{k=1}^J \beta_k X_{kit} + U_{it}; \quad k = 1, \dots, J$$

Burada Y bağımlı değişkendir ve X_k açıklayıcı değişkenlerdir. Daha önce tanımlandığı gibi i ve t alt simgeleri sırasıyla yatay kesit boyutuna ve zaman serisi boyutuna atıfta bulunur. U_{it} daha sonra spesifik etkilere ve kalan bozulma terimine ayrıştırılabilen bileşik hata terimidir.

Bundan böyle, i 'ye hane halklarını, firmaları, ülkeleri veya başka herhangi bir birim grubunu ima edebilecek bireysel gözlemler olarak değineceğiz. Bireysel özel efektler ve zamana özel efektler olmak üzere iki özel efekt grubu vardır. Regresyona yalnızca bir dizi spesifik etki dahil edilirse, buna tek yönlü hata bileşenleri modeli denir.

Bununla birlikte, her iki belirli etki grubu da dahil edilirse, modele iki yönlü hata bileşenleri modeli denir. Denklemler (5) ve (6), U_{it} 'nin tek yönlü ve iki yönlü hata bileşenlerine ayrılmasını göstermektedir.

$$u_{it} = \varphi_i + \mathcal{E}_{it}$$

$$u_{it} = \gamma_t + \mathcal{E}_{it}$$

$$u_{it} = \varphi_i + \gamma_t + \mathcal{E}_{it}$$

Burada ϕ_i ve γ_t sırasıyla gözlemlenmemiş bireysel ve zamana özgü etkileri gösterir. Deneysel uygulamalarımızı tek yönlü hata bileşenleriyle sınırlayacağız (Badi H. Baltagi, 2008).

3.6.3 Tahmini Panel Veri Modeli

Temel olarak, statik panel veri modelleri Sıradan En Küçük Kare (OLS), Sabit Etkiler (FE) ve Rastgele Etkiler (RE) kullanılarak tahmin edilebilir. Bu yöntemlerin her birinin, yansız ve verimli tahminler elde etmek için mutlaka karşılanması gereken temel varsayımları vardır. Bu yöntemlerin her birini, temel varsayımlarla birlikte ele alıyoruz (Badi H. Baltagi, 2008).

3.6.4 Hausman Testi

Panel verilerin ekonometrik modellemesi, tipik olarak, sabit ve rastgele etkiler tahmin edicileri olmak üzere iki temel yaklaşım uygular. Sabit etkiler yaklaşımında, her gözlem birimi için zamanla değişmeyen, gözlemlenemeyen faktörler ya kukla değişkenler tarafından açıkça yakalanır ya da zamanı küçültme yoluyla silinir.

Buna karşılık, zamanla değişmeyen bu gözlemlenemeyenler, rastgele etkiler modelindeki bozuklukların bir parçası olarak ele alınır, böylece onların regresörlerle korelasyonlarının sıfır olduğu varsayılır. Bu varsayım karşılanırsa, rastgele etkiler tahmincisi, sabit etkiler tahmin edicisine göre daha yüksek verimlilik avantajı sağlar. Ancak varsayımın ihlali, önyargılı tahminler anlamına gelir. Bu iki yaklaşımdan herhangi birinin uygunluğunu araştırmak için HAUSMAN'ın (1978) spesifikasyon testi yaygın olarak kullanılır.

Sabit etkiler tahmininden elde edilen katsayı tahminleri kümesinin, gözlemlenemeyen, bireye özgü etkilerin ve regresörlerin ortogonalite varsayımı doğruysa, rastgele etkiler tahmininden sistematik olarak farklı olmaması gerektiği fikrine dayanır. Test sonuçları her iki katsayı kümesinin eşitliğine karşı oy verirse, uygulamalı araştırmacılar genellikle sabit etkiler tahminlerine dayalı sonuçlar çıkarırlar; bu, etkin bir şekilde rastgele etki tahminlerinin toptan atılmasıyla sonuçlanan bir eylem planıdır.

Ancak bu gibi durumlarda, eşitsizliğin tüm katsayılar için geçerli olup olmadığını veya belirli değişkenler için muafiyetler olup olmadığını bilmek genellikle ilginç olacaktır. Bu sorun, standart HAUSMAN testi temelinde ele alınamaz. Bireysel değişkenler için katsayıların denkliliğini incelemek için bu makale, sabit ve rastgele etkilerin eşitliğini test etmenin, gruplar arası ve sabit etkilerin eşitliğini test etmekle sayısal olarak aynı olduğu gerçeğine dayanan HAUSMAN testinin bir varyantını önerir.

Spesifik olarak, uygun bir belirtim kullanmanın, ister OLS ister GLS temelinde olsun, sabit ve gruplar arası etkileri eşzamanlı olarak tahmin etmemize ve hem bireysel değişkenler için hem de bütünün katsayılarının eşitliğini incelememize izin verdiğini kanıtıyoruz (Manuel Frondel, 2005).

3.6.5 Sabit Etki Modeli (FE)

Bu model, bireyler arasındaki farklılıkların farklı kesişme noktalarından karşılanabileceğini varsayar. Bireyler arasındaki farkları yakalamak için bir değişken tekniği kullanarak Sabit Etkiler modeli panel verilerini tahmin etmek için iş, yönetim ve teşvik kültürlerindeki farklılıklar nedeniyle farklı engellemeler meydana gelebilir. Yine de değişkenler arasında aynı kesişme. Bu tahmin modeli genellikle En Küçük Kareler Kukla Değişken (LSDV) tekniği olarak da adlandırılır. Sabit etki modeli, yaygın etkiden farklıdır, ancak yine de sıradan en küçük kareler ilkesini kullanır. Her bir kesit ve zaman için sabit bir kesişim oluşturan modelleme varsayımı daha az gerçekçi olarak kabul edilir, bu nedenle farkı yakalamak için daha fazla modele ihtiyaç vardır.

Sabit etkiler, bireyler arasındaki farklılıkların (kesit) farklı kesişme noktalarından karşılanabileceğini varsayar. Kişiler arasında farklı kesişimlere sahip Sabit Etkiler Modelini tahmin etmek için kukla değişken tekniği kullanılır. Bu tür tahmin modelleri genellikle En Küçük Kareler Kukla Değişken tekniği veya kısaltılmış LSDV olarak adlandırılır.

Sabit etkiler modeli panel verilerinin regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \alpha + \beta'X_{it} + \epsilon_{it}$$

3.6.6 Rastgele Etki Modeli (RE)

Bu model, girişim değişkenlerinin zaman ve bireyler arasında birbirine bağlanabileceği panel verilerini tahmin edecektir. Rastgele Etki modelinde, kesişmeler arasındaki fark, her şirketin hata terimleri tarafından karşılanır. Random Effect modelini kullanmanın avantajı değişen varyanslılığı ortadan kaldırmaktır. Bu model aynı zamanda Hata Bileşeni Modeli (ECM) veya Genelleştirilmiş En Küçük Kare (GLS) tekniği olarak da adlandırılır.

Prensip olarak, rastgele etki modeli, ortak etki ve sabit etkiden farklıdır, özellikle bu model sıradan en küçük kareler ilkesini kullanmaz, ancak maksimum olabilirlik veya genel en küçük kareler ilkesini kullanır.

Rastgele etki modelinde, artıklar zaman arasında ve bireyler veya kesitler arasında birbirine bağlanabilir. Bu nedenle, bu model her birey için bir kesişim farkı olduğunu ve kesişimin rastgele bir değişken olduğunu varsayar. Yani rastgele etki modelinde iki artık bileşen vardır. Birincisi, bir bütün olarak kalıntıdır; burada kalıntı, kesit ve zaman serilerinin bir kombinasyonudur. İkinci artık, i ve t birim gözleminin rastgele bir özelliği olan ve her zaman kalan bireysel bir fazladır (Badi H. Baltagi, 2008).

Rastgele etkiler modelinin panel verilerinin regresyon denklemi aşağıdaki gibidir (Badi H. Baltagi, 2008):

$$y_{it} = \alpha + \beta'X_{it} + u_i + \varepsilon_{it}$$

3.7 Dünyanın En İyi Havale Alıcıları

Yeni Dünya Bankası verilerine göre, küresel havalelerin kriz nedeniyle 2020'de 702 milyar dolardan 2021'de toplam 517 milyar dolara düşmüştür. Bu toplamın 517 milyar dolarının düşük ve orta gelirli ülkelere gönderildiğini görülmektedir.

Toplam havale girişi azalırken, bazı ülkeler bunu kriz sırasında oldukça önemli ölçüde artırdı. Bunlar arasında dünyanın en büyük üçüncü havale alıcısı olan Meksika ile küresel sayılar olan beş, altı ve sekiz olan Mısır, Pakistan ve Bangladeş yer alıyor. Gelişmekte olan ülkeler arasında Hindistan ve Filipinler, 2020'de sırasıyla yüzde 0,2 ve yüzde 0,7 ile 2019'a kıyasla en küçük kayıplardan bazılarına sahipti.

Dünya Bankası sıralamasında havale girişine en çok güvenen ülkeler Tonga (GSYİH'nın yüzde 37,7'si), Somali (GSYİH'nın yüzde 35,3'ü) ve Lübnan (GSYİH'nın yüzde 32,9'u) oldu (Ong, 2022).

3.8 BİRİM KÖK TESTİ

24 gözlem kullanarak, 1998-2016 dönemi için seçilen 10 BDT ülkesinden BDT ülkelerinin kişi başına GSYİH ve yoksulluğun azaltılması üzerindeki işçi dövizlerinin etkisini analiz etmek için ülkeler arası verileri (Tablo 1) kullanıyoruz (Tablo 2). Hipotezlerimizi araç değişkenli ve araç değişkensiz rastgele etkiler, sabit etkiler, en küçük kareler (OLS) modelleri yardımıyla test ediyoruz. Havale verilerini elde etmenin zorluğuna rağmen, Dünya Bankası veri tabanına erişimden yararlanabiliriz. Türkmenistan ve Özbekistan'ın havale transferlerine ilişkin veriler Rusya Merkez Bankası ve BDT ülkelerinin Uluslararası İstatistik Komitesi'nin web sitesinde mevcuttur (Şekil 4).

Uzun dönemli bir ilişkinin belirlenmesinde eş bütünleşme analizi yapılmıştır. Panel veri kümelerindeki değişkenler arasında analizin yapılabilmesi için ilk kümelerdeki tüm değişkenlerin farklarının durağan olması gerekir. İlk farklar olarak **GSMH**, **DYY**, **ENFLASYON**, **İŞÇİ DÖVİZLERİ** ve **TOPLAM İŞGÜCÜ ORANI** değişkenleri durağandır.

Panel eş bütünleşme testinin hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : Değişkenler arasında eş bütünleşme yoktur. ($H_0: \rho_i = 1$)

H_1 : Değişkenler arasında eş bütünleşme vardır. ($H_1 : \rho_i < 1$)

KAZAKİSTAN

Tablo 1: Kazakistan birim kök testi sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	R ²	t-Statistic	Prob.
GDP	-1.421730	0.709912	-7.168818	0.0000
DYY	-3.418107	0.874344	-3.032600	0.0114
ENFLASYON	-1.184905	0.665546	-6.464432	0.0000
İŞÇİ DÖVİZLERİ	-2.461157	0.644524	-4.876944	0.0001
TOPLAM İŞGÜCÜ ORANI	-1.894643	0.694097	-4.836145	0.0001

Not: ** % 1 anlamlılık seviyesini, * ise % 5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 1' de GDP bağımlı değişken iken **DYY, ENFLASYON, İŞÇİ DÖVİZLERİ ve TOPLAM İŞGÜCÜ ORANI** bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. 1996 ve 2000 yıllar verilerine göre zamana dayalı panel veri yapılmıştır. Dengeli panel verisi uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyine bakılınca %5'den küçük ve zamana dayalı panel verilerimiz anlamlıdır.

NEDENSELLİK TESTİ

Tablo 2: Kazakistan Nedensellik Testi

Sıfır Hipotezi (H_0)	Chi-sq istatistiği	Karar H_0
GYSM DYY ENFLASYON İŞÇİ DÖVİZLERİ TOPLAM İŞ GÜCÜ ORANI	12.39721 (0.1343)	Kabul
DYY GSMH ENFLASYON İŞÇİ DÖVİZLERİ TOPLAM İŞ GÜCÜ ORANI	15.91834 (0.0436)	Red
ENFLASYON GSMH DYY ENFLASYON İŞÇİ DÖVİZLERİ	17.73316 (0.0233)	Red
İŞÇİ DÖVİZLERİ GSMH DYY ENFLASYON TOPLAM İŞ GÜCÜ ORANI	3.365059 (0.9094)	Kabul
TOPLAM İŞ GÜCÜ ORANI GSMH DYY ENFLASYON İŞÇİ DÖVİZLERİ	21.03026 (0.0071)	Red

Kazakistan'nın Gayrı Safi Milli Hasıladan Doğrudan, Yabancı Yatırımına, Enflasyona, İşçi Dövizlerine ve Toplam İş Gücü Oranı arasında Granger nedensellik yoktur. Yani olasılık değeri 0.5' den büyüktür ve H_0 kabul edilmektedir. Doğrudan Yabancı Yatırımdan Gayrı Safi Milli Hasılaya, Enflasyona, İşçi Dövizlerine ve Toplam İş Gücü Oranı arasında Granger nedensellik kabul edilmektedir. Ayrıca H_0 reddedilmektedir. Enflasyondan, Gayrı Safi Milli Hasılaya, Doğrudan Yabancı Yatırımına, İşçi Dövizlerine, Toplam İş Gücü Oranı arasında Granger nedensellik kabul edilerek H_0 reddedilmektedir. İşçi dövizlerinden, Gayrı Safi Milli Hasılaya, Doğrudan Yabancı Yatırımına, Enflasyona, Toplam İş Gücü Oranı arasında Granger nedensellik yoktur. Yani olasılık değeri 0.5' den büyüktür ve H_0 kabul edilmektedir. Toplam İş Gücü Oranından, Gayrı Safi Milli Hasılaya, Doğrudan Yabancı Yatırımına, Enflasyona, İşçi Dövizleri arasında Granger nedensellik kabul edilerek H_0 reddedilmektedir.

Olasılık değerleri ile ilgili olarak, iki değişken değerleri için p-değerinin 0,05'ten büyük olduğu bulunmuştur. Buna göre H_1 olan hipotez H_0 hipotezi kabul edilir. Yani bu iki değişkenle arasında nedensellik vardır. Sonuç olarak GYSM ve İŞÇİ DÖVİZLERİ değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna varılmıştır.

KIRGIZİSTAN
BİRİM KÖK TESTİ

Tablo 3: Kırgızistan Birim Kök Testi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	KATSAYILAR	R²	T- STATİSTİK	PROB
GSMH	-1.190858	0.442884	-3.672508	0.0124
DYY	-1.391318	0.662136	-6.415227	0.0000
ENFLASYON	-1.926095	0.777648	-7.508471	0.0000
İŞÇİ DÖVİZLERİ	-1.278501	0.532164	-4.291040	0.0031
TOPIŞGÜCÜ ORANI	-0.671577	0.235781	-2.545398	0.1185

Panel veri kümelerindeki değişkenler arasında analizin yapılabilmesi için ilk kümelerdeki tüm değişkenlerin farklarının durağan olması gerekir. İlk farklar olarak **GSMH, DYY, ENFLASYON, İŞÇİ DÖVİZLERİ** ve **TOPLAM İŞGÜCÜ ORANI** değişkenleri durağandır.

Tablo 3' de GDP bağımlı değişken iken **DYY, ENFLASYON, İŞÇİ DÖVİZLERİ ve TOPLAM İŞGÜCÜ ORANI** bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. 1996 ve 2000 yıllar verilerine göre zamana dayalı panel veri yapılmıştır. Dengeli panel verisi uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyine bakılınca %5'den küçük ve zamana dayalı panel verilerimiz anlamlıdır. Burada sadece **TOPIŞGÜCÜ Oran'**ın anlamlılık düzeyi %5' den büyük çıkmıştır.

NEDENSELLİK TESTİ

Tablo 4: Kırgız ülkesinin nedensellik oranı sonuçları

Sıfır Hipotezi (H_0)	Chi-sq istatistiği	Karar H_0
GYSM DYY ENFLASYON İŞÇİ DÖVİZLERİ TOPLAM İŞ GÜCÜ ORANI	12.27270 (0.1394)	Kabul
DYY GSMH ENFLASYON İŞÇİ DÖVİZLERİ TOPLAM İŞ GÜCÜ ORANI	7.356017 (0.4988)	Kabul
ENFLASYON GSMH DYY ENFLASYON İŞÇİ DÖVİZLERİ	2.750699 (0.9490)	Kabul
İŞÇİ DÖVİZLERİ GSMH DYY ENFLASYON TOPLAM İŞ GÜCÜ ORANI	7.927016 (0.4406)	Kabul
TOPLAM İŞ GÜCÜ ORANI GSMH DYY ENFLASYON İŞÇİ DÖVİZLERİ	7.570193 (0.4765)	Kabul

Olasılık değeri prob değeri 0.5 den büyük olduğundan Granger nedeni değildir

Olasılık değeri prob değeri 0.5 den küçük olduğundan Granger nedenidir

Bu sonuçlardan hareketle, ekonomik büyümenin büyüme, GYSM, İŞÇİ DÖVİZLERİ, DYY, ENFLASYON ve TOPLAM İŞ GÜCÜ olmak üzere beş değişkenle açıklanmıştır.

Model tahminleri EVIEWS programı kullanılmıştır. Tablonun üçüncü t-istatistik ve dördüncü sütununda prob değeri yer almaktadır. Bu değişkenlerin olasılık değeri %5 düzeyinde anlamlıdır

Olasılık değerleri ile ilgili olarak, değişkenler değerleri için p-değerinin 0,05'ten büyük olduğu bulunmuştur. Buna göre H₁ olan hipotez H₀ hipotezi kabul edilir. Yani bu değişkenler arasında nedensellik vardır. Sonuç olarak değişkenler kendi aralarında uzun döneme dayalı hareket ettiği sonucuna varılmıştır.

Tablo 5: Korelasyon Sonuçları

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA

Korelasyon

		gsmh_1	gsmh_2
Kazakistan	Correlation Coefficient	1,000	,898**
	Sig. (2-tailed)	.	,000
	N	25	25
	Correlation Coefficient	,898**	1,000
Kırgızistan	Sig. (2-tailed)	,000	.
	N	25	25

Not: ** % 1 anlamlılık seviyesini, * ise % 5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

ENFLASYON, GSYİH

Korelasyon

			deflatör_	deflatör_
			1	2
Spearman's rho	Kazakistan	Correlation Coefficient	1,000	,636**
		Sig. (2-tailed)	.	,001
		N	25	25
	Kırgızistan	Correlation Coefficient	,636**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,001	.
		N	25	25

Not: ** % 1 anlamlılık seviyesini, * ise % 5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

İŞÇİ DÖVİZLERİ

Correlations Korelasyon

			dövizler_	dövizler_
			1	2
Spearman's rho	Kazakistan	Correlation Coefficient	1,000	,935**
		Sig. (2-tailed)	.	,000
		N	25	25
	Kırgızistan	Correlation Coefficient	,935**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	25	25

Not: ** % 1 anlamlılık seviyesini, * ise % 5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

TOPLAM İŞGÜCÜ ORANI

Korelasyon

		top_işgücü_1	top_işgücü_2
Spearman's rho	Kazakistan	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	,911**
		N	25
	Kırgızistan	Correlation Coefficient	,911**
		Sig. (2-tailed)	1,000
		N	25

Not: ** % 1 anlamlılık seviyesini, * ise % 5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

DYY

Korelasyon

		dyy_1	dyy_2
Spearman's rho	Kazakistan	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	,117
		N	25
	Kırgızistan	Correlation Coefficient	,117
		Sig. (2-tailed)	,578
		N	25

Not: ** % 1 anlamlılık seviyesini, * ise % 5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 4'dan, verilerin üstünkörü bir görünümü, SSA'daki ülkelerin çoğunun kurumsal kalitede, çoğunlukla demokrasi ve özgürlük endeksinde kötü performans gösterdiğini göstermektedir. Kamerun, DR gibi ülkeler. Kongo, Eswatini, Gambiya, Gine Ruanda ve Uganda, 0 ile 0,1 arasında daha da düşük puanlar alıyor; burada dönüştürülen aralık 0 ile 1 arasında ve 1, yüksek düzeyde kurumsal kaliteyi ifade ediyor.

Tablo 5, yatırım ve diğer değişkenler arasındaki potansiyel ilişki hakkında çalışmayı bilgilendiren korelasyon matrisini göstermektedir. Mevduat faiz oranı ve hanehalkı nihai tüketimi, yatırım ile negatif bir korelasyon gösterirken, ticaret pozitif bir korelasyon göstermiştir. Yalnızca finansal gelişme göstergelerinde, geniş para yatırımıyla pozitif bir korelasyon gösterdi ve kurumsal göstergelerin hiçbiri yatırımıyla korelasyon göstermedi. Bunun nedeni, çeşitli veri kaynakları tarafından kullanılan farklı hesaplama dinamikleri olabilir.

SONUÇLAR

Sonuçlar, Panel veri analizinin test sonuçlarına göre, başlangıçta işçi dövizlerinin kişi başına düşen gelir düzeyi düşük olan ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyin yüksek olan ülkelere göre daha hızlı büyüme eğiliminde olduğunu gözlenmektedir. Panel veri analizinde bağımlı değişkenimiz gdp, bağımsız değişkenler ise işçi dövizleri, dyy, enflasyon ve toplam iş gücü oranlarının katsayıları tahmin edilmektedir.

Modeldeki iç sellik sorununu ele almak için en küçük kareler yönteminin uygulanması, bu ülkelerde işçi dövizlerinin ekonomik büyüme üzerinde daha da yüksek doğrudan etkilediğinin sonucuna varılmıştır. İşçi dövizleri, dünya çapında milyonlarca hane halkının büyük bir gelir kaynağı olmuştur ve birçok ülkede GSYİH'nın oldukça büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak, herhangi bir ülkeyi, havale girişlerine dayalı bir ekonomik büyümenin üzerinde net bir sonuç elde etmek zordur. Bunun nedeni ise Hollanda hastalığı olarak bilinen yönteme göre, her ne kadar işçi dövizlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki olsa da, göçmelerin gelir elde etmek için yurt dışına gitmeleriyle beraberinde “beyin göçü” nünde çıkmasında neden olmaktadır.

Bu nedenle, önermek. işçi dövizlerinin, düşük gelirli ülkelerin sorununu çözmek için sürekli ve yerel olarak tasarlanmış bir çabanın tedavisi veya ikamesi olamayacağını iddia etmektedir. Ayrıca, göçmenler yüksek vasıflı veya yüksek eğitilmiş gençlerse, büyük ölçekli göçün eğitim, üretim ve araştırma ve geliştirme sektörlerinde ülke ekonomisi üzerinde ciddi olumsuz etkileri olabilir.

Göçmen dövizleri, eğitimin finansmanındaki zorlukların yükünü kaldırabilecek daha fazla genç neslin yetiştirilmesine yardımcı olabilir, ancak ekonomik büyümenin tek kaynağı olarak görülmemelidir. Hükümetler, bu işçi dövizlerini ekonominin daha üretken sektörlerine yönlendirmeye çalışırken, diğer büyüme kaynaklarına önemini yitirmemesi gerekmektedir. Ayrıca işçi dövizlerinin, üretken araçlara ve ekonomideki yatırımlara yönlendirmenin birçok yollarını bulmanın daha fazla ekonomik büyümeyi artırabileceğine inanıyorum (Abdullaev, 2011).

KAYNAKÇA

Kaynakça

- Abdullaev, R. (2011). Impact of remittances on economic growth in selected Asian and Former Soviet Union countries. *School of Economics and Management*, 35-36.
- Ali Mansoor, B. Q. (2006). Economic Impact of Remittances. B. Q. Ali Mansoor içinde, *GÖÇ VE HAVALERLER* (s. 63-65). Washington: The World Bank.
- Badi H. Baltagi. (2008). Panel Data Models. *Bowen* , 2-3.
- Bay Adolfo Barajas, B. R. (2009). *Do Workers' Remittances Promote Economic Growth?* IMF Working Papers.
<https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2009/153/article-A001-en.xml>
adresinden alındı
- Fayissa, B., & Nsiah, C. (2010). The impact of remittances on economic growth and development in Africa. *The American Economist*, 55(2), 92-103.
- büy. (tarih yok).
- Caceres, L. R. (2016). SHORT RUN MACROECONOMIC EFFECTS OF REMITTANCES IN EL SALVADOR. *Inter-American Development Ban*, 377-378.
- DİLİP RATHA, S. D. (2019, Ekim 16). *Published on People Move*. blogs.worldbank.org:
<https://blogs.worldbank.org> adresinden alındı
- El Mouhoub Mouhoud, J. O. (2008). Macroeconomic Determinants of Migrants'. *Working paper CEPN*, 11-12.
- Finch, H. B. (2008). Schumpeter and Steindl on Growth and the Transformation to Maturity in Capitalism. *History of Economics Review*.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data (Econometric Society Monographs)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karakaya1, P. H., & Dilber, Y. (2013). *Ekonomik Büyüme Belirleyen Faktörler*. Manisa: Emek Matbaacılık Yayıncılık .
- Kaynak, M. (2011). Klasik Büyüme . M. Kaynak içinde, *Büyüme Teorileri Giriş* (s. 25). Ankara: Gazi kitapevi .
- MANKIW, N. G. (2009). *The Effects of Population Growth Population* . United States of America: Worth Publishers .
- Manuel Frondel, C. V. (2005). Fixed, Random, or Something in Between? A Variant of HAUSMAN's. *Walter KRÄMER*, 8-9.
- Marat, y. E. (2009). SHRINKING REMITTANCES INCREASE LABOR . *CACI Analyst*, 1-2.

- Mubinzhon Abduvaliev, R. B. (2020). Impact of remittances on economic growth and poverty reduction amongst CIS countries. *Post-Communist Economies*, 531-534.
- Murodova, S. (2018). Impact of Remittances and International Migration on Poverty in Central Asia: The cases of the Kyrgyz Republic, Tajikistan, and Uzbekistan. *JAEBR*, 47-48.
- NASIROVA, G. (2019). İşçi Dövizleriyle İktisadi Büyüme Arsındaki İlişkinin Karşılaştırmalı Analizi: Eski SSCB Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. 3-4.
- ÖRGEV, M. Ş. (2021). GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE İŞÇİ DÖVİZLERİNİN . 7.
- Pelgrin, F. (2010, September). *ORDINARY LEAST SQUARES*. studyli: <https://studylib.net/doc/8698595/chapter-2--statistical-properties-of-the-ols-estimator--p...> adresinden alındı
- Siddique, A., Selvanathan, E. A., & Selvanathan, S. (2012). Remittances and economic growth: empirical evidence from Bangladesh, India and Sri Lanka. *Journal of development studies*, 48(8), 1045-1062.
- Portes, J. (2018, Nisan 6). *The economic impacts of immigration to the UK*. VoxEU.org Web Sitesi: <https://voxeu.org> adresinden alındı
- Potters, C. (2021, January 1). *Macroeconomics*. May 20, 2021 tarihinde Investopedia: <https://www.investopedia.com> adresinden alındı
- Prokhorova, A. (2017). Remittances in North and Central Asian Countries: Enhancing Development Potential. *Asia-Pacific population journal*, 27-28.
- Raissova, Z. (2020, Şubat 13). *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*. Cabar.Asia : <https://cabar.asia/en/> adresinden alındı
- Rodrik, D. (2007). GROWTH BUILDING JOBS AND PROSPERITY IN DEVELOPING. *DFID*, 3.
- Roser, M. (2021, March 05). *Global poverty in an unequal world: Who is considered poor in a rich country? And what does this mean for our understanding of global poverty?* Our World in Data: <https://ourworldindata.org/higher-poverty-global-line> adresinden alındı
- Pradhan, G., Upadhyay, M., & Upadhyaya, K. (2008). Remittances and economic growth in developing countries. *The European journal of development research*, 20(3), 497-506.
- ZHANALTAY, Z. (2019). REMITTANCE INCOME AND MIGRANT . *EURASIAN RESEARCH JOURNAL*, 99-100.
- ZHIBEK AISARINA, A. K. (2021, Ağustus 18). *ARTICLES*. The Oxus Society for Central Asian Affairs Web sitesi: <https://oxussociety.org> adresinden alındı
- Meyer, D., & Shera, A. (2017). The impact of remittances on economic growth: An econometric model. *EconomiA*, 18(2), 147-155.